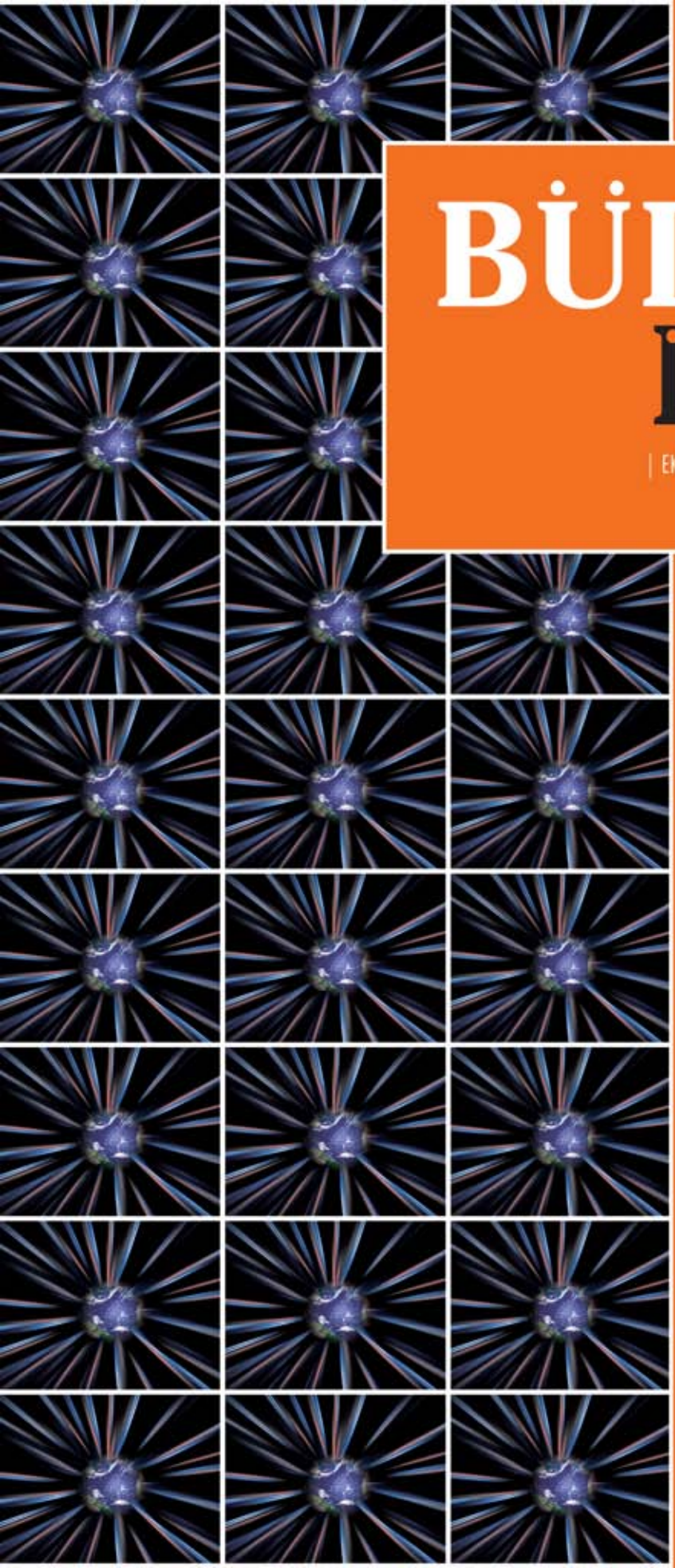

BÜLTEN İLAM

| EKİM - KASIM - ARALIK 2007 | YIL:1 | SAYI:4 |
ÜCRETSİZDİR

UZUNGÜNDEM

TOPLUM/TİPOLOJİ TASVİRLERİ

"BİLİMSEL" BİLGİLER, "SEKÜLER" DURUŞLAR

BİR DÜŞÜNCE...

ATÖLYE/İKTİBAS

SEMPOZYUM ALANI

KİTAP RAFLARI

İLMİ ARAŞTIRMALAR MERKEZİ

Editör

ARKA PLAN: HİKÂYELERİN DEVAMI ya da GÖRÜNTÜLERİN / DURUŞLARIN HİKÂYESİ

Anlamak, ara bağlantıları, mahrem bağları, iç eğilim ve yönelişleri, arkadaki resimleri, görmek, kavramak demek. Kavramaksa, bu, "arkada", "mahrem", "kapalı", "örtük" sahayla derin bir ilişkiye girmek demek. Bu haliyle, anlama çabasının hep mistik ve gizemli bir hava taşıdığı aşikâr. Rivayetlerdeki Arşimed'in, hamamdan "Buldum! Buldum!" çığlıkları eşliğinde çocuksu bir koşturmacayla çıkışı anlamanın taşıdığı bu mistik havadan olmalı. Kim bilir belki de, semazenlerin, sema esnasında sükûn ve vecd haliyle fasılasız dönüşleri de bundandır. Daha genel bir ifadeyle, insanın zihnindeki arayışlarını kısık gözlerle dalgın bakışlarına yansıtışı; aradığı sona yaklaşırken de zihninde şimşeklerin çakışı da aynı sebepten, anlamanın o mistik ve efsunlu dünyasındandır her halde.

Hayatımızdaki eşyaların, olay ve gerçekliklerin, ifade ve davranışların, fikir ve pratiklerin farklı katmanlara sahip derin bir dünyası var. Kartezyen bir karşıtlık mantığını ya da Kantgil bir nomen/fenomen ayrımını yüceltme çabasında değiliz, ama "hayat" ve sahip olduğu "derin dünya", anlatımı kolaylaştırmak adına, "görünen"den "görünmeyen"e uzanan iki uçlu bir çizgiye yerleştirilebilir. Hayatın içindeki görüntü, duruş ve manzaraların ilk bakışta anlattıkları hikâyelerin devamı, yani sahip oldukları arka plan, hep bu çizgi üzerindeki "görünmeyen alan"a düşer. Toplumları ve toplumsal pratikleri, kurumları ve kurumsal projeleri, ifadeleri, sözleri, ilişkileri, söylemleri, davranışları, çatışma ve gerilimleri, kavgaları, kategorik tasnifleri, üretilen teori ve toplumsal hareketleri besleyen, hayatta ve canlı tutan, anlamlı ve anlaşılır kılan şey, bu, perdenin arkasındaki "görünmeyen alan"dır. Kısacası hikâyeleri anlamlı kılan şey, hikâyelerin gerilerdeki örtülü "devamı"dır. Bilgi/bilim dünyasındaki tasvir, tahlil ve tespit çabaları da, hayatın üzerindeki o puslu ve gizemli

havayı, alaca karanlığı dağıtmak, görünenin ötesindeki/arkasındaki dünyayı fark etmek ve hikâyelerin devamını yakalamak içindir.

Esas itibariyle, bu görünmeyen/örtülü alanın ayrıntılı ve aynı zamanda da genel geçer bir dökümünü sunmak oldukça güç. Zira ele alınan, anlaşılmaya çalışılan her görüntünün/duruşun kendine mahsus ve seçilen bağlama göre şekillenen, farklı katmanlara sahip bir "örtülü anlam dünyası" vardır. Ama yine de, bu dünyanın eşkâline dair bazı genel hususlardan, parametrelerden söz edebilir. Niyet, amaç, gelenek, kültür, hayat tarzı, dünya görüşleri, paradigmalar, toplumsal/siyasal konumlar, ideolojiler bunlardan başlıcalarıdır.

BültenİLAM olarak bu sayımızda biz, görünenle görünmeyenin arasındaki gri renkli ilişkiye, görünen/gösterilen resimlerin arkasındaki başka resimlere dikkat çekmek istiyoruz. "Görünürdeki yazılar"ımızın "arkasındaki niyet" yani "bizim anlattığımız hikâyelerin devamı" bu: Anlamın örtülü dünyasına dikkat çekmek. Yazılarımız bu perspektifle yapılmış çalışmalardan ibaret. Yalnız, geçerken belirtelim; söz konusu sorunu ihya etmek, çözüme kavuşturmak, sahayı baştan sona parsellemek ve "anlam dünyasının Newton"u ya da "arka planların dedektifi" olmayı arzulayan bir söylem üretmek iddiasında değiliz.

Bu manada *Çölde Biten Şehirler* başlıklı yazısıyla Nail Okuyucu, Birleşik Arap Emirlikleri'ndeki toplum yapısı ve sosyal hayatın arka planına dair genel bir tasvir sunuyor. Yazı, her gün hayatın karmaşık örgüsü içerisinde gezinen insanların, gayrı ihtiyari, zihinlerinde gündelik davranış ve tutumlarını şekillendiren değişik "anlam haritaları"yla dolaştıklarına işaret ediyor.

Ali Can, *Sosyolojik Olarak Müslüman Olmak ya da "Mahalle Baskısı"nı Bastırmak* konulu yazısıyla, Türkiye'deki seçkin çevrenin düşünce biçimiyle ilgili gözlem ve tespitlerini kaleme alıyor. Belli bir perspektiften, açmazların üstüne yürüyen bir yazı.

Mehmet Çiçek'in bilim çevresinden başlayıp, mahalle aralarına kadar uzanan "bilimsellik" söyleminin örtülü dünyasını, mantıki örgüsünü, sahip olduğu metodolojik çatışmaları/kırılmaları ana hatlarıyla masaya yatıran yazısı *Modern Zamanda Bilimsel Bilgi ve Bir Bilim Adamı Olarak Müfessir* başlığını taşıyor. Önemli bir arka plan çalışması.

Bilginin bilimselleştirilmesinin yanı sıra, hayat içerisindeki duruşların sekülerleştirilmesi, Tanrısal buyruklardan arındırılması, modern zaman dilimine ve ondaki değişim/dönüşümlere hayat veren hareket noktasını oluşturuyordu. Salih İnci'nin *Kadim Dönemlerden Modern Zamanlara Uzanan Bir Tuhaflık: Tanrısız Bir Din Tasavvuru (Budizm Örneği)* yazısı, Budist öğretiyi, insanlığın modern dönemdeki tanrısız din arayışı ve tecrübesiyle bağlantılı olarak ele alıyor.

Engin Bedir, Erikson'un gelişim teorisinden hareketle Psikoloji alanında üretilen düşünce ve teorilerin geri planındaki bireysel deneyimler ve hâkim dünya görüşüyle bağlantısına ilişkin genel izlenimlerini aktarıyor. *Teoriye Dair Duygusal Kareler* başlıklı yazı, bu yönde yapılacak çalışmalar için bir deneme.

Elbiselerin gizli dünyasını, onların mutluluk, imaj, güç ve iktidar pratiğiyle/mücadelesiyle ilişkisini ele alan Şükrü Mutlu Karakoç'un yazısı *"Benim Cici Ceketim"* başlığını taşıyor. Biraz ciddiyet, biraz hafiflik ve biraz da mizah/ironi.. Hayat da bu değil mi zaten..

Bitirirken, yine bu sayıya emeği geçen, katkıda bulunun tüm hocalarımıza, yazar ve dostlarımıza kalbi şükranlarımızı sunuyoruz.

İÇİNDEKİLER

4 **HABER-İLAM**

5 **UZUNGÜNDEM**
TIRMANAN TERÖR ve ÇARE ARAYIŞLARI

ANAR'IN HAZARGRUBU İÇİN YAPTIĞI BAŞÖRTÜSÜ ANKETİ

TOPLUM/TİPOLOJİ TASVİRLERİ

26 **Nail OKUYUCU**
ÇÖLDE BİTEN ŞEHİRLER

29 **Ali CAN**
SOSYOLOJİK OLARAK MÜSLÜMAN OLMAK ya da "MAHALLE BASKISI"NI BASTIRMAK

"BİLİMSEL" BİLGİLER, "SEKÜLER" DURUŞLAR

32 **MEHMET ÇİÇEK**
MODERN ZAMANDA
"BİLİMSEL BİLGİ" VE
BİR BİLİM ADAMI OLARAK "MÜFESSİR"

37 **Dr. Salih İNCİ**
KADİM DÖNEMLERDEN
MODERN ZAMANLARA UZANAN BİR TUHAFLIK:
TANRISIZ BİR DİN TASAVVURU

40 **Engin BEDİR**
TEORİYE DAİR DUYGUSAL KARELER:
Erikson'un Öyküsü ya da Psikolojinin Kimliği

BİR DÜŞÜNCE...

43 **Şükrü Mutlu KARAKOÇ**
"BENİM CİCİ CEKETİM"
Terfi Eden Giysiler ya da
Üniformanın Zaferi

ATÖLYE/İKTİBAS

49 **Cemil MERİÇ**
ÇAĞIN DİNİ: HÜMANİZM (!)

52 **Prof. Dr. Herkül MİLLAS**
ZİHİN COĞRAFYASINDA "AYRIMCILIK" KAZISI:
Önyargılar, İmajlar, Paradigmalar ve Komplo Teorileri

59 **Doç. Dr. Ferhat KENTEL vd.**
MODERN ULUS
POSTMODERN KÜRESELE KARŞI

61 **SEMPOZYUM ALANI**
Şükrü Mutlu KARAKOÇ
HANGİ AYDINLANMA?
ULAŞILAMAYAN BİR KUTSAL ya da
KAÇINILMAZ BİR HAYALET

68 **KİTAP RAFLARI**
BİR KİMLİK PEŞİNDE TÜRKİYE
İSLAM'A GİRİŞ
19. YÜZYILDAN 20. YÜZYILA MODERN SİYASAL İDEOLOJİLER
İSLAM FELSEFESİNE GİRİŞ

BÜLTENİLAM

| EKİM - KASIM - ARALIK 2007 | YIL:1 | SAYI:4 |

Çilehane İlmi Araştırmalar Derneği Adına Sahibi:
Nevzat ÖZÇİÇEKÇİ

Yayın ve Yazı İşleri:
Şükrü Mutlu KARAKOÇ

Grafik:
Sami KAYA

Baskı Cilt:
Yurt - Ofset

Yazışma Adresi:
(İLAM) İlmi Araştırmalar Merkezi
Bulgurlu Mah. Çiçek Sk. No:35
K. Çamlıca Üsküdar/İSTANBUL

Tel : 0216 428 39 60

Faks : 0216 327 75 83

Web : www.ilamonline.com

E-posta : ilam@ilamonline.com

HABER-İLAM

Araştırmacılarımızdan Salih İNCİ doktora çalışmasını tamamladı. İnci, doktorasını, Selçuk Üniversitesi S.B.E.'de *Dinler Tarihi Açısından Heybeliada Ruhban Okuluna Genel Bir Bakış* adlı teziyle [yıl: 2007, sayfa: 344] yaptı.

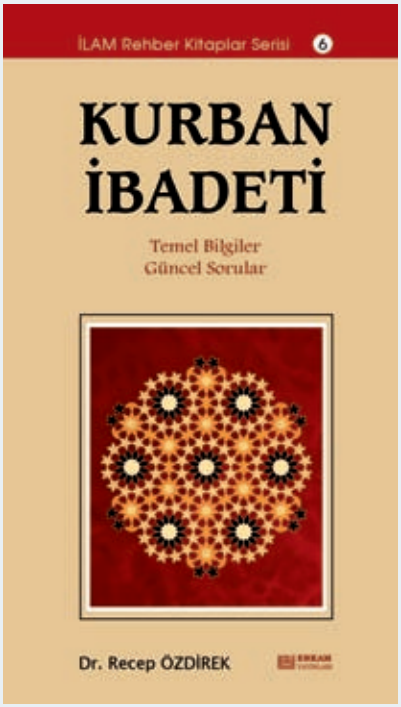

Rehber kitaplar serimizin altıncı kitabı yayında.

Kurban İbadeti adını taşıyan ve Dr. Recep Özdirek tarafından kaleme alınan çalışma, temel bilgiler, güncel sorular eşliğinde kurban ibadetinin fıkhî yönünü ele alıyor.

UZUNGÜNDEM

TIRMANAN TERÖR ve ÇÖZÜM ARAYIŞLARI

PKK'YLA GEÇEN 24 YILIN KOMUTANLARI[1]

Fikret BİLA

Başlarken

PKK ile mücadelede Türkiye nelerde hata yaptı?

Türkiye Cumhuriyeti, tarihinin en büyük sorunuyla yıllardır mücadele ediyor. Türkiye'nin toprak ve ulus bütünlüğünü hedef alan ayrılıkçı PKK terör örgütü ve yönettiği siyasi akımla mücadelenin askeri, sosyal ve siyasal boyutları, bu sürecin devam edeceğini gösteriyor.

Nitekim, Türkiye gündeminde, yine Kuzey Irak'a sınır ötesi harekât var. PKK saldırılarını sürdürüyor. Hükümet, sınır ötesi harekât için TBMM'den yetki aldı. Sınırda, operasyonlar, çatışmalar sürüyor.

Türk Silahlı Kuvvetleri, PKK terörüyle bugüne kadar nasıl mücadele etti? Düzenli bir ordu olmasına karşın, "asimetrik savaş" adı verilen bu mücadeleden nasıl üstün çıktı? Mücadele süreci devleti, Türk Silahlı Kuvvetleri'ni ve PKK'yı nasıl etkiledi? Mücadele sürecinde Türkiye nelerde hata yaptı? Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin, Türk Silahlı Kuvvetleri'nin ve PKK'nın, bu mücadelenin başladığı 1980'li yıllarda durdukları çizgi ile bugün geldikleri çizgi aynı mı? PKK terör örgütüyle silahlı mücadeleyi yürüten ve Türk Silahlı Kuvvetleri'ni yöneten komutanlar, geride bıraktıkları süreci ve geleceği nasıl görüyorlar?

Bu sorulara yanıt bulabilmek amacıyla terörle mücadeleye ve Türk Silahlı Kuvvetleri'ne liderlik eden komutanlarla görüştüm.

Bu dizide "PKK'yla geçen 24 yılın komutanları"nın görüşlerini bulacaksınız. PKK'yla nasıl mücadele ettiklerini, PKK ve Kürt sorununa nasıl baktıklarını, bu bağlamda Türkiye'nin geleceğini nasıl gördüklerini kendi anlatımlarıyla öğreneceksiniz.

Emekli Org. Aytaç Yalman Paşa Anlatıyor

"PKK SORUNU SOSYAL AŞAMADA ÇÖZÜLMELİYDİ"

Org. Yalman, "PKK boyutuna girmeden önce olayı üç döneme ayırmak mümkün" diyor: 1- Sosyal sorun dönemi, 2- Askeri dönem, 3- Siyasallaşma dönemi. Yalman'a göre, o dönemde sosyal istekler bile 'yıkıcı faaliyetler' kapsamında görüldü. PKK'nın kurulmasıyla başlayan askeri dönemin de yeterince ciddiye alınmadığı görüşünde Org. Yalman: "O dönemde bunlara Apocular deniyor, izleniyor ama sıkı bir çalışma değil. Bana göre 1978-1984 arasındaki yönetimin bu tutumu bir hatadır

.....

Paşa'dan Öcalan'ın teslimine farklı bakış

Ekim 1998'de Şam, Türkiye'ye direnseydi Suriye'ye girecek komutan olan Aytaç Yalman Paşa, Abdullah Öcalan'ın Kenya'da Türk görevlilere teslim edilmesi olayına farklı bakıyor. Bu konuda şu yanıtı verdi:

Dipnot

1 Metin, Bila'nın aynı başlıklı yazı dizisinden kısaltmalar yapılarak alınmıştır. (BÜLTENİLAM)

"Bence, ABD Irak'a müdahaleye çok önceden karar vermişti. Öcalan'ı paket yapıp teslim etmesi bununla ilgilidir. ABD, Irak'a müdahale ederken Kürtlere dayanmak istiyordu. Bu işi Barzani ve Talabani'nin desteğiyle yapmayı planlıyordu. Abdullah Öcalan ise Barzani ve Talabani'ye alternatifti. Bana göre ABD, Barzani'yi, Talabani'yi güçlendirmek, onların manevra alanını genişletmek için Öcalan'ı Türkiye'ye teslim etti. Barzani ve Talabani için hem Öcalan'ı alternatif olmaktan çıkardı hem de Türkiye'yi memnun etmiş oldu. Ama PKK'yı da tümüyle sıfırlamadı. Bugün ABD'nin Barzani'den ve Talabani'den aldığı destek ve onlara verdiği destek, koruma ve sağladığı olanaklar, benim bu düşüncemin doğru çıktığını gösteriyor. Ben bu nedenle de Öcalan'ın 1999'de teslim edilmesini bir kırılma noktası olarak saydım."

Aytaç Paşa, ABD'nin, Türkiye'nin askeri ve siyasi hakimiyet sağlayarak 1996'da başlattığı Ankara sürecini, 1998'de keserek, Barzani ve Talabani'yi "Washington süreci"ne yönelttiği kanaatindedir. Bu gelişme ile Ankara'nın bir anlamda devre dışı bırakıldığı ve Washington'un Barzani ve Talabani ile anlaşarak, Irak'a müdahale sürecini o dönemden başlattığı görüşündedir. Aytaç Paşa'ya göre, ABD'nin Irak'ı işgalinden sonra Kürt liderlere verdiği destek ile Öcalan'ın Türkiye'ye teslim edilmesi bu bağlamda değerlendirilmesi gereken gelişmelerdir.

İşte kırılma noktaları

Aytaç Paşa, PKK'nın terör ve siyasallaşma sürecinde önemli kırılma noktaları olduğunu vurguladı. Olayın bu kırılma noktalarının yaşandığı ulusal, bölgesel ve uluslar arası konjonktürün koşulları dikkate alınarak analiz edilmesi gerektiği üzerinde durdu.

Aytaç Paşa'ya göre kırılma noktaları şunlardı:

1-15 Ağustos'ta PKK'nın Eruh ve Şemdinli baskını,

2-1989'da Berlin duvarının yıkılması,

3-1991'de Sovyetler Birliği'nin yıkılması, (NATO stratejilerindeki değişikliğin Türkiye tarafından algılanmamış olması. Bölge politikalarının sağlıklı bir şekilde düzenlenmesine engel olmuştur.)

4-1991 Birinci Körfez Savaşı, (Uzaktan keşif harekâtı dahil)

5-1994 terörün baskı altına alınma döneminin başlaması, üstünlüğün ele geçirilmesi,

6-1996 Ankara süreci, (Kuzey Irak'ın tam denetim altına alındığı yıllar)

7-1998 Washington mutabakatı, (Bölgedeki Kürt liderlerin Amerika'ya davet edilmesi ve Amerika'nın bölgedeki etkinliğinin başlaması)

8-1999'da Öcalan'ın yakalanıp Türkiye'ye teslim edilmesi,

9-1 Mart tezkeresi, (ABD'nin kuzeyden cephe açma talebiyle ilgili tezkere bu tarihte TBMM tarafından reddedildi.)

10-Nihayet, Mart 2003'te ABD'nin Irak'ı işgal etmesi.

Aytaç Paşa'ya göre, Türkiye bu kırılma noktalarında başlayan süreci zamanında doğru okumalı ve ekonomik, sosyal, siyasal, askeri tedbirleri yine zamanında almalıydı. Aytaç Paşa, Türkiye'nin yapması gerekenleri zamanında yapamadığı düşüncesinde. Böyle olduğu için de sorunun daha da büyüdüğünü ve alınan önlemlerin de arzu edilen sonuçları tam vermediğine işaret ediyor.

Söz konusu süreçlerin başlangıcında gerekli önlemlerin zamanında alınmaması nedeniyle de sorunun başka bir boyuta taşındığını

vurguluyor. PKK'nın siyasallaşma aşamasına bu kırılma noktalarında başlayan süreçlerle ulaşabildiğine dikkat çekiyor.

Org. Yalman'ın analizi:
Bir asimilasyon olmamış

Aytaç Paşa, tugay, kolordu ve ordu komutanı olarak PKK ile mücadelenin askeri yönünün her aşamasında görev yaptı. Ancak, bu mücadelenin sadece askeri boyutuyla değil diplomatik boyutuyla ilgili görevlerde de bulundu. Suriye ile ilişkilerde 'Adana Mutabakatı'nın müzakereleri ve bağıtlanmasında etkili bir isimdi.

Jandarma Genel Komutanlığı sırasında da Suriye ile hem askeri hem diplomatik ilişkilerde önemli bir işlev gördü. Bu yönleriyle Aytaç Paşa'nın sorunun siyasal, sosyal ve kültürel boyutlarıyla ilgili analizi de önem taşıyor.

Aytaç Paşa'ya, yaptığımız sohbet sırasında bu konudaki görüşlerini de sordum.

Aytaç Paşa, sorunun üç dönemi olduğunu belirterek şu analizi yaptı:

PKK boyutuna girmeden önce olayı üç döneme ayırmak mümkün:

1-Sosyal sorun dönemi

2-Askeri dönem,

3-Siyasallaşma dönemi.

Sorunun sosyal boyutu eskidir. Aslında Türkiye'nin sorunu henüz sosyal boyuttayken görmesi ve doğru okuması gerekirdi. Bu yapılabilseydi sorun belki sosyal aşamadayken çözülebilirdi. Ancak, maalesef bunun yapılamadığını görüyoruz. Henüz terör boyutuna gelmeden sosyal aşamada sorun çözülebilseydi çok daha iyi olurdu.

Sorunun sosyal boyutu nedir?

Bu açıdan baktığımızda, o aşamada sorunun 'kendini ifade' olarak tarif edildiğini görüyoruz. Dilini konuşmak, şarkısını, türküsünü dinlemek istiyor, kültürünü yaşamak istiyor.

Oysa, bizler o dönemde, 'Kürt yoktur' diye eğitilmişiz. Kürtleri, Türklerin kolu olarak görüyoruz. Ortalıkta işte dağlarda gezerken, karda yürürken kart-kurt sesleri çıktığı için Kürt denilmiştir, gibi tarifler dolaşıyor. O dönemde sosyal istekleri bile biz 'yıkıcı faaliyetler' kapsamında görüyoruz.

Bu durum iki noktayı gösteriyor:

1-Biz olayın sosyal yönünü görmemişiz, dolayısıyla sorunu zamanında görmemişiz,

2-Bir asimilasyon olmamış.

Bunlar önemli tespitler.

Şu yönüyle önemli:

Cumhuriyet dönemindeki isyanlardan sonra 1938'den 1970'e kadar terör yok. Sosyal sorun dönemi dediğim, bu dönemdir. Tabii bu dönemde de siyasi alanda bazı illegal Kürt partisi kurma girişimleri var. Ama görünürde bir şey yok.

1970'lerden itibaren ise Doğu Devrimci Kültür Ocakları (DDKO) var. Bu da çok önemlidir. Henüz PKK gibi bir terör olayı yok. DDKO var örgüt olarak. Bu da kapatıldı ve davası yıllarca sürdü. PKK öncesinde bu tür dernekler, örgütler ve gizli partiler var. Bir şekilde sosyal-siyasal alana çıkmak, o alanda yer tutmak istiyorlar.

Belki sorun bu boyuttayken bazı sosyal önlemler alınabilmiş olsaydı, bugünkü boyutuna gelmeyebilirdi.

Askeri dönem dediğim dönem ise 1978 yılında Fis köyünde PKK'nın kurulmasıyla

başlayan dönemdir. Bu tarih terör döneminin başlangıcı olarak alınabilir. Ancak Türkiye o tarihte de bu olayı görememiştir. PKK 1978'de kuruldu ama ciddi terör eylemini 1984'te yapabildi, Eruh-Şemdinli baskınıyla.

1978'den sonra Abdullah Öcalan Suriye'ye geçti. Bekaa'da kamp kurdu. 1982-1984 arasında ciddi hazırlık yaptılar. Türkiye bunun da farkında değildi. O zaman askeri yönetim var. Ancak, Apo-PKK olayı nedir, bunlar ne yapıyorlar, hazırlıkları nedir diye ciddi bir çalışma yok. Yönetim pek ciddiye almıyor.

O dönemde bunlara 'Apocular' deniliyor. 'Apocular' diye kayıt tutulup izleniyor ama sıkı bir çalışma değil bunlar. Bana göre 1978-1984 arasındaki yönetimin bu tutumu bir hatadır. Olayın ciddiyeti 1984 Eruh-Şemdinli baskınıyla ortaya çıkıyor. PKK terörünün başlangıcı olarak bu tarih alınabilir. Bu baskınlardan sonra askeri dönem, güvenlik güçlerinin silahlı mücadelesi başladı ve uzun bir zaman devam etti. Hâlâ da devam ediyor.

Emekli Genelkurmay Başkanı Orgeneral Doğan Güreş:

"ABD-AB, TÜRKİYE'NİN BÖLÜNMESİNİ İSTİYOR"

Doğan Güreş Paşa, Körfez Savaşı'nın tam ortasına düşmüştü. Org. Necip Torumtay'ın istifası üzerine Genelkurmay Başkanlığı'na getirildiğinde tarih 3 Aralık 1990'dı.

ABD, Saddam'ı Kuveyt'ten çıkarmış ama Bağdat'a girmemişti. Saddam bu kez kuzeyde isyana hazırlanan Kürtlere döndü. Helikopterlerle saldırı başlattı. Saddam'dan kaçan 200-300 bin kadar Iraklı Kürt, Türkiye sınırına yığılmıştı. Güreş Paşa, atlayıp sınıra gitti. Durum neydi? Güreş Paşa'dan dinleyelim:

"Durum hakikaten perişanlıktı. İnsanlar sınıra yığılmış, hatta geçmişler. Sınıra yakın yerlerdeki manavları talan etmişler. İnsanlar aç, perişan. Soğuk bir taraftan. Hudut bölgesindeki bizim elma ağaçlarını bile sökmüşler. Isınmak için yakmışlar.

'**İnsanlık suçu**'

Bizim vatandaşımız elinden gelen yardımı yapıyor. Mehmetçik sırtında ekmek taşıyor bunlara. Ne yapalım, ne edelim dedik? Birleşmiş Milletler'den yardım istemeye karar verdik.

Bu bir insanlık suçu. Tarih 2 Nisan'dı galiba. Saddam bir mekanize taburla gelmiş, helikopterlerin dışında. İnsanlar kaçışıyor, sığınacak yer arıyorlar. 36. Paralel çizildi. Saddam'a bunun kuzeyine geçemezsin denildi.

ABD Silopi'ye bir mekanize tabur kuruyor. Biz 250 bin kişiye nasıl bakacağız?

36. Paralel'in kuzeyini korumak için Provide Comfort kuruldu. Önce, 'Çekiç Güç' denildi. Sonra bu ismi beğenmediler. Silopi'ye kurulan taburun komutanı ABD'li, yardımcısı Türk. Bu taburun içinde bizim de bir mekanize bölüğümüz var. Şimdi baktım duruma, ne oluyor, diye."

'**Herkes PKK'yı destekliyor**'

- 36. Paralel'in kuzeyini korumak için bir güç kuruldu. Siz de duruma baktınız. Ne gördünüz?

- İncirlik'ten uçaklar kalkıyor, koalisyon güçlerinin uçakları, Kuzey Irak'ı denetliyorlar. BM kararına da uygun.. İngiliz uçakları var, ABD uçakları var. Biz de Kuzey Irak'ta PKK varlığını biliyoruz. Saddam onları destekliyor. Irak ordusunun silahlarını veriyorlar. İstihbaratımız var.

Saddam'dan kaçan Kürtler arasında PKK'lı var, diye düşünüyoruz. Fırsattan istifade

bunlarla birlikte belki Türkiye'ye de PKK'lı teröristler giriyor. Kuzey Irak'taki durumdan yararlanıp silahlanıyorlar. Bu bilgiler geliyor bize.

Ben de Provide Comfort uçuşlarını fırsat bildim. Dedim ki, ben de uçaklarımla 36. Paralel'in kuzeyinde uçabilirim. Keşif yapabilirim.

- Neye karar verdiniz?

- Ben de 36. Paralel'in kuzeyinde uçaklarımızı uçurmaya başladım. Şimdi, kendi kendime sordum: Kim var senin karşında? Suriye var, PKK'yı destekliyor. İran var, bize karşı. Irak var, Saddam bize karşı, PKK'dan yana. Rus silahları çok ucuza ortalıkta satılıyor. Herkesin elinde Kalaşnikof, PKK'da bunlarla donatılmış.

…….

'Dilini, kültürünü kullansınlar, ama'

- Geleceği nasıl görüyorsunuz?

- Türkiye için bölünme riski var. Çünkü, geçmişten gelen bir hedef var. Her ne kadar Abdullah Öcalan 1993'ten sonra, "Bizim Türkiye'nin bölünmesi hedefimiz yok" dediyse de o konjonktürel olarak sıkıştığı için sarf ettiği sözlerdir. Yakalandıktan sonra da böyle konuşmayı sürdürdü, ama bence hedefleri değişmiş değil. Barzani ve Talabani de aynı hedefin peşindeler. Bunu ABD de istiyor. İşte ellerinde haritalar (Türkiye'yi bölünmüş gösteren haritalar) var.

Cheney de istedi bunu. Kim Cheney? ABD Başkan Yardımcısı. "Batıdan başlayıp doğuya gidinceye kadar tek dostumuz Kürtlerdir" dediler. Bunu söyleyen Amerika. Buna dikkat etmek lazım. AB de bunu istiyor mu? Evet, istiyor. Hedefleri var? Nedir hedefleri? Türkiye'nin küçülmesi. Bir gün gelecek, birisi ne diyecek biliyor musun, benim korkum o: "Bunlar başımıza bela, verelim gitsin", diyecek ve bakacaksınız Hakkâri gitmiş, Barzani'nin olmuş.

Alın sizin olsun dendiği anda ne olacak biliyor musun? İstanbul'daki bütün Kürtleri Türkler kovar. Uluslararası açıdan baktığımızda; acaba Büyük Kürdistan'a gidiliyor mu? Evet, gidiliyor. Emareleri belli. ABD Başkan Yardımcısı Dick Cheney bunu söylüyor.

Amerikalıların askeri mecmuasında bu çıkıyor. Yunanistan sevincinden ne yapacağını bilemiyor. Cheney, "Orada Haşimi Krallığı kurulsun" demiş, "Türk devletinin yanı sıra, Suriye ve İran'dan da alsın" demiş. Bunlar resmi belgeli. Sonra, "Güney Lübnan'da bir Hıristiyan devleti olsun, kuzeyde Müslüman devlet olsun", demiş. "Libya diye bir devlet kalksın, Mısır'a bağlansın" demiş. Bütün bunlar önemli işaretlerdir.

Sorunun iç boyutuna bakarsak.... Şimdi, anadillerini kullansınlar, kültürlerini yaşasınlar, folklorlarını oynasınlar tabii. Buna bir şey denmiyor zaten. Ama, üniter yapıyı bozacak, Türk milleti dışında başka bir milleti Anayasa'da kabul edecek bir durum olamaz. Türkiye Cumhuriyeti'ni, onun temel niteliklerini, ulus anlayışını, üniter yapısını kabul edeceksin.

Türk Silahlı Kuvvetleri güçlü olduğu sürece bunu kabul edecekler. Söylediğim gibi 'al, gitsin' olmaz. Bu kabul edilemez. Anadili konuşmak, kültürü yaşamak başka şeydir, Türkiye'yi bölmek başka şeydir. Benim köyümde de Çeçence konuşurlar, müzikleri, mızıkaları vardır, ama sorduğunda, "Sapına kadar Türküm" derler. Bu devleti, bu milleti kabul etmişlerdir, mensup olmaktan gurur duyarlar. Türkiye'nin duracağı çizgi budur."

….

Org. Özkök:

"PKK SINIR ÖTESİ HAREKÂTLA BİTMEZ"

Konuştuğum komutanların çoğu olağanüstü hal (OHAL) yönetiminden şikâyetçiydi. OHAL'e geçişle birlikte Güneydoğu'da bir yetki karmaşası yaşandığını, emir-komuta zincirinin karıştığını ve bunun da terörle mücadeleyi olumsuz etkilediğini söylediler.

Bu konuyu emekli Genelkurmay Başkanı Hilmi Özkök Paşa'ya da sordum.

- OHAL'e geçişin hata olduğu, yetki karmaşası yarattığına ilişkin komutanlardan gelen eleştiriler oldu. Siz de bölgede çalıştınız, ne düşünüyorsunuz?

- Sıkıyönetimden 1987'de OHAL'e geçildi. OHAL, bazı illerden daha sonra tümüyle kaldırıldı, normal yönetime geçildi. Bu normal idare, biliyorsunuz, İl İdaresi Kanunu hükümlerine göre yapılır. Her birisinin silahlı güçlere verdiği yetkiler ayrı. Sıkıyönetimde çok büyük yetkileriniz var. Şüphelileri uzun süre gözaltında bulundurabiliyorsunuz. Süreyi uzatabiliyorsunuz.

Tabii, olayın gidişine göre daima TSK'nın görüşü de o yönde ağırlık taşıyordu. İlla sıkıyönetim sürsün, denmiyordu ama OHAL'de biraz daha yetkiler azaldı. OHAL'in özelliği, Bölge Valiliği'nin kurulmasıydı. Çünkü, ortada büyük bir olay vardı. Bir siyasi cereyan ve bunu silahıyla destekleyen bir grubun oluşması önemli bir sorundu.

Hal böyle olunca, bu konuyu yerinde takip edecek bir oluşuma ihtiyaç duyuldu ve Bölge Valiliği ihdas edildi. Ama, benim görüşüm, Bölge Valiliği'nin kuruluş çalışmasının iyi yapılmadığı ve sonra da düzeltilemediği.

'Ya şıh ya asker'

- Silahlı mücadelenin yanı sıra Bölge Valiliği ile valilikler ekonomik, sosyal yatırım veya yardım bütçesi kullanıyorlar mıydı, ortak bir programları var mıydı?

- Devletimiz Güneydoğu'ya çok para harcadı. Olaylardan evvel de harcamıştı. Evet, ekonomik şartlar kötü, ama devlet oraya yatırım yapmamış, hiçbir şey götürmemiş değil. Devlet, oraya çok şey yapmış. Ama, tabii bir yere yatırım yaptığınız zaman, o yatırımlardan istifade edecek eğitim çalışmalarını birlikte götürmek zorundasınız.

Oranın halkı, eğitim konusunda zayıf kalmış. Hep birilerinden beklemiş, ya şıhtan beklemiş ya ağadan beklemiş ya TSK'dan ya jandarmadan beklemiş.

- Feodal bir yapıdan kaynaklanan sorunların etkisi galiba?

- Feodal bir yapı var, tabii, çok enteresandır. Birisinin çocuğu ölüyor. Gelen şeker ve un miktarını bana söyledi bir başka tugay komutanı arkadaşım, inanamadım. Evlendiriyorsunuz mesela, öyle görevler var ki, şaşırıyorsunuz. Oğlan tarafı ne yapacak, ne verecek, kız tarafı ne yapacak, ne verecek? Bunlar feodal yapı içinde belirleniyor.

Normal ekonomik ilişkiler, karar süreçleri yok. Bunlar değişiyor şimdi. Mesela, yeni bir proje yürütüyorlar. Mikrokredi diye. Birçok kimse iş sahibi oluyor. Organize edildiği zaman bu iş daha iyi olabilirdi. O dönemde bölgeye bol bol para geldi. Ama, tetik komutanın elinde, cüzdan Bölge Valisi'nin cebindeydi. Tabii bu iyi olmadı.

'Beklenti geliştirildi'

Sınır ötesi harekât konusunda Özkök Paşa'nın ne düşündüğünü sordum:

- Son zamanlarda, kamuoyunda böyle bir beklenti geliştirildi. Sanki, Irak'ın kuzeyine bir harekât yapılırsa bu iş biter. Şehitler verilmez. Hayır, bitmez. Neden bitmez? Daha evvel sınır ötesi harekâtlar yaptık. Karşı taraftaki silahlı unsurların büyük bir stratejik derinliği var. Bir tane torbası var, vuruyor sırtına 200 kilometre gerilere gidiyor. Onu tanıyanlar, bilenler, destekleyen insanlar var gittiği yerlerde.

Bizim gibi savaş harekât merkezleri yok, orduevleri yok, yatakhaneleri yok, eğitim merkezleri yok ki gidesin vurasın da iş yapamaz hale getiresin. Ama, bu harekâtın faydası yok mu? Olmaz mı? Var tabii. Büyük bir irade ortaya koyuyorsunuz. Ben bu işi bitirmeye kararlıyım ya da ben bu örgütün istediği şeyin yapılmasına asla müsaade etmeyeceğim, mesajını vermiş oluyorsunuz.

'Devlet antrenmanını Türkiye yaptırdı'

-Barzani ve Talabani'yle işbirliğine Hilmi Özkök Paşa nasıl bakıyordu?

- Aslında, bazen mahalli liderlere, PKK'ya karşı bizimle işbirliği yapsın diye itibar etmek bence yanlış olmuştur. Mesela, ben tugay komutanıyken Irak'ın kuzey bölgesine giden bütün ihtiyaç maddeleri bizden giderdi. Güneydoğu'dan, kaçak olarak. Kaçakçılığı, Şırnak'tan bölgeye giden malları kontrole tabi tutarak önlerdik. Çok muhtaç duruma düşerlerdi. Bu mahalli liderler bir binbaşıyla konuşayım diye yalvarırlardı. Ama, sonra baktık ki, bunlar Türkiye'ye geldiler. Kendilerine kırmızı pasaport verildi.

'Asker aklımla'

Bunlar, benim bilmediğim bazı ihtiyaçlardan kaynaklanan hareketler olabilir. Tabii onları devlet unsurları bir sebepten dolayı yapmıştır. Yani, bunlarla işbirliği yaparak, orada onlara bir devlet olma antrenmanını Türkiye yaptırmıştır.

1991 Körfez Savaşı'ndan sonra, 36. Paralel'in kuzeyinin uçuşa yasaklanması, Saddam'ın bölgedeki etkinliğinin tamamen kırılmasından sonra başıboş kaldılar ve devleti hemen kurmaya yöneldiler. Devlet müesseseleşerek olunur, ben devlet oldum demekle devlet olunmaz.

Bir devletin müesseselerinin olması lazım. Gümrüğün, askerin, bankacın olması lazım. Onlar, bunu adım adım yaparken, bunlara biz yardımcı olduk. Ama, şu var: Bunları yapmasaydık ne olurdu? Tabii, o da ayrı bir konu. Ne de olsa onlarla da bizim akrabalık bağlarımız var.

Bizim, nasıl sağda soldaki Türklerle, Kıbrıs'taki, Azerbaycan'daki Türklerle akrabalık bağlarımız varsa, onların da Kürt kökenli vatandaşlarımızla akrabalıkları var. Yani, en azından etik sorumluluklarımız var. Bırakalım mı yani?

Bir çözüm tarzı olarak buradaki gelişmeler, bize zarar vermeden, hatta fayda verecek bir oluşum içine girebilir mi ona bakmak gerek. Ama, tabii, çok kişinin bakması gerek, ben asker aklımla bütün boyutlarını göremem.

'PKK ile mücadele eski isyanlardan çok farklı'

- Cumhuriyet dönemindeki Kürt isyanları ile PKK olayı arasındaki farkı diğer komutanlara sormuştum. Sizce aralarındaki fark ne?

- Fark, dünyadaki değişimdir. Eskiden gözetim de yokmuş, iletişim de. Ne oluyor, ne bitiyor kimse de bilmiyormuş. Ne CNN varmış ne Reuters varmış. Ortaya çıkan bitiyormuş. O zaman bunlar hallediliyormuş. Eşkıya, isyan, ne ise bastırılıp hallediliyormuş. Ama, PKK hareketi başladığı zaman, 1980'li yıllar...

1980'li yıllardan sonraki yıllar iletişimin çok yaygınlaştığı zamanlar. Bir yerde olan her şeyi bütün dünya kısa sürede öğrenebiliyor, görebiliyor. Mesela, ben bir tarihte ABD'de

büyük bir karargâha gittim, iki tane CNN'i gösteren televizyon asılıydı komutanın odasında. Dedi ki, 'Bizden 5 dakika önce' veriyorlar her şeyi. İlk haberleri oradan alıyorlar. Kendilerinin de her türlü muhabere irtibatları var. Ama, dünyada bunlar çok geliştiği için gözetim var, bu gözetimden çok istifade etti PKK.

Her zaman daha ölçülü hareket etme zorunluluğunu yarattı. Şimdi, sonra PKK'nın ne farkı var konusu tabii önemli. Eskiden, ordular karşı karşıya geliyormuş. Birer tane silahşor çıkarıyorlarmış, kim kimi yenerse onun ordusu galip sayılıyormuş.

Bombalama arttı

Bazen, ordular harp etmeden olay sonuçlanıyormuş. Bir zamanlar, ateş üstünlüğü sağlamak için, iki manga arka arkaya duruyorlarmış, ateş çoğunluğunu toplayabilmek için, yanaşık düzen eğitiminin önem kazandığı bir hareket yapıyorlarmış.

Arkasından, makineli tüfekler, bombalar çıkınca, bir bomba atılıyor, hepsi gidiyor. Bu sefer dağılmışlar, dağınık düzene geçmişler. Dolayısıyla, olaylar değişiyor. Sonra, bakmışlar ki, bazı ordular çok modernleşiyor, onun dışında bazı ülkelerin orduları gelişemiyor. O zaman arada bir asimetri doğmuş. Bu sefer "asimetrik savaş" dediğimiz savaş ortaya çıkmış.

Mesela, bunu Güney Amerika gibi ülkelerdeki olaylarda çok kullanmışlar. Zayıfın güçlüyle başa çıkabilmesi için ne yapılması lazım. Bu, tabii seneler içerisinde çok gelişmiş.

Mesela, her iki Irak harekâtından sonra bombalama eylemlerindeki artışa bakarsanız, teknolojinin nasıl süratle geldiğini görürsünüz. Ben Güneydoğu'da tugay komutanlığı yaptığım zamanlarda, PKK'nın bombalama eylemi çok azdı. Kolordu komutanlığında da ben o bölgede çalıştım. O zaman da çok enderdi. Şimdi, o kadar büyük teknoloji geliştirdiler, uzaktan kumandalı bombaları çok rahatlıkla kullanabiliyorlar. Nereden nereye geldi...

'Olay büyütülmemeli'

Irak'taki direnç harekâtının ABD'lilere karşı geliştirilişi de dikkat çekicidir. Uçaklarını düşürüyorlar ABD'lilerin, tanklarına ağır hasar verdiriyorlar. Yani, bu asimetrik savaş gelişmeye başladı.

Önce buna başka isimler vermişler, düşük yoğunluklu harekât gibi. Düşük yoğunluklu harekâttan ziyade, bu gruplar sayıca az oldukları için, Silahlı Kuvvetler bunlara ayrı bir sistem uyguluyormuş. Düşük yoğunluklu harekât lafı oradan gelmiş.

Tankı, topu, tüfeğini bulamıyorsunuz. Olaylar pek seyrek oluyormuş, dolayısıyla düşük yoğunluklu harekât denilmiş. Benim, mesela ilk okuduğum kitaplar, 1984'te, 'Low Indensity Conflict' diye İngilizce bir kitaptır. Orada okudum ve orada bir cümle benim hâlâ kulaklarımda çınlar. Diyor ki, 'Silahlı Kuvvetler'in rolü bu gibi olaylarda, hükümet ajanslarının bölgeye gelip sebebi ortadan kaldırmak için yapacakları harekâta uygun güvenlik ortamı sağlamaktır.' Ve olayların boyutunu sabit tutmaya çalışır, büyütmemeye çalışır.

- Türkiye'de de TSK'nın PKK ile mücadelesi böyle algılanıp böyle uygulandı mı?

- Silahlı Kuvvetler de bunun erdemine tamamen akıl erdirdi ve hükümetleri her zaman teşvik etti. Hükümetler yapabildiğini yaptı; yapamadığını hep biz yaptık, Silahlı Kuvvetler olarak. Okullar açmaktan tutun da, sağlık taramalarından, halkın oradaki eğitimine kadar, banyosundan tuvaletine kadar. Olay ortadan kalksın diye.

'Bitmesi, ümidini yitirmesine bağlı'

- Sizce neden, sadece ekonomik ve sosyal açıdan geri kalmışlık mıdır?

- Sebep, sadece bu mudur, oradaki yoksulluk mudur? Üzerinde düşünmek lazım. Orta Anadolu da yoksul. İzmir'in köyleri de var yoksul. Niye, PKK hareketi oralarda olmadı da burada oldu? Olay o zaman neye bağlanıyor? Bir Kürtçülük hareketi var. Bunu kaşıyanlar var. Bunu kaşıyanlar tabii yurtiçinde de var, dışında da var. Yani, bu hareket 1984'ten beri 23 senedir devam ediyor.

23 senedir (PKK) başarılı olamamıştır. Ama, öbür taraftan baktığın zaman birçok ülkede böyle. Neden böyle? Bunun ayrı sebepleri var. Onlar konuşulur. Onlar, taktik seviyeye iner. 23 sene insan bıkar, yani artık yeter, olmuyor der değil mi? Veya, bu işi başka şekilde halledelim, der.

Bu da böyle gelmiş, bu kadar süredir gidiyor. Bir harekâtı sona erdirecek şey, ümitsizliktir. Yani, ümit kaybolursa olay biter. Çünkü, çare sırf sebebin ortadan kaldırılması değil. Onu da denemişler. Mesela, Hindistan'a baktığın zaman İngilizler refahı artırırsak, milli gelirlerini artırıcı çalışmalar yapılırsa, içerideki ayrılıkçı hareketi zayıflatmak mümkün olur, demişler. Uygulayınca, ayrılıkçılığın daha da güçlendiğini görmüşler. Bu da enteresandır.

Evren'den Özeleştiri:

"KÜRTÇEYE AĞIR YASAK KOYDUK AMA HATAYDI"

PKK denilince akla Diyarbakır Cezaevi gelir. Oradaki işkence ve kötü muamelenin PKK'yı güçlendirdiği söylenir. Kenan Evren'e önce Diyarbakır Cezaevi'ni sordum:

- Diyarbakır Cezaevi demiyorlar mı, çok üzülüyorum, sinirleniyorum. Ben o zaman Devlet Başkanı'yım. Biz devleti yönetiyoruz. Cezaevlerini yönetmiyoruz ki! Ne yani, Devlet Başkanı Diyarbakır Cezaevi'ni mi yönetecek? Cezaevleri bana mı bağlı? Sıkıyönetim komutanına bağlı. Sıkıyönetim komutanları da bizzat gidip cezaevini yönetecek, cezaevine bakacak değil. Cezaevi müdürleri var, jandarma var. O düzen devam ediyor.

"Ama Paşam" diyerek araya girdim:

Siz devletin başındasınız. Askeri yönetimin sorumluluğu sizde. Orada olanları da size bağlıyorlar...

- Tamam da, cezaevlerinde vaktiyle kurulmuş bir teşkilat var zaten, o devam ediyor.

- Peki, siz Diyarbakır Cezaevi'nde olanları neye bağlıyorsunuz?

- Benim kanaatim şu: Cezaevlerinde o gardiyanlar, 12 Eylül öncesi dönemde çok sıkıntı çektiler. Hatırlarsanız, anarşi döneminde cezaevlerini oradaki suçlular yönetiyordu. İdare onların eline geçmişti. Mahkûmlar, gardiyanları yakalarlar, onları döverler, rehin alırlar… Oraların yönetimi, gardiyanların değil mahkûmların elindeydi. Bu gardiyanlar çok çektiler. 12 Eylül olunca da bunlar mahkumlardan hınç aldılar. Tabii, sıkıyönetim komutanlıkları da orayı disiplin altına almak için, onların başına subaylar verdiler. Bu subaylar da eğitim yaptırdılar, talim yaptırdılar, Atatürk ilkelerini, inkılaplarını öğrettiler. İstiklal Marşı'nı söylettiler.

'Eza yapın' denmedi

Mahkûmlar sonra yapılan işkenceleri anlattılar. Kitaplar yazıldı.

Şimdi bunlara eza yapın, işkence yapın diye bir şey söylenmemiştir. Benim ağzımdan böyle bir söz çıkmamıştır. Hatta, hatırlarım:

Bir astsubay doğuda işkence yapmış. Onun mahkûmiyet kararı geldi bana. Ben onayladım, imzaladım. Bir polis de mahkûm oldu. Bunlar mahkemelere verilirdi. Onu, benim üzerime yüklemiyorlar mı?

Sanki, ben, 'filan hapishanedeki filan adama işkence yapın' demişim gibi… Sanki, işkence, 12 Eylül'den önce karakollarda yok muydu? Bütün karakollarda vardı. Yani karakola düştün mü, kötü muamele yapılıyordu. 12 Eylül'de biz polisi serbest bıraktık, rahat çalışsın diye. Onlar yine yaptılar bunu.

Sorgulama yapılıyor. Söyletebilmek için bazı usulleri var onların. Onları kullanarak bilgi alıyorlar. Bunları Almanlar da yapıyordu, İngilizler de, ABD'liler de, Fransızlar da… Onlar yapmadı mı? Vaktiyle herkes işkence yapıyordu. Yaptılar, sonra 'intihar etti' dediler Almanlar, Baader-Meinhof çetesi için...

Neden yasakladım?

- Kürtçeyi neden yasakladınız?

- 12 Eylül'de bir hatamız da oydu. Kürtçe konuşmayı yasakladık. Şöyle yasakladık: Konuşmalarda, mitinglerde, şurada burada Kürtçe konuşulmayacak. Okulda filan Kürtçe tedrisat yapılamaz dedik. Neden dedik? Ben Devlet Başkanı'yken, bir köyde ilkokula gittim. Üçüncü sınıfa mı, dördüncü sınıfa mı girdim, hatırlamıyorum. Açtım kitabı, oku şunu dedim çocuğa. Kem küm, çocuk okuyamıyor.

Dördüncü sınıfa gelmiş, Türkçeyi okuyamıyor. Kızdım. Orada söyledim. Öğretmene döndüm, 'Dördüncü sınıfa gelmiş, Türkçeyi okuyamıyor, bu nasıl iş?' dedim. Sonradan anlaşıldı ki, öğretmen de Kürt. Kürtçe yapıyor tedrisatı. Döndüm ve Kürtçe yasağını koyduk. Kürtçe tedrisat yapılamaz dedik. Ama, biraz ağır yasak koyduk. Sonra bu yasak kaldırıldı, ama hataydı. Hata olduğunu sonradan anladım.

MİLLİYET, 03/04/06/07 Kasım 2007

CELAL BAYAR'IN 'KÜRT' SIRRI

Emre AKÖZ

Artık her türden bayram tebriki için cep telefonu kullanılıyor ya... Dün gelen mesajlardan biri de araştırma şirketi sahibi, siyasi danışman Erhan Göksel'e aitti ve şöyle diyordu: " Tarih bilmeyenin, ' tarih bilinci ' tarih bilinci olmayanın ' siyasal bilinci ' olmayacağını hatırlatması umuduyla Cumhuriyetimizin 84 yılı kutlu olsun. "

Bu tür özlü sözleri ben de severim. Arada sırada kullanırım. Ama şunu da itiraf edeyim ki özellikle yakın tarihimiz hakkında okudukça, benim zihnim berraklaşmadı, tersine fena halde karıştı.

Dün ' cumhuriyet'ten sonra en çok işittiğimiz söz ' birlik ve beraberlik'ti. Sokakta bayrak sallayan gençten, Cumhurbaşkanı Abdullah Gül'e dek herkes birlik ve beraberliğin öneminden söz ediyordu.

Ama mesela ana muhalefet partisi CHP, 29 Ekim vesilesiyle Çankaya Köşkü'nde düzenlenen resepsiyona katılmamıştı. Niye? " Efendim, Cumhurbaşkanını protesto ediyoruz. "

Dün bu haber duyulduğunda bazı internet siteleri maytap geçti: " Kevin Costner var, CHP yok! "

Cumhuriyet tarihinin önemli bir bölümüne aktif olarak katkıda bulunmuş bir partinin, tam da böyle anlamlı bir günde ve bu şartlar altında, resepsiyona katılmaması nasıl bir tarih bilgisinin, tarih bilincinin ve de siyasal bilincin sonucudur? Biri bunu bana anlatsın.

Aslına bakılırsa " tarih bilinci " biraz muğlak bir kavramdır. Aynı tarihi okuyanlar farklı yorumlarda bulunabilir.

" Tarih bilgisi " ise ondan çok daha nettir, kesindir, nesneldir. Neticede bir olayın meydana gelip gelmemesine dayanır.

Yine dün medyada sık sık boy gösteren sözlerden biri Atatürk fotoğrafının altına yazılan " Onu çok arıyoruz " kalıbıydı.

Sanırım şöyle bir mantık yürütülüyor: " Eğer Atatürk sağ olsaydı, PKK gibi bir bela başımıza gelmezdi. "

Haklı olabilir tabii bunu iddia edenler. Ancak burada defalarca yazdığım gibi, 1923 ile 1938 yılları arasında irili ufaklı 16 Kürt isyanı oldu bu ülkede.

Biraz tarih okudunuz mu, işte zihniniz böyle karışıyor. Atatürk gibi bir büyük liderin olduğu dönemde dahi ülkenin doğu ve güneydoğu bölgelerinde ciddi bir huzursuzluk varmış.

Yani " bu açıdan " baktığımızda hiç de aranacak ya da özlenecek bir dönem değil o 15 yıl.

Dönemin 'İktisat Vekili' Celal Bayar'ın hazırladığı ve özetle " Bu iş sadece güç kullanarak çözülmez, başka (ekonomik, sosyal, vs) tedbirler almalıyız " dediği " Şark Raporu " kaç tarihini taşıyor biliyor musunuz: 1936!

Bayar'ın önerdiği tedavi şeklinin bir benzerini geçenlerde Kara Kuvvetleri Komutanı Org. İlker Başbuğ'un ağzından da işittik.

Vaziyete bakar mısınız:

71 yıl sonra aynı konuyu tartışıyoruz.

Benzeri sorunlarla karşılaşan devletler bir çözüm üretmiş. 83 yıldır kavga ediyor, en azından 70 yıldır da tartışıp duruyoruz.

Hani bilim bize yol gösterecekti?

Bu arada hatırlatayım... İster " Kürt sorunu " deyin, ister " Doğu sorunu "... Ne ad verirseniz verin; şurası kesin: O bölgelerin en huzurlu, en sakin dönemi ne zaman biliyor musunuz?

Sıkı durun: Celal Bayar'ın Cumhurbaşkanı, Adnan Menderes'in ise Başbakan olduğu 1950-1960 arası.

Ancak kimse bu türden bir tarih bilgisine ilgi göstermiyor. Siz hiç, şu Kürt sorunu gündeme geldiğinde, " Bayar'ı ve Menderes'i arıyoruz " denildiğini işittiniz mi?

" Bu adamlar ne yaptılar da, daha önce isyan üstüne isyan patlatan bu etnik grubu teskin ettiler, sırları neydi " diye soran ve cevap arayan var mı?

Ben görmedim.

SABAH, 30 EKİM 2007

MENDERES'İN KÜRT ÇÖZÜMÜ

Emre AKÖZ

Geçen gün sormuştum: " Atatürk döneminde irili ufaklı 16 Kürt isyanı olmuştu... Ne oldu da, 1950-1960 yılları arasında, yani Celal Bayar'ın Cumhurbaşkanı, Adnan Menderes'in ise Başbakan olduğu dönem sakin geçti?"

Cevabı birçok okurumuz merak edince siyaset bilimci ve tarihçi Ahmet Demirel'i aradım. "Sadece o dönemde değil, 1938'den başlayarak 1960'a dek Doğu bölgeleri sakindi" dedi.

Peki bu nasıl olmuştu?

Gazeteci ve tarihçi Murat Bardakçı'ya sordum. İki maddede olayı toparladı:

Birincisi ... " 1937'deki Dersim İsyanı aşırı güç kullanılarak bastırılmıştır. İsyancı düşünce uzun süre kendini toparlayamamıştır."

Dersim (Tunceli) İsyanı gerçekten de çok kanlı bir biçimde bastırıldı. Martta başlayan isyan ancak kasımda son buldu.

Atatürk'ün manevi evlatlarından Sabiha Gökçen, dünyanın ilk kadın savaş pilotu olarak bu büyük harekâta katılmıştı. Hatta Atatürk, eğer isyancılara yakalanma durumu oluşursa intihar edebilmesi için Gökçen'e kendi tabancasını vermişti.

Bardakçı'ya göre ikinci neden şu: "Menderes, Kürt ileri gelenlerini milletvekili olarak Meclis'e sokmuştu."

Tarihe meraklı gazeteci arkadaşım Sefa Kaplan ise 1960 darbesini yapanlardan Numan Esin'in anılarında yer alan bir bölümü gönderdi.

Darbeden sonra Milli Birlik Komitesi üyelerinden Numan Esin; subay arkadaşları Orhan Erkanlı, Dündar Seyhan, İrfan Solmazer, Orhan Kabibay, Fazıl Akkoyunlu ile Menderes'in tutuklu olduğu Yassıada'ya gider.

(Yürek burkan ayrıntılar var, onları geçiyorum...) Konuşma sırasında Esin, "Türkiye'nin en önemli sorunu olarak gördüğü" Kürt meselesini sorar eski başbakana.

Menderes'in Numan Esin'e cevabı şu olur: "Bizim çözümümüz demokrasiydi. Halka vereceğimiz serbestlikle bu işe bir çözüm geleceği kanaatindeydik. O yönde hareket ettik. Böylece, halkı yönetime ve ülkeye bağlama yolunu seçtik." ('Devrim ve Demokrasi: Bir 27 Mayısçının Anıları', Doğan Kitap, s. 158)

SABAH, 02 Kasım 2007

UYARI SİNYALLERİ

Emre AKÖZ

Doğrusunu isterseniz biz o sırada Genelkurmay'ın internet sitesinde yayınlanan bildiriyle, Anayasa Mahkemesi'nin '367 şarttır' kararıyla, cumhuriyet mitingleriyle filan uğraşıyorduk.

Öte yandan ciddiye alınacak tüm veriler; onca taş koymaya karşın, AKP'nin genel seçimi kazanacağını gösteriyordu. Bunu engelleyecek başka ne olabilirdi?

İlk sinyali sosyalist ' Birikim' dergisinin Yayın Yönetmeni Ömer Laçiner verdi: Yeni Asya gazetesinde çıkan röportajda, " Siyasetin acımasız bir oyun olduğunu bilin. Bir Kuzey Irak operasyonu AKP'yi yeni krizle karşı karşıya bırakabilir " diyordu. Kaydettik, geçtik. **(Sabah, 8 Mayıs)**

Beni asıl uyandıran, 'ne oluyoruz' diye düşündüren ise Almanya'nın eski Dışişleri Bakanı Joschka Fischer'in Kanada'da verdiği bir konferansın Türk basınındaki kısacık özeti oldu.

Şöyle demişti Fischer:

"Irak'taki bölünme, İran'ın işine geliyor... Türkiye önümüzdeki dönemde Ortadoğu'da çok önemli bir oyuncu haline gelecek... AB liderleri Türkiye'yi kucaklamalı ve en kısa sürede Birliğe almalıdır. Türkiye'yi almamak siyasi miyopluktur... Avrupa'nın ittiği bir Türkiye'nin Rusya'ya doğru kaymakta olduğunu görmek gerekir."

Bu tür analizleri, Genelkurmay Başkanı Org. Büyükanıt'ın 12 Nisan'daki " PKK'ya karşı Kuzey Irak'ta operasyon yapmalıyız" sözüyle birleştirdiğimizde ortaya çıkan tablo korkutucuydu.

Korkutucuydu, çünkü...

" 1990'lardaki gibi bir ' gir, vur, çık' operasyonu, ABD'nin de onayıyla yapılabilir elbette. Peki ya iş büyür de... ' Girdim ama çıkamıyorum' ya da ' Hazır girmişken, çıkmasam mı' durumu hasıl olursa?.. Eğer Kuzey Irak'ta tutunmak zorunlu hale gelirse; bunun siyasetteki karşılığı otoriter-militer bir rejim olur." (18 Mayıs)

Bunlar uçuk, fantastik yorumlar mıydı? Üç gün sonra Milliyet'in Washington temsilcisi Yasemin Çongar'ın " Rusya etki alanına girmiş askerler var " başlıklı konuşması öyle olmadığını gösteriyordu. Neşe Düzel'in röportajı, Radikal, 21 Mayıs)

Ve geldik günümüze... Ecevit Kılıç soruyor: "ABD ile anlaşma sağlanamazsa ne olur?" (Sabah, 5 Kasım)

Son derece önemli tespitleri olan uluslararası siyaset uzmanı Prof. Beril Dedeoğlu'nun cevabı şöyle:

"İşte o zaman kamuoyu, ' Ne zaman giriyorsunuz' diyecek ve Türkiye de girmek zorunda kalacak. Bu da savaşan orduya destek veren siyasi ve toplumsal dönüşüme yol açar. Otoriterleşiriz. Bu arada demokratikleşme de halt olacağı için AB olayı da biter. Türkiye, İran ve Rusya eksenine kayar. İstemese de toplumsal güvenlik endişelerinin yerini artık askeri güvenlik endişeleri alır. Toplumsal düzeyde de kendi vatandaşı olan Kürtler ile Kuzey Irak'taki Kürtler aynı tarafa itilmiş olacak. Bu da Pankürdizme hizmet edecek bir sonuç olur."

Başbakan Erdoğan başkanlığındaki Türk heyeti henüz ABD Başkanı Bush ile görüşmemişken kaleme alınmış olan alıntılarla dolu bu yazı okurlarımızı sıkmış olabilir.

Uzun lafın kısası şu:

1) Kuzey Irak operasyonu, asla basit bir " PKK'yı vurma " meselesi değil. ABD'den Rusya'ya, İran'dan AB'ye "herkesi" ilgilendiren bir konu; dolayısıyla işin içinde hepsinin parmağı var.

2) Bununla da bitmiyor: Dünkü Bush görüşmesi iç siyasetimizi de etkileyecek. Anlaşmanın şekline göre, orta vadede hükümeti, ' tamam mı, devam mı' konumuna getirecek.

Son söz: " Daha ne bekliyoruz, hemen girelim " diyen milliyetçi söylemin pratikte nerelere uzandığını ve hiç de iddia ettiği gibi "milliyetçi" olmadığını umarım gösterebilmişimdir.

SABAH, 06 Kasım 2007

ANAR'IN HAZAR GRUBU İÇİN YAPTIĞI BAŞÖRTÜSÜ ANKETİ

Başınıza örtüğünüz nesneyi hangi isimle tanımlarsınız?	#	%
Başörtüsü	883	79.4
Eşarp	142	12.8
Türban	67	6.0
Diğer	19	1.7
Cevap yok	1	0.1
	1112	100.0

Başınızı neden örtüyorsunuz?	#	%
Dinin emri olduğuna inandığım için	1086	97.7
Diğer	38	3.4
Cevap yok	24	2.2
	1112	100.0

Sizin için başın örtülmesi en çok neden önemlidir?	#	%
Dinimizin bir emri olduğuna inandığım için	1075	96.7
Namus ve ahlakı temsil ettiği için	10	0.9
Siyasi kimliğimi yansıttığı için	1	0.1
Diğer	15	1.4
Cevap yok	11	1.0
	1112	100.0

Anneniz başını örtüyor muydu?	#	%
Evet	1089	97.9
Hayır	20	1.8
Cevap yok	3	0.3
	1112	100.0

Başörtüsü ile ilgili yürütülen aleyhte baskılar sonucunda nasıl bir karar aldınız?	#	%
Başımı açmadım	450	40.5
Yasağın uygulandığı yerlerde başımı açtım	389	35.0
Peruk / şapka / bere vs. kullandım	221	19.9
Başımı tamamen açtım	13	1.2
Diğer	34	3.1
Cevap yok	5	0.4
	1112	100.0

Başörtünüzü çıkarma nedeniniz nedir?	#	%
Eğitimimi tamamlayabilmek için	455	73.0
Başörtüsü yasağının kısa vadede çözülmeyeceğini düşündüğüm için	164	26.3
İşimi kaybetmemek için	140	22.5
Gelecek kaygısı yüzünden	123	19.7
Akademik kariyerimi tamamlayabilmek için	69	11.1
Ancak bu şekilde baskılardan uzak kalabildiğim için	60	9.6
Aile baskısı yüzünden	31	5.0
Sınavlara girebilmek için	15	2.4
Eşimin işini kaybetmemesi için	8	1.3
Başörtüsünü dinin asli unsurlarından biri olarak görmediğim için	7	1.1
Diğer	42	6.7

Yaşadığınız mağduriyetlerden sonra yargıya başvurdunuz mu?	#	%
Hayır	847	76.2
Evet	185	16.6
Cevap yok	80	7.2
	1112	100.0

Sizce başörtüsü yasağı kim tarafından çözülmeli?	#	%
TBMM	232	20.9
Hükümet	172	15.5
Cumhurbaşkanı	154	13.8
Halk	99	8.9
Hiç kimse çözemez	94	8.5
Ordu	89	8.0
Bütün devlet kurumlarının işbirliği ile	84	7.6
Yargı	81	7.3
YÖK	56	5.0
Uluslararası kurumlar	10	0.9
Diğer	39	3.5
Cevap yok	23	2.1

Başörtünüzü çıkarmak zorunda kaldığınızda neler hissettiniz?	#	%
Kişiliğimin zedelendiğini /parçalandığını hissettim	441	70.8
Kendimi hakarete uğramış hissettim	394	63.2
Başımı her açtığımda büyük bir utanç duydum	292	46.9
Günahkar olduğumu düşündüm	290	46.5
Kendime olan saygımı kaybettim	184	29.5
Yaşadıklarım yüzünden okuldaki başarım düştü	129	20.7
Kendimi yaptığım işin doğruluğuna / gerekliliğine inandırdığım için fazla etkilenmedim	93	14.9
Başımı açmak zorunda bırakanlara öfkelendim / isyan ettim	20	3.2
Çok üzüldüm	11	1.8
Diğer	21	3.4

Başınızı örttüğünüz için iş hayatınızla ilgili aşağıdaki durumlardan herhangi biriyle karşılaştınız mı?	#	%
Şimdiye kadar herhangi bir işte hiç çalışmadım	356	32.0
Başımı örttüğüm için iş bulamadım	231	20.8
Başımı örttüğüm için arka planda çalışmaya zorlandım	198	17.8
Başımı örttüğüm için mesleğim dışında başka bir iş yaptım	190	17.1
Başımı örttüğüm için düşük ücretle çalıştırıldım	141	12.7
Başörtüsü yasağı nedeniyle iş yerinde verimim düştü	120	10.8
Başımı örttüğüm için çalışmak istediğim işi seçme şansım olmadı	74	6.7
Başörtüsü nedeniyle işten atıldım	141	12.7
Peruk takmak zorunda kaldım	67	6.0
Başımı örttüğüm için işimde kariyer yapamadım	36	3.2
Başımı örttüğüm için iş yerinde kötü muameleye maruz kaldım	33	3.0
Başörtülü olduğum için iş yerinden ceza (para / uzaklaştırma) aldım	26	2.3
Başımı açmak zorunda kaldım	21	1.9
İş hayatımda herhangi bir sorun ile karşılaşmadım	16	1.4
Başörtülü olduğum için işten ayrılmak zorunda kaldım	15	1.3
Başörtüsünün sorun olmayacağı iş yerlerinde çalışmayı tercih ettim	12	1.1
Diğer	15	1.3
Cevap yok	86	7.7

Başınızı örttüğünüz için aşağıda sıralanan psikolojik sıkıntılardan herhangi biriyle karşılaştınız mı?	#	%
Medyada yer alan bazı olumsuz haber ve yorumlardan dolayı onurumun incindiğini hissettim	740	66.5
Devletin bazı kurumlarının başını örtenlere karşı tutumu nedeniyle ülkeme olan güvenim sarsıldı	711	63.9
Hukuka olan güvenim sarsıldı	674	60.6
Suçlu gibi muamele görmek beni üzdü	602	54.1
Diğer insanlara göre kendimi daha çok baskı altında hissettim	508	45.7
Peruk takmak zorunda kaldığım için kendimi başkalaşmış hissettim	185	16.6
Psikolojim bozuldu ilaç tedavisi gördüm	102	9.2
Herhangi bir psikolojik sıkıntı ile karşılaşmadım	42	3.8
Diğer	33	3.0
Cevap yok	21	1.9

Başınızı örttüğünüz için aşağıda sıralanan sosyal yaşantınızla ilgili durumlardan herhangi biriyle karşılaştınız mı?	#	%
Kamu kurumlarında diğer vatandaşlara göre bana farklı davranıldı	573	51.5
Sorun çıkabileceği endişesiyle belli ortamlara gitmemeye başladım	563	50.6
Bazı kesimler tarafından dışlandım	406	36.5
Başımı örttüğüm için sokakta taciz edildim / hakarete uğradım	312	28.1
Sosyal hayattan çekilmek zorunda kaldım	205	18.4
Sosyal yaşantım ile ilgili bir sıkıntı yaşamadım	103	9.3
Arkadaşlarımla olan ilişkilerim bozuldu	97	8.7
İçinde bulunduğum cemaat ve gruplar başımı açmam konusunda baskı uyguladı	50	4.5
Okuldan ayrılınca erken yaşta evlendirildim	26	2.3
Diğer	30	2.7
Cevap yok	50	4.5

Başınızı örttüğünüz için eğitiminizle ilgili bir mağduriyete uğradınız mı?	#	%
Başörtülü olduğum için okulda taciz edildim / hakarete uğradım	280	25.2
Başörtüsü yasağı nedeniyle okulumu bırakmak zorunda kaldım	276	24.8
Başörtüsü yasağı nedeniyle okulda başımı açmak zorunda kalmak başarımı düşürdü	215	19.3
Eğitimim ile ilgili hiçbir mağduriyete uğramadım	161	14.5
Başımı açmak zorunda kaldım	55	4.9
Başörtüsü yasağı nedeniyle üniversite okuyamadım	44	4.0
Başörtüsü yasağı nedeniyle eğitimime ara vermek zorunda kaldım	43	3.9
Başörtüsü yasağı nedeniyle akademik kariyer yapamıyorum	28	2.5
Başörtüsü yasağı nedeniyle eğitimime yurt dışında devam etmek durumunda kaldım	26	2.3
Başörtüsü yasağı nedeniyle istediğim alanda üniversite eğitimi alamadım	20	1.8
Eğitim aldığım dönemde yasak yoktu	18	1.6
Eğitimimi bitirdikten sonra başımı örttüm	16	1.4
Başörtülü olduğum için okuldan uyarı-kınama-uzaklaştırma-soruşturma cezaları aldım	15	1.3
Peruk takmak zorunda kaldım	15	1.3
Sınavlarda başımı açmak zorunda kaldım /kalıyorum	11	1.0
Diğer	51	4.6
Cevapyok	130	11.7

Hangi aşamada eğitiminize ara vermek zorunda kaldınız?	#	%
Üniversiteden ayrılmak zorunda kaldım	113	40.9
Yasak nedeniyle üniversite sınavına giremedim	68	24.6
Lisans üstü eğitime devam edemedim / bıraktım	42	15.2
Üniversiteden atıldım	13	4.7
Diğer	4	1.4
Cevap yok	36	13.0
	276	100.0

İmkanınız olsa aşağıdaki ülkelerden hangisinde yaşamak istersiniz?	YAŞAMAK İSTEYENLER		YAŞAMAK İSTEMEYEN-LER		CEVAP YOK		TOPLAM (%)	
	#	%	#	%	#	%	#	%
ABD	159	14.3	905	81.4	48	4.3	1112	100.0
Herhangi bir AB ülkesi	257	23.1	812	73.0	43	3.9	1112	100.0
İran	83	7.5	975	87.7	54	4.9	1112	100.0
Suudi Arabistan	214	19.2	845	76.0	53	4.8	1112	100.0
Türkiye	1013	91.1	82	7.4	17	1.5	1112	100.0

Aşağıdaki düşüncelere katılıyor musunuz? (1)	KATILIYORUM (%)	KATIL-MIYORUM (%)	FİKRİM YOK / CEVAP YOK (%)	TOPLAM (%)
1- Başörtülü kadınların toplumsal hayattan dışlandığını düşünüyorum	84.4	13.1	2.5	100.0
2- Yasalarımızın, kadın-erkek eşitliğini sağlamak açısından yetersiz olduğunu düşünüyorum	77.3	14.5	8.2	100.0
3- Başörtülü kadının yerinin evi olduğunu düşünüyorum	3.2	95.2	1.5	100.0
4- İçinde yaşadığım toplum başörtülü kadınların çalışmasını hoş karşılamamaktadır	45.0	50.3	4.8	100.0
5- Başını örtmeyen kadının günah işlediğini düşünüyorum	53.4	35.6	11.0	100.0
6- Kadınlar evlenecekleri kişileri kendileri seçebilmelidir	98.6	0.4	1.0	100.0
7- Kadınlar başını örtmeden de dindar olabilirler	77.2	15.9	6.9	100.0
8- Erkek, eşini aldatırsa, hoş karşılanabilir	2.1	97.3	0.6	100.0

Aşağıdaki düşüncelere katılıyor musunuz? (2)	KATILIYORUM (%)	KATILMIYORUM (%)	FİKRİM YOK / CEVAP YOK (%)	TOPLAM (%)
9- Başörtülü kadınların sorunlarına önem vermeyen partiye oyumu vermem	83.8	7.8	8.4	100.0
10- Namus yüzünden insanların öldürülmesini normal karşılıyorum	3.9	92.2	4.0	100.0
11- Kadınların çalışıp ekonomik bağımsızlığını sağlaması gereklidir diye düşünüyorum	85.6	9.3	5.1	100.0
12- Toplumdaki ahlaki yozlaşmadan başörtülülerin de etkilendiğini düşünüyorum	93.6	4.1	2.2	100.0
13- Erkeklerin çok eşli olabilmesini normal karşılıyorum	6.0	90.7	3.2	100.0
14- Başörtülü kadınların hem eğitim, hem de kamu kurumlarında çalışma hakkı olmalıdır	99.2	0.6	0.2	100.0
15- Arkadaş seçimimde kılık kıyafet belirleyici değildir	85.6	12.8	1.7	100.0
16- Başörtü yasağı sorununun kısa sürede çözülebileceğine inanmıyorum	79.7	16.3	4.1	100.0
17- Sadece başını örten arkadaşlarımın yanında kendimi rahat hissederim	12.4	85.7	2.0	100.0
18- Başörtüsüne karşı olanların demokrasi ve insan haklarına inanmadığını düşünüyorum	92.8	4.1	3.2	100.0
19- Başı örtmek laikliği tehlikeye düşürmez	95.3	2.7	2.0	100.0
20- Başörtüsüne karşı olanların aslında başörtüsünün temsil ettiği değerlere karşı olduğunu düşünüyorum	90.9	5.1	4.1	100.0
21 - Çocuğumun yurtdışında / yabancı dilde eğitim veren bir okulda eğitim görmesini isterim	53.4	38.7	7.9	100.0
22- Ülkemizde dindar insanlara baskı uygulanmaktadır	92.3	4.9	2.8	100.0
23- Türkiye'de laiklik tam anlamıyla tanımlanmamış bir kavramdır	90.0	7.3	2.7	100.0
24- Aile içinde kadın ve erkeğin eşit hak ve sorumluluklara sahip olması gerektiğini düşünüyorum	87.5	10.0	2.6	100.0
25- Başımı örtme şeklim kendimi ifade etme biçimimdir	79.7	16.4	3.9	100.0
26- Başörtüsünün siyasi bir malzeme yapılmasını doğru bulmuyorum	95.9	3.1	1.1	100.0
27- Başörtülülere karşı olanlar aslında başörtülüleri tanımıyor / tanımak ve anlamak da istemiyor	96.4	2.2	1.5	100.0

TOPLUM/TİPOLOJİ TASVİRLERİ

W. Kozak

Nail OKUYUCU

ÇÖLDE BİTEN ŞEHİRLER

Birleşik Arap Emirlikleri'ni tek bir terkiple anlatmak istediğimizde galiba en güzel ifade bu olur: "Çölde biten şehirler…" İfadenin ortasında yer alan "bitmek" fiili, her iki manası da kastedilerek kullanıldı; iki manasını da ifade edecek şekilde: "ortaya çıkmak" ve "sona ermek…" Her biri küçüklü büyüklü birer şehirden ibaret olan Arap Emirlikleri, yirminci yüzyılın ikinci yarısında, özellikle de son otuz yılda "bitmiş", yani ortaya çıkmış. Ne bir nehir kenarında ne de ormanlarla kaplı bir bölgede (yani insanoğlunun tarih boyunca şehirleri ve dolayısıyla da medeniyetleri –medeniyet kelimesinin şehir manasına gelen medine kelimesinden türediğini de hatırlayacak olursak- kurdukları bölgelerde) kurulmuş bu şehirler. İkinci manaya gelince; şehirlerin etrafını uçsuz bucaksız çöl toprakları ihata ediyor, yani çölün başladığı yerde şehir bitiyor, şehrin bittiği yerde çöl başlıyor. Şehre ait son binadan sonra sizi ilk tozlu çöl toprağı karşılıyor. Çöl de, şehir de ince ama keskin hatlarla ayrılmış birbirinden. Şehir büyüdükçe çöl küçülüyor, şehir genişledikçe çöl daralıyor…

Tarihi seyir

Çölün ortasında, belki bir benzerinin daha dünyada görülmediği şekilde yükselmiş şehirlerden oluşan Birleşik Arap Emirlikleri'nin tarihine göz atacak olursak; bugün bu devletin bulunduğu topraklar genel olarak Arap Yarımadası ile aynı kaderi paylaşmış. Osmanlı devleti, on altıncı yüzyılın başlarında Memlüklü devletine son verdiğinde, doğal olarak Arabistan yarımadasının da hâkimi haline gelmişti. Ancak Osmanlı, başlangıçta yarımadanın doğusuna doğru fazla sokulmadı ve eman alarak o bölgelerde daha serbest bir yönetim anlayışı sergiledi. Ta ki ilk sömürgeci devletlerden olan Portekiz Krallığının gemileri Hint Okyanusunda varlıklarını hissettirene kadar. Yabancı bir gücün, kendisine bağlı topraklarda nüfuz edinmeye çalışması karşısında Osmanlı, bu tarihten itibaren bölgede hükümranlığını daha fazla hissettirmeye çalışmış.

Ancak Portekizlilerin yerini, daha kuvvetli olan ve daha etkili bir sömürge siyaseti güden İngilizlerin almasıyla bu hükümranlık zamanla azalmış ve bir vakit sonra da tamamen ortadan kalkmış. Artık bölge, İngiliz hakimiyetini altına girmiş ve İngilizler on yedinci yüzyıldan itibaren farklı şekillerde bölgede hakim olmuş. Bölge halkıyla 1853 yılında *Denizlerde Kalıcı Ateşkes Antlaşması*'nın imzalanması üzerine bölgeye *Ateşkes Kıyısı* adı verilmiş, 1892 yılında *Özel Ayrıcalık Antlaşması* olarak bilinen bir paktın oluşturulmasıyla da İngiltere bölgenin dış politikasını denetim altına almış. *Ateşkes Kıyısı* 1873 - 1947 yılları arasında Hindistan'ın sömürgeleştirilmesinde de çok büyük payı olan İngiliz Doğu Hindistan Kumpanyası, sonraki yıllardaysa İngiliz Dışişleri Bakanlığı tarafından yönetilmiş. 1971 yılında İngilizlerin Basra Körfezi'nden çekilmesi üzerine, bölgedeki küçük emirlikler, **Birleşik Arap Emirlikleri** adı altında bir federasyon oluşturmuş. Halk arasında ülkenin bugün dahi İngiltere'nin etkisi altında olduğu ve önemli siyasî ve stratejik kararları İngiltere ile birlikte aldığına dair genel bir kabul var.

Söz konusu federasyon yani Birleşik Emirlikler, bu gün yedi emirlikten teşekkül ediyor. Bunlar; Ebû Zabî, Dübey (İngilizcede Dubai olduğundan bize de öyle geçmiş ancak aslı bu; "gelin duvağı" manasına geliyor), Şârika, Acmân, Ra'sü'l-Hayme, Füceyre ve Ümmü Kuveyn. En büyük emirlik Ebû Zabî. Bu emirliğin hâkimi (emiri) emirliklerin tamamı adına "devlet başkanlığı" yetkisine sahip. Dübey emirliğinin hâkimi ise

"başbakan" diyebileceğimiz bir yetkiyle nâiblik görevini yürütüyor. Yedi hâkimden/emirden oluşan bir "Yüksek Meclis"leri var. Bu mecliste ülkenin genel idaresi yürütülüyor. Emirlikler iç işlerinde özerk; dış işlerinde ise Ebû Zabî emirliğine bağlı olarak hareket ediyor.

Toplumsal yapı: Kast mı sınıf mı?

Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi, ülkeyi oluşturan yedi emirliğin hepsi aslında birer şehirden ibaret. Bu şehirlerde dolaşırken, bir şey hemen dikkatinizi çekiyor: "O diyarların yerlisi olmayan yığınla insan"… Sokaklarda, çarşılarda, adım attığınız her yerde karşılaştığınız esmer tenli insanları görünce, kendi kendinizi "acaba yanlış yere mi geldim, yoksa burası Pakistan ya da Hindistan mı" diye sormaktan alıkoyamıyorsunuz. Yerli Araplar, 4,5-5 milyonluk toplam nüfusun sadece beş yüz binini oluşturuyor. Nüfusun geriye kalan kısmı ise dışarıdan gelen göçmenlere ait.

"Emirlikler Toplumu" başlıca üç kesimden oluşuyor. Birinci kesimi, ülkenin esas sahibi ve hâkimi olmalarına rağmen sayıca azınlıkta olan "Yerli Araplar" teşkil ediyor. Geçtiğimiz yüzyıl başlarında neredeyse tamamı bedevî olan bu Araplar, petrolün bulunması ve şehirlerin yükselmeye başlamasıyla yerleşik hayata geçmişler. Bugün ülkede yaşayan bedevilerin sayısı oldukça az; tabi bedeviliği "bir hayat tarzı olarak, çöl yaşamı" manasında kabul ederseniz! Yoksa düşünce biçimi yahut davranış tarzı manasında bedeviliğin oranı hayli yüksek…

Ülkede bu yerli Araplar, özellikle giydikleri yerel giysiler sebebiyle, hemen fark ediliyor. Burada geleneksel Arap elbisesinin giyilme oranı diğer Arap ülkelerine göre çok daha yüksek. Milli kültürün tervici amacıyla yerliler daha çok bu elbiseleri giyiyor. Erkekler kolalı beyaz cellabiyelerini, kadınlar da siyah abay'larını giyiyor. Yerli kadınların bu elbiseyi giyinmesi mecburi. Ayrıca onlar, siyah uzun bir entariden oluşan bu elbiseyi tamamlamak üzere, başlarına da bir başörtüsü takmak zorundalar. Bu zorunluluğun kaldırılması durumunda ülkede örtünme oranının ne kadar olacağını merak edip sorduğumuzda, insanlardan hep aynı cevabı alıyoruz: Yüzde 5-10'u geçmez…

Toplumda ikinci kesimi, ülke dışından gelen işadamları, yatırımcı ve işletmeciler oluşturuyor. Batı ülkelerinin yanı sıra Türkiye ve diğer Ortadoğu ülkelerinden çok sayıda işadamı çalışıyor bölgede. "Orta sınıf" diyebileceğimiz bu kesim, Emirlikler'in ticaret ve işletmelerinin yürütülmesinde etkin ve hâkim bir konumdalar. Asıl sahipleri yerli Araplar olan birçok işletme ve kurumun idaresi bu insanlar tarafından yürütülüyor. Özellikle diğer Arap ülkelerinden gelen insanlar, bu kurumların çoğunun yöneticisi konumunda.

Ülkedeki üçüncü kesime gelince… Ülke nüfusunun asıl çoğunluğunu teşkil eden ve aslında ülkenin genel resmine ilk bakışta rengini verenler, bu kesime mensup insanlar. Yani Hintli ve Pakistanlı, bunların yanı sıra Bangladeş, Filipinler ve diğer Uzakdoğu ülkelerinden gelen göçmen işçiler. Bu insanların, kendi toplumlarında da benzer yapıların olmasından mıdır, yoksa yaşadıkları bu ülkedeki duruma kendilerini alıştırdıklarından mıdır bilinmez, çok sinik, zavallı ve mazlum bir edaları var bu insanların. Hani "eline vursan ekmeğini verecek" cinsten. Bütün ağır işleri yapmalarına karşın doğru dürüst bir hakları yok. Sıcağın her şeyi kavurduğu bu coğrafyada, bütün gün çalışmak zorundalar; iş bulabilirlerse tabi! Biz oradayken bir eylem haberi çıkmıştı gazetelerde; "yabancı işçiler bazı haklar talep ediyor" diye: "Maaşlarına biraz zam", "kavurucu öğle sıcağında bir müddet istirahat" ve "soğuk su"… İnsan, özellikle son iki talebi okuduğunda, gülsün mü ağlasın mı bilemiyor…

Emirliklerden bizim çekebildiğimiz fotoğrafta, genel manzara bu şekilde. Bu ülkede bütün değerler, teknoloji ve imar faaliyeti etrafında temerküz etmiş. İnsanların değeri de, bu alanlarda yaptıkları işe göre artıp eksiliyor…

Ali CAN

SOSYOLOJİK OLARAK MÜSLÜMAN OLMAK VEYA "MAHALLE BASKISI"NI BASTIRMAK

Modern dönemlerle birlikte, önceki dönemlere ait her şeyi, her eşyayı ve de her değeri değiştirme eğiliminde olan insanlık, din ve geleneksel ahlâk anlayışını da değiştirerek sivil din ya da sivil dindarlık inşa etmeye çalıştı. Sivil din, mezhep ve dinler üstü, belli bir kutsal metinden bağımsız, "sevgi dolu tanrı" inancına dayalı sosyolojik bir düşünceydi. Durkheim'in ilk habercisi olduğu kutsalsız kutsallık. Bilim ve teknoloji ilerleyip insanların iktisadi refahı arttıkça o "bilinen din" hayattan kovulacak, insalar özgür kalacak ve toplumda, eski kutsal anlayışa ihtiyaç kalmayacaktı… Gelinen noktada bu düşüncelerin beslediği arayışlar gösterdi ki, yeryüzünde dinden, ilahi ve yüce olandan bağımsız bir toplum, hayat ve huzur ortamından bahsetmek imkansız.

Dünyadaki bütün aklî ve ahlâkî yozlaşmalar, ilk dinin bozulmasına bağlı olarak ilerliyor. Dinî ve dinî olmayan ayrımı insanı ahlâkî çabada pasif ve duyarsız hale getiriyor. Çünkü insanı dinî olandan soyutlayarak tanımlama çabaları, onun şahsiyetini parçalıyor, onu iki yüzlülüğe alıştıran sosyal bir hastalık haline gelmeye başlıyor. Ve geliştirilen projeler, bu yolda yaşanan tecrübeler hep aynı bilgi duvarına çarpıyor: "Din duygusu ve dinî hayat, insan olma özelliğinin, insan olma sürecinin bir parçasıdır. Modern insan da sırf maddî olan bir dünyada yaşamamaktadır."

Batı fikir çevrelerinde, çeşitli şekil, boyut, kavram, düşünce, vesile ve vasıtalarla dine, özellikle de İslam'a karşı yürütülen "çirkin gösterme, hakaret etme" çabalarının kötü bir kopyası/uzantısı, farklı kavram ve tutumlar, değişik uygulamalar eşliğinde Osmanlının sonlarından itibaren bizim toplumumuzda da yoğun ama üstü örtülü bir şekilde arzı endam etmeye başladı. Ve bugün gelinen noktada, kendini "sosyolojik olarak müslüman" gören -bu tabir ilk defa eski bir rektörden işitildi- kimi elit, aydın ve yazar tarafından, sosyal hayatta dinî olanın varlık göstermesi ve dinin doğal etkisi "mahalle baskısı" tabiri ile yaftalanmaya çalışılıyor. Bu da, "laikliğin ve dolayısıyla rejimin tehlikede olduğu" gibi, artık son derece gülünç kaçan, bir gürültü kopartılarak yapılıyor. Hatta bu yolda, Anadolu insanına ("bidon kafa", "karnını kaşıyan adam" gibi ifadelerle) hakaret ederek ilerlemeyi düşünenler bile mevcut. Durum, talihsizlik ve hezeyan kavramlarıyla ifade edilebilir her halde. Ve şimdi, ortada, mahalle baskısı ifadesinin üzerinden dinin sosyal ilişkilerdeki doğal etkisini kırmak, ötelemek ve suça dönüştürmek isteyen bir "söylem" ve bu söylemin deşifre ettiği bir "sosyolojik olarak müslüman profili" var.

Üzerine konuştukları ve şekil vermek istedikleri toplum ile algı ve anlayış bağlantıları oldukça pürüzlü bu kişilik tipini tanımaya, laiklik anlayışından başlayalım. İlahiyat alanındaki bilgisi oldukça sınırlı olan ve bu alanla ilgilenmeyi de bir tür "kayıp" ve "sakıncalı çalışma" sayan, bütün dini literatürü neredeyse sadece "şeriat, türban, çarşaf ve Arabistan" kavramlarından ibaret olan bu kişilik tipi nezdinde laiklik, "kendisi gibi olmayan, kendisine benzemeyen her şeyi ve herkesi, kendisine benzetme" ilkesi olarak görülür. Eldeki bütün entelektüel güç, tek taraflı bir iktidar mücadelesi ve süratli bir iktisadî kazanç hamlesine seferber edilir; çağdaşlık adına

toplumu dayatmalarla dönüştürmenin hesapları yapılırken, toplumun dinî değerleri ve hassasiyeti herhangi bir şekilde hesaba katılmaz veya dinî değerler ancak "tahribi gerekli" birer engel olarak görülür.

Bu kişilik tipi gerektiğinde hürriyet ve demokrasi kahramanı kesilir, sosyalizm her an moda olacakmış gibi gardorabında asılı durur, zinde kuvvetler ve (istemez görünmesine rağman) ihtilaller rüyalarını süsler, köy enstitülerinin matemini tutar, hayatında hiç gitmediği, hakkında sahip olduğu tüm bilgilerinse klişe ve kalıp cümlelerden ibaret olduğu İran ve Malezya'ya benzeme korkusu taşır; ne olmayacağımıza ilişkin ulusal korkular, kafasında sık sık değişir. Bu profile göre müslümanlık inançlarla ilgilidir, ama bir de hayatın (belki de "çıkar/iktidar mücadelelerinin" demeliydik) gerçekleri vardır.

Bu tip, dini ve onun temel esaslarını açıkça reddetmez, buna rağmen onun bazı hükümlerini beğenmez ve çağdışı bulur, bazı ayetleri İlahi Kelamdan çıkarma teklifinde bile bulunabilir. Annesi ve ninesi de baş örtüsü takar, ama köylüdür. İlk yaratılışa güya inanır; ama İskoçya dağlarında bulunmuş üç milyon yıllık fosilden evrim teorileri çıkaran haberleri manşetlere taşıyınca ormanlara kahredersiniz. Yine ona göre Ramazan'da meyhaneler açık olmalıdır, belki bu ayda içki içen birkaç kişiyle, her hangi bir sebepten, kavga edenler çıkar da, haber sıkıntısı çekilen zamanlarda durum kurtarılmış olur, diye.

Bu kişilik tipinin namazla pek arası yoktur (tabi tercih meselesi), ama şehirler arası otobüslerde namaz molası verilmesine de tahammül edemez. Çağdaş medeniyeti kendimize uyduramayız en iyisi biz ona uyalım diyen bu kişilik tipimiz, dindarlık lafının edilmesine dayanamaz, dindar olduğunu söyleyenlere eziyet edilmesindense enteresan bir haz duyar. Hatta kendi hakkının ancak bu yolla korunabileceğini ima eder ve bu yöndeki hukukî ve idarî düzenlemeleri canı gönülden alkışlar; bu tutumun, ifadenin en hafifiyle, "ayıp" olduğunu bile düşünmeden. Bu tip, en iyimser şekli ile vahiy dini yerine kültür dinine izin verir ama bunun dahi gereklerini yerine getiremez ve "yine günaha girer (!)".

Bu tipolojinin gezindiği çevrelerde, sürekli olarak "aydın din adamı"ndan bahsedilir, oysaki dini lüzumsuz ve zararlı saydıktan sonra, din adamının aydın olmasının dine ne tür bir katkı sağlayacağı da bilinmemektedir. Bu kişilik tipinin dünyasında, medenileşme, ilerleme, refaha kavuşma, cehaleti yenme duygu ve niyetleri, laiklik adına yapılan baskı ve haksızlıklarla toprağa gömülmüştür. Bu çevrede, laikliğin kadın haklarının korunması için bir güvence olduğu konuşulur durur hep. Ama bu kadınların, asla başörtülü kadınlar olmadığı ve olamayacağı da söylenir, doğrudan ve dolaylı yollarla. Böylece hakları korunacak kadınların, ülkenin "bütün kadınları" değil "bazı kadınları" olduğu vurgulanır. Ayrıca bazı kadınların hakları korunurken, gerekirse öteki kadınların haklarının ellerinden alınabileceği savunulur. İnsan, George ORWELL'in "Hayvan Çiftliği" ndeki meşhur cümlesini, duruma uygun bir şekilde kurgulayarak hatırlamadan edemiyor: "Bütün kadınlar eşittir ama bazıları daha da eşittir." Neticede bütün bunları görüp okuduktan sonra, toplumda bir tür "elit İslam"ı yaratma girişimlerinin farklı kavram, taktik ve stratejilerle devam ettiğine hükmediyor insan.

Evet, sözünü ettiğimiz yazar/aydın/elit tipinin din eksenli hayat algısı bu şekilde. Halbuki bu algının aksine bizim toplumumuzda din, ince, kalın, hafif, derin, yüzeysel yerine göre esnek, akışkan, inişli çıkışlı, dolaylı ya da doğrudan olmak üzere, tonu ve niteliği

değişik de olsa, bütün müesseselerle bir bağlantı ve etkileşim alanına sahip. Dolayısıyla her şeyden önce, aydın ve elitlerimizin; şu dinîdir, bu dünyevîdir, şu gelenekseldir, bu moderndir gibi katalizörlerle dinin özü ve hedefi ile örflere ve sosyal alışkanlıklara karışmış şeklini birbirinden ayırmaya çalışmaları, en azından içinde yaşadığımız toplum için pek mümkün görünmemektedir. Buna rağmen bu aydın/elit çevre tarafından, tüm sorunların çözümünün daima bu tür "dinî/geleneksel-dünyevî/modern" vs. tasniflerine dayanılarak dinin aleyhinde bir yönde aranması ve dindarlık görüntülerinin bastırılmaya çalışılması o arzulanır huzur ortamının oluşmasına en küçük bir katkı sağlamıyor. Sonuçta bu arayışlar, eskiden beri Türk aydını ile toplumun arasını açmakla kalmıyor, aynı zamanda aydınların toplumsal gerçekliğe uzaklığını da gözler önüne seriyor.

Gelelim "mahalle baskısı"na… Kendi hesabıma bu tabir, bana, Kureyş müşrikleri tarafından Mekke'de, Haşim ve Muttalib oğullarına karşı uygulanan ve üç yıl süren sıkı, acımasız içtimaî-iktisadî kısıtlamayı hatırlatır. Müşrikler bu kısıtlama kapsamında, Müslümanların "ısrarla peşine düştüğü (!)" dinî ilke, değer ve söylemden uzaklaşmalarını sağlamak üzere, çarşı ve pazarların onlara giden yollarını kesmişler, böylece oralara yiyecek girmesini engellemişlerdi. Bu uygulamalar, hiç şüphesiz, "mahalle"yle "baskı"nın kolkola ilerleyişiydi. Bunun üstüne burada Hz. Lût'un mahallesi (Özellikle kavim kelimesini kullanmadım) de hatırlanırsa, iktidar ve çıkar mücadelesine girildiğinde "mahalle-baskı" dostluğunun ne kadar tüketici olduğu anlaşılmış, "mahallede baskı çeşitliliği" ya da "baskıda mahalle zenginliği" sağlanmış olur. O zaman görülür ki, egemenliğini koruma arzusu içerisinde, mahallesi değişebilen baskının, insanlara sunduğu şey, kaba ya da estetize edilmiş acı ve işkencedir. Ve bugün, iktidar sevdalısı her mahallenin, köyün ve hatta şehrin türlü türlü baskısı vardır. Baskıların havada uçuştuğu bir yerde, neredeyse, tek dayanak noktası ise hukuktur. Temel hak ve özgürlüklerin hukuki güvence altına alınması ve uygulamalarla bunun korunmasıdır. Aksi halde, şimdilerde olduğu gibi, bir mahalle baskısından söz edip, mahalleliye baskılardan baskı beğendirmek suretiyle mükemmel bir komedi üretilebilir.

Öte yandan mahallenin Osmanlı-Türk kültüründen gelen geçmişine baktığımızda, mahalle, şehirlerin hatta köylerin aileden sonraki en önemli birimidir. Kültürümüzde millî olan mahallî olandan süzülerek geliyor. Çok zengin ve çok fakir aynı mahallede oturur ve mahallenin zenginleri fakir komşularından da sorumludur. Mahalle, aile içi iletişimin dışında en yoğun iletişimde bulunulan mekansal örgüttür. O, dayanışma ve iyi ilişkilerin ifadesidir. Yani kötülüğü, kötü olanı emretmez. Mahallede imece vardır, yardım vardır, mahallenin birliği ve yardımlaşması vardır. Mahalle bir konuyu iyi olarak addediyorsa onda bir iyilik kırıntısı vardır. Herkesin birbirini tanıdığı, birçok işin beraber yapıldığı, birçok hizmetin ortaklaşa faaliyetlerle karşılandığı, iktidar mücadelesinden ve mühendislik projelerinden uzak bu eski mahalle yapısı, baskıyı değil ancak nizam ve dengeyi özendirir. Böylece mahalle; toplumun bütün kesimlerine total bir şekilde nüfuz etme idealinin ötesinde, toplumu mümkün olduğu kadar kendi geleneksel seyrine bırakma eğiliminde olan esnek ama ilkeli bir sistemin en önemli taşıyıcı birimlerinden biri olur.

Bugün o mahalleyi kendi istedikleri gibi yönetemeyenler, kendi değerlerini benimsetemeyenler, mahallelinin yapıp ettiklerini baskı unsuru olarak göstermeye çalışmaktadır. Kaldı ki mahalleli onların beklediği istikamette bir şey de yapmamışken.

“BİLİMSEL” BİLGİLER, “SEKÜLER” DURUŞLAR

Mehmet ÇİÇEK

MODERN ZAMANDA "BİLİMSEL BİLGİ" ve BİR BİLİM ADAMI OLARAK "MÜFESSİR"

Bilginin Oluşumu

Bilgi felsefesi açısından bilginin oluşumuna baktığımızda, bu oluşumun temelde üç başlık altında ele alındığını görüyoruz. Bunlar; tümdengelim, tümevarım ve analoji'dir.

Tümdengelim, "bütünden parçaya, tümelden tikele, genelden özele gidiş yönteminin adıdır. Parçaya ait özelliğin, bütüne ait özellikten yola çıkılarak tespit edilmesini ifade eder. Başka bir ifadeyle doğru olduğu kabul edilen genel ifadeden özel bir sonucun çıkarılmasıdır.

Tümevarım, tek tek gözlemlerden genel ilkelere; özel olandan genel olana varmak için kullanılan akli yöntemdir. Tümevarım'a yöneltilen eleştiri, tikel önermelerin çokluğunun, önermeye bir güç katmakla beraber, kesin bir mantıksal sonuç oluşturmak için yeterli olmayacağı şeklindedir.

Analoji ise, iki farklı şey arasındaki benzerlik(ler)den hareket edilerek, birisi için dile getirilenlerin, diğeri için de söz konusu olduğunu ileri sürmek demek.

Yaşanan kırılmalar etrafında, bilginin bu üç farklı oluşum sürecine modern zaman bağlamında baktığımızda, öncelikle Kilise otoritesine ve Aristo'nun da kullandığı, çok eski dönemlerden beri kullanılagelen Tümdengelimci mantığa başkaldıran Francis Bacon'ın, gözlem ve deneyimin bilgi edinmede önemli olduğunu savunarak tümevarımcı yöntemin temellerini attığı görülür. Tümevarımcılığın modern bilimsel düşüncenin meşrulaştırılmasında üstlendiği işlev, bir tür bilimsel pratik betimlemesinin ötesine geçmeyi gerektirir.

Tümevarımcılık sadece bir düşünce tarzını değil, tıpkı diğer bilgi süreçlerindeki gibi, aynı zamanda, belirli nitelikteki bilgilerin öne çıkarılmasına hizmet eden bir tavrı da ifade eder. Bu, saf bir akli muhakemeyle üretilen bilginin yerine, hayatın gözlemlenmesiyle elde edilen bilginin vurgulanmasıdır. Düşünce tarihinde akılcılık ile deneycilik veya tümevarımcılık ve tümdengelimcilik arasındaki bu kavga, aslında sadece bir bilgi kuramsal farklılıktan kaynaklanmaz. Bu iki yaklaşımın, değişik zaman ve zeminlerde kendisini gösteren geniş toplumsal arka planları vardır. Bu bağlamda Batı düşünce tarihinde akılcılık, kutsal kitapların açıklanmasında; deneycilik de, kiliseye karşı yürütülen mücadelenin bilgisel zemininin oluşturulmasında önemli işlevler yüklenmiştir. Deneycilik ve akılcılığın bu sosyal boyutu dikkate alınmadan sırf epistemolojik tartışmaların sorunu tümüyle ortaya koyabileceğini beklemek yanlış olur.

Bu yüzden bilgi sıralamasında önceliğin "'olan'a uygunluk"a verilmesini öngören toplumsal gelişmeler, bir çıkarım tarzı olarak tümevarımın önünü açmıştır. Dolayısıyla tümevarımın, sadece epistemolojik bir tercih olmanın ötesinde, sosyal ve siyasal arka plana sahip bir tavır olduğu göz ardı edildiğinde, ortaçağda niçin "olgunun bilgisi"ne önem veren kişilere karşı büyük kıyım başlatıldığını anlamak oldukça güçleşmektedir.

Tümevarımcılığın, modern bilimde en yaygın kabul gören yaklaşım olduğu söylenebilir. Ancak bu, bilimin tümevarım yöntemine göre ilerlediği anlamına gelmemektedir. Zira bilimin "nasıl" sorusuna verdiği cevapların, fiili bilimsel süreçle örtüştüğünü söylemek bir hayli zordur. Zaten yöntembilimsel tartışmalar da büyük ölçüde buradan kaynaklanmaktadır. Bununla

beraber tümevarımın modern zamanların ilk döneminde bilgi ve bilim dünyasının hâkimi haline geldiği göz ardı edilemeyecek bir gerçektir.

Tümevarımın kesin, kapsamlı mantıksal sonuca ulaştırmaması hem doğa bilimleri hem de sosyal bilimlerde analoji'nin ön plana çıkmasını sağlamıştır. Anoloji'nin, modern'in sonraki (postmodern) zamanında bu kadar ön plana çıkmasında, Popper'in Yanlışlanabilirliği ve Kuhn'un Paradigma'sı gibi söylemlerle bağlantılı bir sürecin etkisini göz ardı etmemek gerekir. Popper'in "yanlışlanabilirlik" düşüncesi, bilimin konusunun, olgunun "doğrulanmasıyla" sınırlı olduğu fikrini ortadan kaldırmakta, olgunun "yanlışlanabilirliğini" de dikkate alarak sonuca ulaşılmasını gerekli kılmaktadır. Kuhn'un paradigması ise bilimin yapısının, zannedildiği gibi "kesinlik" üzerine değil, "hakim paradigma" ile "devrimci paradigma" arasındaki gerilim üzerine kurulduğunu ve dolayısıyla birbirini nakzeden görüşlerin aynı zamanda kullanımda olabileceğini söyleyerek bilimin büyüsünü bozmaktadır.

Bilim adamlarının tümevarıma yönelik kendi içlerinden gelen bu eleştiri, var olan analojiyi daha da ön plana çıkarmıştır. Bu anlamda Analoji, bütüncül bir kesinlik sağlamaması nedeniyle temelde büyük anlatılara karşı başkaldırıda ön plana çıkabilecek bir tavır olarak kendini göstermekte ve tümevarımcılığın yerini almaktadır. Zira analoji, tikeller arasındaki benzeşmeyle ilgili bilgi sürecini dikkate alır. Bunun içindir ki, büyük anlatılar bu dönemde ciddi olarak eleştirilmiştir. Ancak paradoksal olarak bu eleştirilerin de büyük bir anlatı olup olmadığı başlı başına bir sorun olarak durmaktadır.

Modern Bilim'e Dair

"Bilim Nedir?" sorusu mu yoksa "Bilim Kimdir?" sorusu mu anlamlıdır? Böyle bir soru karşısında, bilimin öznenin ötesinde, ondan bağımsız bir varlığa sahip olduğu vurgulanmak istendiğinde "bilim nedir" sorusunun daha anlamlı olduğu söylenebilir. Soruya bu cevabı verenler, devamında bilimin insanlara yol gösterdiğini, onların hayatlarına bir çeki düzen verdiğini ve onları kurtuluşa erdirdiğini düşünür. Çünkü o, yegane "mürşit"tir. Dolayısıyla bilim adamları da birer "aziz". "Bilim kimdir?" dediğinizde ise bilim'in kimin tarafından yapıldığıyla ilgili "öznel" bir durum ortaya çıkacaktır. Fakat "aziz"likten vazgeçilebilecek bir durum da söz konusu değildir. Bu tavır, her ne kadar tersi iddia edilse de, modern ile modern sonrası (post-modern) arasındaki yapay farklılaşmanın ortadan kalktığı noktadır.

"Bilimsellik" iddiası, sadece bilgiyle ilgili olmayıp aynı zamanda toplumsal, iktisadi, siyasal, kültürel ve ideolojik örgütlenmenin merkezini oluşturan bir bakış açısıdır. Kısacası, günlük konuşma dilinden sistemli toplantılardaki tartışmalara kadar her yere nüfuz etmiş bir dünya görüşüdür. O yüzden birbiriyle alakası olmayan durumlarda insanlar, görüşlerini "bilimsel olarak konuşmak gerekirse…", "son bilimsel bulgulara göre…", "bu konudaki bilimin görüşü ise.." gibi ifadelerin parantezine sığınarak dile getirir ve böylece fikirlerine bir güvenilirlik veya sağlamlık kazandırmaya çalışırlar. Modern yaşam tarzının bir yönüne ilişkin bilgi birikiminin seçilip sonuna "logy" ya da "ics" eklendiğinde yeni bir bilim dalı oluşur. Metodoloji, sosyoloji, teoloji vs. gibi.

Sıradan bir insana yahut önemli ödüller veya statüler elde etmiş bir bilim adamına bilimsel olmanın niçin böyle sorgulanmaz bir statüyü garantilediğini sorarsanız alacağınız cevap en iyi ihtimalle "bilimsel olarak…" paranteziyle başlayan başka bir cümle olacaktır. Çünkü bilimsel bilginin, bilim retoriği dışında dayandırılabileceği her türlü temel, bilimin asli varsayımlarıyla çelişecektir. Zira bilimin, bilim retoriği dışında kalınarak meşrulaştırılabilmesi için evrensellik, nesnellik, tarafsızlık gibi özelliklerle nitelenebilecek, bilim dışında, bir başka bilgi zeminine ihtiyaç vardır. Ancak böyle

bir zeminde bu tür bir meşruiyet değerlendirmesi yapmak mümkündür. Fakat bu ihtimal, hali hazırda hala bilimin son sözü söylemeyeceği anlamına gelmez. Sonuçta bilimi "doğruluğu kendinden menkul" bir bilgi türü olarak kabul etmekten başka bir yol kalmamaktadır.

Peki "Bilim, kimin eseridir?" Cevabı hiç dolaştırmadan, düz bir şekilde söylersek, adına Bilim adamları denen topluluk, kendi içinde ve kendisinin makul bulduğu çerçevede üretilen bilgilere "bilim" adını koyar. Bu bilim, zamanla değişebilir, hatta bilim, değişebilen bilgi olarak da tanımlanır. "Değişebilir olduğu kabul edilen bir bilgiye böylesine bağlanmak niye?" sorusunun cevabı, bilimin evrenselliğinde değil, bilimin hayatın hareketliliğiyle (dinamizm) ilgili retorik işlevinde saklıdır. Bazen evrenselliği bazen de değişebilirliği öne çıkaran bilimsel retorik, meşrulaştırma türlerinin de değiştiği ve bu yüzden her bilginin bir meşruluk zemini bulabileceği yönündeki bir yorum karşısında susmayı yeğler.

Bilimle ilgili ölçütler günden güne değişmekte, bilimin standartları konusunda bir türlü uzlaşılamamaktadır. Bilimin itiraz kabul etmeyen bir tanımı da söz konusu değildir. Fakat ortada herkesin, sorgulamak bir yana, en ufak bir şüphe bile duymadan itaat ettiği bir bilim, dolaşmayı sürdürmektedir. Yani bilim, insanlık tarihinde çok az karşılaşılan, olağanüstü özelliklere sahip "maymuncuk"lardan birisidir. Bilim adamlarının neye bilim diyeceğine de ancak kendileri karar verebilir. İlginç olan, bilim sadece taraftarlarına değil, paradoksal bir biçimde karşıtlarına da itibar kazandırmaktadır. Her şeyi yerli yerine koyan, lakaplar oluşturan bir bilgi türünden ziyade, bir tür uygarlık biçiminin adıdır bilim.

Bilimler, o bilimleri ortaya çıkar(t)an, geliştiren ve yaygınlaştıran bilim adamlarının ürünüdürler. Maddi desteği, ilgisi, zamanı, gerekli önbirikim ve motivasyonu olan insanlar, belirli alanlara yoğunlaşarak bilimsel bilgi üretmektedirler. Bu bağlamda, toplumda eğitim-öğretim kurumları sadece belirli bir formasyon kazanılmasını sağlamakla kalmaz. Aynı zamanda toplumsal işbölümü ve sosyal statü dağılımının düşük bir sosyal maliyetle gerçekleştirilmesini de sağlar. Bütün toplumlarda, toplumsal hiyerarşinin oluşmasında "meşru" kıstaslar gerekmektedir. İşte modern toplum örgütlenmesinde, bilimsel bilgi endeksli eğitim-öğretim kurumları, dağıttıkları diplomalarla bu statü dağılımında herkesin razı olduğu bir ortak kriter sunmaktadır. Eğitim kurumları; ders programları, sınavlar ve diplomalarla toplumsal pozisyon dağılımındaki maliyeti düşürürken, diğer taraftan toplumun etkin süreçlerinde iş görenlere, özellikle de elit kesime, meşru düşünce tarzı kazandırmaktadır. Buradaki meşruiyet, hukuki olmaktan ziyade sosyal, siyasal ve ideolojik bir meşruiyettir.

Bilim Adamı Olan Müfessir'e Dair

Müfessirin temel uğraş alanı olan tefsir ilmi üst başlığı altında, üstte tasvirini yaptığımız bilimle ilgili tabloya bakarsak, Modern dönemde tefsir'in, bir bilim olarak, Doğa bilimleri ve İnsan bilimleri şeklinde yapılmış ikili tasnifte İnsan Bilimleri başlığı altında incelendiğini görüyoruz. Burada iki noktaya işaret etmeliyiz. Birincisi, bu tasnif, bilginin oluşumundaki "nesnel" gerçekliğe göre oluşturulmuştur. İkincisi, tasnifin "İnsan bilimleri" tarafı, bilim adamları tarafından, nesnesinin insan olması ve "öznel" yanının daha ağır basması sebebiyle ikincil bir konumda görülür.

Bu anlamda Sosyal bilimciler, Doğa bilimcileri tarafından çok da dikkate alınan kişiler değillerdir. Tefsir'in bilimsel meşruiyetinin, ancak "Sosyal Bilimler" içerisine dâhil edilerek sağlandığına dikkat ettiğimizde, bu durum, kendisini daha açık bir şekilde ortaya koymaktadır.[1] Tefsir de bu bağlamda ikincil

değerde bir bilim olarak varlığını sürdürmektedir. Temel ilgi alanı "Allah Kelamı" olan bir bilgi yapısı, meselelerini ancak "sosyal ve insani" olanla bağlantılı olarak anlaşılır hale getirmeye çalışmaktadır. Bu anlamda, "sınıflandırmalar", zannedildiği gibi konunun netleşmesi noktasında bir açılım değil, tam aksine manipülasyonun bir unsuru haline gelmektedir. Bu ise tefsir sahasının netleşmesini değil, aksine tefsir'in alanının daraltılmasına ve bulanıklaşmasına yol açmaktadır. Şöyle ki, tefsir ilminin alanı, sadece sosyal ve insani alan değil, aynı zamanda "ilahi" alandır da. Öte yandan bilimlerin parçalayıcı yapısı müfessirin "derinliğini" ve "kıymetini" de ciddi olarak tahrip etmektedir.

Ayrıca tefsir ilminin sırf "insani" olanla ilişkisine yapılan vurgu, onun "metinleşmesini" doğurmaktadır. Kur'an'ın metinleşmesi halinde ise İlahi Kelam ile insani söylem arasındaki fark, "insani" yönden bakıldığında, anlamsızlaşmakta veya konunun sınırlarını aşmaktadır. Ve sonuçta, mevcut "metin teorileri" müfessirin anlamada kullanacağı temel veriler haline gelmekte, "metin"le ilgili anlam teorileri nevzuhur etmektedir. Bu teoriler, genel olarak kendi meşruiyetlerini tefsir ilmi bağlamında oluşturmadığından, Kur'an'ın anlamı, bilim adamları olan müfessirler tarafından bir "deney sahası" haline getirilmektedir. Bu sahada teorinin değil, teorilerin bulunması ise metnin anlaşılması noktasında bir kolaylığı değil, aksine, kafa karışıklığını arttırmaktadır. Bu da, Kur'an'ın anlaşılması noktasında "sorunların" varlığını gün yüzüne çıkarmakta ve 1400 senedir var olan İlahi Kelam'ın "şu ana kadar bir türlü anlaşılamadığı" şeklinde "bilimsel" yargılarla da desteklenmektedir.

Diğer yandan süreç içerisinde, "insani" olanla bağlantılı olarak İlahi Kelam'ın (metnin) "tarihselliğine" vurgu yapılmakta ve metnin "mitolojiden arındırılması" için de "hermeneutik(ler)" önerilmektedir. İşin ilginç boyutlarından biri de, yaşanan bütün bu gelişmelerden hareketle, klasik dönem âlimlerinin Kur'an'ın anlaşılması noktasında ortaya koyduğu Kuran ilimleri müktesebatının (Ulumu'l-Kur'an) "yeni bir yöntem" (Usul) tayini konusunda yetersiz olduğu iddiasının bilim adamı konumundaki müfessirler tarafından sürekli dillendirilmesidir. Hâlbuki burada kapalılığa yol açan şey, klasik dönem âlimlerinin "anlama şekilleri" değil, bilim adamı olan müfessirin "anlama"ya yüklediği anlamdadır. Yani, Kur'an ilimleri müktesebatının "sosyal ve insani" olanla ilişkisi açısından "yetersizliği" vurgulanmaktadır.

Tefsirin siyasetle de bağlantılı olan "sosyal" boyutunda, bilim adamlarımız daha temel konularla ilgilenmeye başlamışlardır. Bu konuların, toplumun temel meselelerini oluşturduğu görülür. Faiz, tek eşlilik, baş örtme, şans oyunları gibi önemli sosyal sorunlar, tefsir çalışmalarımızın temel konuları haline gelmektedir. Nihayetinde de bu konular tarihe yansıtılarak "Aslında İslam (Kur'an)…." gibi cümleleri müteakiben Kur'an'ın "yeni" anlamları önümüze getirilmektedir.

Sonuç olarak, özelde müfessirin temelde Temel İslam Bilimleri'ndeki bilim adamlarımızın(!) şu soruya cevap vermeden bir sonuca ulaşamayacakları açıktır. Bilgi kategorilerinin sahip olduğu otoritenin, onun içeriğinden ziyade bütünlükle olan ilişkisinden kaynaklandığını dikkate almaksızın oluşturulan bilim, bize ne verir? Daha somut olarak bu soruyu şöyle sorabiliriz. İlahiyat Fakültelerinde tefsir'le uğraşan hocalarımız (buna Temel İslam Bilimleri Hocalarımız da dahildir) kendilerini "müfessir" olarak mı kabul ediyorlar yoksa bir "Bilim adamı" olarak mı?

Dipnot

1 Bunun en basit örneği, tefsir'den doktora yapan yazarın "Sosyal Bilimler Enstitüsü"nün bir öğrencisi olmasıdır.

Dr. Salih İNCİ

KADİM DÖNEMLERDEN MODERN ZAMANLARA UZANAN BİR TUHAFLIK: TANRISIZ BİR DİN TASAVVURU (Budizm Örneği)

Modern zamanlarda dinin, insan ve toplum hayatından çıkarılmasıyla birlikte, insanlığın daha özgür ve daha mutlu olacağına inanılmıştı. Ancak bu durum, zamanla maddi anlamda tatmin olan, fakat hala aradığı mutluluğu bulamayan insanları tekrar manevi bir arayışa sevk etti. Bu savruluş içerisinde kıvranan insanlığın dine tekrar dönüşünde, ya da yeni din anlayışında, öncekiler kadar itaatkâr olmaktan daha ziyade, seçmeci, faydacı ve pragmatist bir tavır hâkim.

Batı'da özellikle Katolik dogmalarına ve Kilise baskısına karşı çevrelerde gelişen bu yeni anlayışın, ya farklı fraksiyonlarıyla Hıristiyan Protestanlığı şeklinde ortaya çıkmaya başladığı, ya da semavi bir "dinden bağımsız ama kutsal", "kutsal fakat vahiyden bağımsız" yarı dini içerikli gruplar şeklinde tezahür ettiği görülüyor. Bu ikinci grubun en temel özelliği, Batı'ya dışarıdan, özellikle uzak doğudan gelen Hint menşeli dini akımlara yaslanması.. (Batıdaki İslami oluşumlar konumuz dışında olduğu için bunlara değinmiyoruz)

Bu gün Avrupa ve Amerika ülkelerinde "Yeni Çağ Dini Hareketleri" olarak bilinen gruplar içerisinde Budizm ve Hint menşeli dinlerin önemli bir etkisi bulunmaktadır. Bu gruplar arasında, son dönemlerde ülkemizde de yayılmaya başlayan Reiki (evrensel yaşam enerjisi), Sahaja Yoga, Transandantal Meditasyon, Spritüalistler (Ruhçular), Dünya Kardeşlik Birliği Mevlana Yüce Vakfı gibi birçok grup sayılabilir.[1] Her şeyden önce bu grupların çoğu, bize Budist ve Hint menşeli dinlerin Avrupa'daki hümanizm dalgasının rengine bürünerek akseden yeni formlarıdır. Dolayısıyla özü itibariyle birer din menşeli hareketlerdir.

Bu grupların üyeleri ısrarla kendilerini dini bir grup ya da "dinci" olarak tanımlamaktan kaçınırlar. Bu oluşumlara ülkemizde yüksek gelir seviyesine sahip olan ve kamuoyunda da "sosyete" diye tabir edilen çevrelerde oldukça fazla rağbet edildiği gözlenir (Yoga seansları, aerobik ve jimnastik faaliyetleri, bazı terapi seansları vb. yoluyla). Söz konusu grup üyeleri ya doğabilecek tepkilerden çekindikleri için ya da kimileri hakikaten bunların dini bir hareket olmadığına inandığı için, ısrarla içinde bulunduğu grubun dini bir grup olmadığını vurgulama gereği duymaktadır. Mesela ülkemizdeki bir Türk Budist rahibi, Budizm için "Dinle bir ilgisi yok. Bu tamamen Anadolu sufiliği ile örtüşmektedir" demektedir. Bu hareketlerin doğru ve yanlışları, bunları doğuran ihtiyaçlar, ülke insanı için zararları gibi konuları bir tarafa bırakarak (işin bu yönünü önemsiz bulduğumuz için değil, öncelikle doğru bir bilgilendirmeyi önemsediğimiz için) bunların öncelikle birer dini hareket olduklarını ve dinden bağımsız olmadıklarını vurgulamak istiyoruz.

Bu gün, evrensel yaşam enerjisi anlamına gelen "Reiki" anlayışının, dinler tarihçileri tarafından, Budizm kaynaklı olduğu ifade edilmektedir. Zaten hareketin kurucusu da (Mikaomi Usui) Budizm'e mensup bir aileden gelmektedir. Bu anlayışa göre, sözü edilen enerji, fiziki olmaktan çok dünyanın dışındaki yüce katlardan gelen kutsal ama yaratıcıdan bağımsız bir enerjidir. Müritler arasında "el verme yöntemi" ile bu enerji transferi yapılır ve bu enerjinin, şifa verici yönünün olduğu kabul edilir. "Reiki" den yola çıkarak yukarıda

bahsettiğimiz diğer din menşeli hareketleri bir tarafa bırakıp gerçekte bu harekete kaynaklık eden Budizm'i ve Budizm'deki tanrı anlayışını kısaca özetlemek sanırız meselenin daha iyi anlaşılmasına katkı sağlayacaktır.

Budizm'in kurucusu olarak kabul edilen BUDA'nın asıl adı "aydınlanan, uyanan, ilhama kavuşan" anlamına gelen "Siddhartha Gotama"dır. Buda tahminen M.Ö. 563'de Hindistan'da Benares şehrinin 160 km kuzeyindeki Kapilavastu köyünde doğmuş ve 80 yıl yaşamıştır.

Buda öldüğünde geriye yazılı bir şey bırakmamıştır. Ancak ölümünden sonra onun vaazları öğrencileri aracılığıyla şifahi olarak nakledilmiştir. Pali dilindeki bu ilk sözler ancak M.Ö. I. asırda yazıya geçirilmiştir.. Buda'dan 400 yıl sonra kaleme alınan bu metinlerde yaratıcı tanrı hakkında bir bilgiye rastlanmaz. Ancak bununla birlikte kaynaklarda Buda'nın tanrıyı reddettiğine dair bir bilgi de yoktur. Buda, Hinduizmdeki çok tanrılı anlayışlara, kast sistemine ve Brahmanların (Hindu din adamlarının) aşırı şekilci din anlayışlarına karşı çıkmıştır. Bu nedenle, dinler tarihi sahasında, Buda'nın yaratıcı tanrı konusunda sessiz ve ilgisiz kalmasının, Hinduizmin tanrı anlayışlarına bir tepki anlamı taşıdığı yönünde değerlendirmelere yer verilir.

Buda'nın yaratıcı tanrı hakkında ne söylediğinin açık olmayışı, dinler tarihi uzmanlarını Budizm'in bir din mi yoksa bir felsefi sistem mi olduğu konusunda derin bir tartışmayla baş başa bırakmıştır. Kimileri, Budizm'in her ne kadar açık bir tanrı anlayışı olmasa da bir kurucusunun, kutsal metinlerinin, kendine has inanç esaslarının, belli bir cemaatinin ve mabetlerinin olması sebebiyle onun bir din olduğunu ya da olabileceğini iddia eder. Buna karşın bazıları da Buda'nın, anlattıklarında yaratıcı bir tanrı fikrine yer vermediği için onun fikirlerini ateizmle bir tutar, dolayısıyla tanrısız bir din olamayacağı için Budizm'in de bir din olmadığını öne sürer. Bu konuda yaşanan derin tartışmalar bir tarafa, Budizm, Hint felsefesine dayanan görüşleri nedeniyle günümüzde materyalist düşünürlerin ve Batılı mistiklerin ilgi odağını teşkil eder.

Budizm'e göre hayat acı ve ızdıraplardan ibarettir, bunun kaynağı insanın arzu ve istekleridir. Bunun için Buda'nın öğretilerinden hareketle insanın "Nirvanaya" ulaşması ve kurtuluşa ermesi esastır. Sönmek, yok olmak anlamına gelen Nirvana, doğum ve ölüm çemberinden (Tenasüh) kurtularak tekrar dünyaya "gelmeme"yi ve böylece gerçek saadete ulaşmayı hedefleyen bir anlayıştır. Budizm'de Nirvanaya ulaşmış ruhun dünyaya yönelik aktif bir faaliyeti yoktur. Budistlere göre dünya, tanrının dünyası değildir. Dünya insanın hırsından ortaya çıkmıştır. Bu sebeple dünyevi olan her şeyin reddedilmesi bu inancın temel prensibidir. Ezeli ve ebedi, selamet ve kurtuluş olan Nirvana'nın hakikati anlaşılamaz, ama ona inanılır. Bu haliyle Nirvana, varlık ve yokluğun dışında tam bir saadet ve mutluluk hali olarak görülür.

İşte bu anlayış nedeniyle de Budizm, tanrıyla ve âlemin yaratılışıyla ilgilenmemektedir. Buda, insanların bu tür şeylerle ilgilenmesini ve bu konularda soru sormasını kurtuluşu geciktirici, faydasız bir durum olarak değerlendirir. Ona göre bu durum, savaşta bir ok yarası alan insanın, kendisini tedaviye gelen sağlıkçılara okun nereden, kim tarafından, nasıl atıldığı türünden lüzumsuz sorular sorarak onların tedaviye başlamasını zorlaştırmasına benzetmektedir.

Budizm'de yaratıcı bir tanrı fikri olamasa da Nirvanayla bağlantılı olarak bir ulûhiyet fikrinin var olduğu söylenebilir. Bu yönüyle çok tanrıcılığa müsamahalıdır. Her bir kaynak, ağaç, nehir, hayvan vb. kendisinde bir ulûhiyet saklar. Bunların, insanları bir takım kötülüklerden ve afetlerden koruduklarına inanılır. Ayrıca ruhsal varlıkların mevcudiyetine de inanılır. Bunun için koruyucu ve yardım

edici olduklarına inanılan şeylere dua edilir. Biraz çelişki gibi olsa da Budist ilahiyatçılar tanrılara dua edilmesine de karşı çıkmazlar ve bunları halkın ihtiyacı olarak görürler.

Buda'nın tanrı konusundaki bu ilgisizliğine rağmen sonraki yüzyıllarda, özellikle Budizmin "Mahayana" mezhebi[2] tarafından, Buda'nın kendisi tanrı konumuna yükseltilmiş, heykelleri yapılmış, paraların üstüne resmi konulmuştur. Böylece Buda'nın, bir zamanlar kendisinin şiddetle karşı çıktığı "tanrının insan suretine girdiği (*Hulul*/Avatara)" şeklindeki inanç[3], onun müritleri tarafından kabul edilmiş ve Buda, tanrının hululü olarak algılanmıştır. Bu ekolün yaygın olduğu yerlerde (Japonya'daki Zen Budizmi ile Tibet'teki Lamaizm vb.) çeşitli tanrı tasavvurları ortaya çıkmıştır. Çoğunlukla bu tasavvurlar Buda'nın tanrılığı üzerine odaklanmış ve Buda, tanrı hatta "tanrıların üstündeki tanrı" olarak görülmüştür.

Hıristiyanlıkta Hz. İsa'nın olduğu gibi Budizm'de de Buda'nın ilgi odağı haline gelmesi ve dinde belirleyici olması, zamanla onun tanrılaştırılmasına yol açmıştır. Öyle ki, Buda kendisi bütün putların kırılmasını emretmiş olmasına rağmen sonraları kendisinin heykelleri yapılmış ve tanrılaştırılarak kendisine tazimde bulunulmuştur. Sonuçta Budizm'de bir eksiklik gibi görülen yaratıcı inancı, bir nevi Buda'nın tanrılaştırılmasıyla, ironik bir şekilde de olsa, giderilmeye çalışılmıştır. Budizm'i bu şekilde, Buda'nın şahsında, bir yaratıcı ezeli ve ebedi tanrı tayinine iten şey, çevrelerindeki diğer dinlerden etkilenmiş olmalarıdır. Nitekim İslam dininin Asya'da yayılmasının bir sonucu olarak, Budizm'de de İslam'daki gibi bir yaratıcı tanrı olduğu fikrini göstermek üzere, Budistler arasında, yukarıdaki şekilde bir Tanrı inancına yer verildiği görülmektedir. Aynı şekilde yirminci yüzyılda Avrupa'daki Budistler şifa verici Hz. İsa figürüyle Hıristiyanlıktan da etkilenmişlerdir.

Görüldüğü gibi dış etkilere çok açık olduğu için, bu gün yeknesak ve tek bir Budizm anlayışından bahsetmek pek mümkün değil. Budizm bu gün Çin, Tayland, Seyland, Burma, Japonya, Tibet ve Hindistan gibi değişik ülkelerde 400 milyona yakın mensubu bulunan ve misyonerlik karakteri canlı bir din ya da felsefi bir akımdır. Modern dönemde materyalist anlayıştan bıkan günümüz insanı için, bu akım ya da din, Yoga, Meditasyon gibi değişik, mistik ve bir bakıma ruhani eğitime vurgu yapan metotlarıyla oldukça cazip bir görünüm arz ediyor.

Sonuç olarak günümüzde dine getirilen yeni tanımlamalar ve ona biçilen rollerin, insanları, ihtiyaç duyulduğu kadarını veren, günlük ihtiyaçlara acil ama yüzeysel çözümler sunan, seçmeci ve faydacı bir "açık büfe din" anlayışına sevk ettiği görülür. Ve bu anlayışın, uzun süredir, din duygusunu özünden kopartıp, yaratılanla yaratan arasındaki hiyerarşik ilişkiyi tahrif etmek suretiyle, insanlara, kötü bir "Noel sürprizi" sunduğu aşikar.

Dipnot

1 Bu grupların daha çok kurs, seminer, toplantı, internet ortamı ve reklam yoluyla taraftar toplamaya çalıştıkları görülür. Ayrıca Batı dillerinden tercüme edilen ve bu akımların inançlarına uygun eserler Dharma, Akasha, Samsara, Okyanus, Ruh Madde Yayınları gibi bazı yayınevlerince basılmaktadır. Aralarında bir takım farklar olsa da bunların birçok ortak noktası bulunmaktadır.

2 Budizm zamanla "Mahayana" ve "Hinayana" diye iki büyük mezhebe ayrılmıştır. "Mahayana" büyük vasıta, büyük araç anlamına gelir. Ferdi kurtuluştan ziyade toplumsal kurtuluşu hedefleyen ve miladi I. yy.'da ortaya çıkan bir mezheptir. Yayıldığı bölgelerdeki mevcut dini anlayışlardan çok etkilenen ve en yaygın olan mezheptir. Bu mezhebin karşısında küçük vasıta anlamına gelen "Hinayana" mezhebi vardır. Kendileri asıl Buda'ya ve ilkelerine bağlı kaldıklarını iddia ederle ve ferdi kurtuluşu esas alarak, dine sonradan giren unsurları tahrif olarak görürler ve reddederler. Bu tutumlarının bir gereği olarak da tanrı fikrine hiç ilgi göstermezler.

3 Buda, hayattayken, Hindu Brahman anlayışlarındaki Rama ve Krişna'nın, insan suretine bürünmüş tanrı olduğu inancını kesin bir şekilde reddetmekteydi.

Engin BEDİR

TEORİYE DAİR DUYGUSAL KARELER: Erikson'un Öyküsü ya da Psikolojinin Kimliği

Kişiliğin doğası üzerine fikir üretme çabalarının geçmişi oldukça eskilere dayansa da, modern dönemlerin bilinen ilk kişilik kuramcısı 1800'lü yılların sonlarında Psikoanaliz kuramıyla ortaya çıkan Sigmund Freud'tur. Daha sonraki zamanlarda, alan içerisindeki iyileştirme yöntemlerinin gelişimine paralel olarak, yeni ve çeşitli kuramların üretildiği görülür. (Bunlar ana hatlarıyla, *Ayırıcı Özellik Yaklaşımı, Biyolojik Yaklaşım, İnsancıl Yaklaşım, Davranışsal/Sosyal Öğrenme Yaklaşımı, Bilişsel Yaklaşım* ve Erik Erikson'un da temsilcileri arasında yer aldığı *Yeni-Freud'cu Kuram* şeklinde sıralanabilir.)

İnsan doğası, kişilik, yaşam, aidiyet gibi konularda psikoloji okumaları yaparken en çok Yeni-Freud'cu kuram ve özellikle bu kuramın temsilcilerinden Erik Erikson'un görüşleri dikkatimi çekmişti. Çünkü onun tespitleri, insanın hayatını planlaması, kendisini ve insanları tanıması ve anlaması bakımından önemli ipuçları ve hareket noktaları sağlıyordu. Bununla birlikte onun, insan hayatının evrelerini (çocukluk, gençlik, olgunluk, yaşlılık gibi) psiko-sosyal açıdan incelediği, gelişim teorisi de oldukça ufuk açıcıdır. İnsan hayatının her bir evresi ve bu evrelere hakim duygu dünyası, algı şekilleri, ihtiyaç ve sıkıntılar üzerine yerinde yaklaşım ve bakışların geliştirilebilmesi için bu teoriden önemli ölçüde yararlanılabilir.

Bu kısa girişten sonra Erikson'dan, onun kişilik gelişimiyle ilgili teorisinden ve bu teorinin karakterini etkileyen, hayatındaki önemli karelerden (çalkantılı, açmazlarla dolu karelerden) bahsedebiliriz.

Erik Erikson, psikoloji bilimine çok önemli katkılarda bulunmuş, kişilik psikolojisinin öncülerinden bir teorisyen. Kişilik gelişimi onun hayatında ve teorisinde çok önemli bir yer tutar. Ona göre gelişimin sekiz (ölümünden sonra eşinin yaptığı ilaveyi de sayarsak, "dokuz") evresi vardır. Erikson'un bu evrelerin parsellediği gelişim teorisi incelendiğinde şu noktalar göze çarpar: Her

birey, içinde bulunduğu toplum ve kültürden etkilenir. Bununla birlikte her insan yaşadığı kültürden önemli ölçüde bağımsız olarak, benzer (hatta aynı) psikososyal evrelerden geçer. Kişi bir evreden sonraki evreye geçerken temel bir kriz yaşar ve kriz toplumsal bir zeminde (başarı ya da başarısızlıkla) çözüme kavuşturulur; dolayısıyla aslında toplumlar da bireylerle benzer evrelerden geçerler. Her yeni evrede, bir önceki evrede yaşanan kriz başarıyla aşılmışsa şayet, kişilik yeni bir güç kazanır ve gelişir. Her evrede kültür, gelişimi etkilediği gibi gelişim de kültürü etkiler.

Erikson'un kimlik arayışına ilişkin teorilerine ışık tutması açısından, onun kendi kimlik arayışına dair yaşadığı sıkıntılar, zorluklar ve ikilemleri ifade etmekte yarar var. Erikson, 1902'de Almanya'nın Frankfurt kentinde doğdu. Daha doğmadan Danimarkalı babası evi terk etti. Üç yıl sonra annesi Yahudi bir doktor olan Theodor Homburger ile evlendi. Annesi yıllarca oğluna, Dr. Homburger'in onun gerçek babası olduğunu söyledi. Doktor Homburger'in öz babası olmadığı gerçeğini, ancak ergenlik çağına gelince öğrenen Erikson, bu sırrını 68 yaşına kadar kimseye açmadı.

Bu, soy kütüğü sorununun yanı sıra, dış görünümü de Erikson'da kimlik sıkıntısına yol açıyordu. Zira Yahudi bir ailenin içinde yaşamasına rağmen, uzun boyu, sarı saçları ve mavi gözleriyle İskandinav babasının fiziksel özelliklerini taşıyordu. Bundan dolayı üvey babasının evinde ona Yahudi olmayan kişi gözüyle bakılıp dışlanırken, okul arkadaşlarına göre ise o bir Yahudi'ydi.

Aksiliklerin ve krizlerin Erikson'un peşini bırakmaya niyeti yoktu. Ergenlik yıllarında çıkan I. Dünya Savaşı'yla birlikte Almanya ile Danimarka'nın karşı karşıya gelmesi onu Almanya'ya duyduğu sadakat duygusu ve gittikçe baskın hale gelen Danimarkalı kimliği arasında bıraktı.

Liseden mezun olunca Erik'in kendi kimliğini bulma isteği daha da yoğunlaştı. Üvey babası onu tıp fakültesine gitmesi için zorluyordu; ama o direndi. Ressam olmaya karar vermişti ve bunu izleyen yıllarda Avrupa'yı boydan boya gezdi. Gezilerinin sonunda Viyana'ya geldi. Sigmund' Freud'un kızı psikanalist Anna Freud'la tanıştı ve evlendi.

Bundan sonra Anna Freud'tan psikoanalitik eğitimi alarak psikoloji üzerine araştırmalar yapmaya başladı. Daha sonra soyadını Homburger Erikson olarak değiştiren Erik, değişen kimlik duygusunu da böylece, resmi evraklara yansıtmış oldu.

İşte Erikson'un yaşadığı ve çok insanın da farklı şekil ve içeriklerle tecrübe ettiği bu zorluklar, sıkıntılar, dışlanmalar ve ikilemler, onun, insanın iç alemine ışık tutan oldukça renkli ve zengin bir kavramsal çerçeve geliştirmesinde önemli rol oynadı.

Bu zorluklar, onu en başta kimlik ve aidiyet üzerine araştırmalar yapmaya sevketti. Bilindiği üzere kimlik (identity), bir insanın yapılandırdığı karakteristik niteliklerdir, insanın kendini tanımlama ve konumlandırma şeklidir. Daha açık bir deyişle kimlik, insanın kendisini sosyal dünyada nasıl tanımladığı ve nasıl konumlandırdığını ifade eder; onun kim olduğu, nereden geldiği ve nerede durduğuna ilişkin bir cevaptır. Bu noktadan hareketle, kimlik, bir birey, kuşak veya grubu, diğerlerinden ayırt eden özellikler manzumesi olarak tanımlanabilir.

Erikson'un teorisine göre bireyin sağlıklı bir kimliğe ve aidiyet duygusuna sahip olması için, hayatın güven, bağımsızlık, girişim ve üretkenlik basamaklarından başarılıyla geçmesi gerekir. Zira bu basamaklardaki başarılar (ve tersten bakıldığında, "başarısızlıklar"), oluşan kimliğin niteliğini ve ana taşlarını belirler. Ayrıca bu basamaklardan çıkarken, ahlâki ve toplumsal

değerler de, bireyin benliğinde etkili olmaya başlar ve birey çevresiyle bütünleşmeye çalışır. Gündelik hayatta bu sürecin sonucu olarak, karşımıza ya iyi bir eğitim sürecini tamamlamaya çalışan, olumlu yönde ilk gençlik ilişkilerini kuran, dostları ve sosyal çevresiyle uyumlu bireyler çıkar, ya da kimlik ve aidiyet bunalımı yaşayan, çatışmacı, sorunlu bireyler…

Erikson'un tanımladığı dönemler ve onun bu dönemlere dair temel fikirleri, bizlere, hayatın o ara/temel basamaklarında yürüyen bireyin olağan dışı eğilimlerini açıklamak üzere, yol gösterici bir imkan sunar. Onun fikirleri özellikle, bireylerin gençlik dönemlerinde "aidiyet duygusunu pekiştirme" sürecindeyken yaşadıkları "özdeşleşme" çabalarının, kendini ispat girişimlerinin anlaşılması ve doğru yönlendirilmesine yardımcı olur.

Mamafih çağın ve gündelik hayatın getirileri doğrultusunda, ideal olanı ararken, yine Erikson'un teorisi bizlere aradığımız birtakım soruların yanıtlarını verebilir. Toplum içerisinde bir bireyin (çocukluk dönemi de dahil) geçirdiği değişimlerden, kişisel olarak belli konularla daha fazla ilgilenmesinden, belli davranış şekillerini önemsemesinden veya kimi, ailevi ve toplumsal değerlere karşı duyarsız davranışından, ailedeki/toplumdaki dengeleri bozmasından, uyumsuzluğundan söz ettiğimizi düşünelim. Eğer Erikson'un teorisine yaslanırsak, rahatlıkla, bireylerin sosyal hayatlarında, toplumsal konumlarını belirleme yolunda, bir rol arayışı içinde olduklarını ve bu aşamada toplumda var olan bazı değerlere, davranış kalıplarına yoğun bir ilgi ve eğilim sergilediklerini görebiliriz. Bu durum geçici bir süreç olabilir veya kişinin hayattaki rolünü belirlemek üzere bir atılım da. Ama unutmayalım ki, birey tarafından, toplumun iyi gördüğü değerlerin ve davranış tarzlarının benimsenip, kötü gördüklerinin de reddedilmesi, toplum nezdinde olumlu karşılansa da, bireyin her hangi bir tarafa doğru gösterdiği aşırı yönelim, başlı başına, bir kimlik ve aidiyet arayışına işaret eder. Dolayısıyla bireyin içinde bulunduğu koşullar ve yaşamakta olduğu süreç, onunla ilgili yapılacak soğukkanlı değerlendirmeler için masaya konması gerekli kartlar arasındadır.

Neticede Erikson'un görüşleri, kimlik gelişiminde psikolojik etkenlerin görülebilmesi ve çeşitli eğilimlerin, değişimlerin anlaşılabilmesi için fikri bir perspektif sunmaktadır.

Buradan hareketle psikolojinin, psikolojik teorilerin ve bu alanda yapılan diğer çalışmaların günümüz insanına hatırı sayılır çözümler, kolaylıklar sağladığı ve sorunlara çare olmaya çalıştığı söylenebilir. Ancak burada şu noktaya da işaret etmemiz gerekir ki, psikoloji ve psikolojik teoriler çare adına her şey demek değil. Bu alana eleştirel olarak baktığımızda, kimi zaaf noktaları ve eksikler tespit edilebilir.

Mesela en temelde, aslında bir bilim olarak psikolojinin, diğer bilimler gibi, modern hayatın yaslandığı ve sonraları da, "sürekli yeniden ürettiği" belli bir dünya görüşü, yaşam tarzı ve ilişki biçimine hizmet eden bir arka plana sahip olduğu görülür. Hal böyle olunca, alan içerisinde öne sürülen teori, görüş ve çözümlerin, bireyin duygu dünyasında bir zenginlik ve ahenk bütünü oluşturma konusunda kuru, yüzeysel, soğuk ve yetersiz kaldığı söylenebilir. Ayrıca bakışlarını, piyasa sisteminin işlemesi adına, ne pahasına olursa olsun, şekli olarak sorunsuz bireyler yaratmaya diken bu ruh biliminin, mekanik bir sebep-sonuç mantığına sahip olduğu bile söylenebilir.

BİR DÜŞÜNCE...

W. Kozak

Şükrü Mutlu KARAKOÇ

"BENİM CİCİ CEKETİM" Terfi Eden Giysiler ya da Üniformanın Zaferi

Alaycı Yönetmen ve Talihsiz Yargıç Eşliğinde Bir Giriş

Yazının başlığını okuyanların aklına, erken davranıp da bu satırların "lüzumsuz işlerle uğraşan bir mankafanın çocuksu düşünceleri" olduğuna hükmetmezlerse şayet, şu "meşhur" ve "cins" yönetmen Michael Moore'un "Benim Cici Silahım" adlı filmi gelecektir. Hemen belirtelim; sakarlıklarıyla maruf Başkan Bush'un peşini pek bırakmayan ve dolayısıyla Cumhuriyetçilerin fena halde sinirlerini bozan bu "hayalet adam"ın sözünü ettiğimiz filmiyle bizim yazı arasında yoğun bir bağ yok. Ancak, yine de çok genel bir bağlantı noktasından söz edilebilir belki: "Giyim kuşam (elbiseler) ve savunma aygıtlarımızın (biraz soğuk bir kavramla: "silahların"), mutlulukla, iktidar ve kimlikle, insanın kendini ispatlama çabaları ve güvende olma duygusuyla, güç ve imaj arayışlarıyla olan sarmaş dolaş ilişkisi…" Biz bu yazıda söz konusu ilişkinin silahlar yerine, elbiselerle olan boyutuna mercek tutmak istiyoruz. Belli noktalarda, neredeyse elbiselerin bile silaha dönüştüğü bir durum bu. Ancak bu durumun "şiddetin ve kaybedenlerin efendisi", bir başka yönetmen, Tarantino hayranlarının ilgisini çekecek seviyede olmadığını da eklemeliyiz buraya; onları yanıltmamak ve hayal kırıklığına uğratmamak adına...

Ünlü filozof Bacon'ın o efsane "bilgi güçtür" iddiasının üzerinden asırlar geçti. Ve bu gün, İngiliz filozofun iddiasını, neredeyse başının üstüne dikerek, "elbise/imaj güçtür"e çeviren bir durum ve ortamla karşı karşıyayız. Yıllar sonra iddiası tepe taklak olduğunda Bacon'ın midesi bulanıp, canı sıkıldı mı bilinmez, ama bugün etkileyici tasarım ve görünümleriyle etrafımızı saran elbiselerin bizim başımızı döndürdüğü bir gerçek. Eğer üstat kızmazsa, onunla ilgili bir çift söz daha edelim: Toprağı bol olsun! Sör Bacon, o iddiayı ortaya atmak için çok uğraştı mı onu da bilmiyoruz, ama bu

günlerde moda tasarımcılarımızın, sözünü ettiğimiz yeni iddiayı haklı çıkarmak üzere günlerini ve gecelerini vererek uğraştıkları da bir başka gerçek.

İlk ayak sesleri Bacon'ın yaşadığı çağlarda duyulmaya başlayan ve ardından insanlık tarihinin son üç yüz yılına damgasını vuran "modern zamanlar", insanlara sürekli teyakkuz halinde olmayı, sürekli karşılaştırmalar ve kategorik tasnifler yapmayı telkin eden bir dönem. Lewis A. Coser'ı dinlersek, bu dönem, insanları, gerek erkek gerek kadın, öteki insanlarla ilişkilerindeki göreli "konumlarına dikkat etmeye" zorlayan bir ortamın adı. Yine bu dönem, insanın kendisine olan saygısının öteki insanlarda bıraktığı izlenim ve etkiden beslendiği bir zaman dilimini ifade ediyor (Lewis A. Coser, "Amerikan Eğilimleri", Sosyolojik Çözümlemenin Tarihi, s. 291-326).

İşte elbiseler, modern zamanların insanlara ve kurumlara önerdiği, telkin ettiği, reklam, film ve kitaplara konu edindirdiği, ikili ilişkilerde hep var olsun istediği "bu anlayış ve tarz"ın işlemesene en çok hizmet eden, soylu enstrümanlardan. Evet, elbiseler, zihin dünyamızda, insanlara, düşünce ve tutumlara ilişkin keskin karşılaştırma ve tasnifler yapmamıza, konumlandırmalarda bulunmamıza imkân veren; başkaları hakkında değerlendirmeler, tasarımlar, kavram ve yargılar üretmemize kapı aralayan; dünyayla ve insanlarla aramızdaki "yorumlayıcı filtreler"dir.[1] Başka bir ifadeyle elbiseler, zihnimizde "dış dünyanın haritası"nı çıkarmamıza yardım eden, en azından bu çizimde etkili olan, "çapı geniş bir pergel"dir. Anlama çabasının hatırına, son bir kez daha başka bir metaforla söyleyelim; insanları, kültür ve düşünceleri görme/karşılama biçimimizi, algılarımızı belirleyen/üreten "ara soketler"dendir elbiseler.

Sınırlar, Kavgalar ve Üniformaya Dönüşen Elbiseler

Bu gün en başta, modern ve geleneksel karşılaştırmasının, bazı insanları ve hayat tarzlarını "modern" (hadi biraz daha değer ve ideoloji yüklü olan bir kavram kullanalım: "çağdaş"), diğer bazılarınıysa "geleneksel" (buna da ideoloji ve değer yüklü bir arkadaş bulacaksak, "gerici") olarak görmenin, konumlandırmanın aygıtı/alametidir onlar. Sonuçta, böyle bir bakış açısı içerisinde, elbiseler "modern/medenî" ya da "geleneksel/gerici" olmanın şaşmaz-yanılmaz, düşmez-kalkmaz bir ölçüsü ve pusulasına dönüşmüşlerdir. İşte tam böyle bir yaklaşımla, ihtişamın merdivenlerinden yavaş yavaş inerken, "medeni-geri" gerilimini yoğun bir şekilde yaşamaya başlayan Osmanlı toplumunda, dönemin bir mizah dergisi şu ifadelere yer verecektir: *"Âlem-i medeniyete iptida duhul esbab ve şeraitinin en birincisi bol şalvarı çıkarıp, dar pantolon giymektir… Medeniyete kesb-i kemal etmek ise başına bir üstüvane koymaktan ibarettir. Eğer içi boş ise bundan âlâsı olamaz. Zira asrın âsar-ı nefise ve nadiresini vaz ve hıfz edebilir."*

Elbiselerin bu "ayraç ve alamet" olma işini, büyük bir keyifle yapıp yapmadıklarını bilmiyoruz, ama hayata kalıplar ve kategoriler arasından bakmanın huzurunu duyanlar için, keyifli bir "bilme", "denetleme", "öteleme" ve "sorun çözme" aygıtı oldukları kesin. Felaket tellallığı yapmaya niyetimiz yok, fakat böyle bir durumda basit bir "ayraç" veya "ölçü" görevi görmez elbiseler. Kötü haber: bu durumda elbiselerin (özellikle geleneksel olanlarının), topluma hâkim soğuk savaş ve gizli iktidar mücadelelerinin tam ortasında bütün saflıklarıyla öylece ve savunmasızca duruyor olduklarıdır. Ve bir kavgada ortada olmanın kötü yazgısıysa, ne taraftan ve hangi şiddetle geldiği pek bilinmeyen eleştiri, hakaret, derken yumruk, tekme, tokat ve

darbelere hedef olmaktır. Talih işte! Her şeyin bir bedeli var ya; arada olmanınki de böyle bir şey herhalde.

Peki, bu durumda kaybeden ve bedel ödeyenler yalnızca elbiseler mi? Soruyu "Evet evet, yalnız onlar!" saflığıyla karşılamak çok zor. Toplumun da derin kayıpları var, söz konusu süreçte. Hayata semboller, ikili karşıtlıklar, sert kategorik çıkışlar aracılığıyla yaklaşmaya başladığımızda, düşünce dünyamızdaki kavramların dörtte üçünü, "bizi merak etmeyin" tesellileriyle "zorunlu ve süresiz bir tatil"e uğurlarız. Hatta bir daha dönmemek üzere… Geriye kalan, paha biçilmez bulduğumuz, hamaset içerikli duygusal dörtte biriyle ise, yoğun bir şekilde sevinmek, öfkelenmek, hayran olmak, nefret etmek, coşkuya kapılmak, korkudan aklını kaçırmak arasında dolanır dururuz. Artık hayatın içinde gördüğümüz şeyler sadece semboller yani elbiseler ve onların bizdeki duygusal karşılığıdır; yoksa insanlar ve onların zihin dünyaları değil. Zira bu ortamda insanlar ("ötekiler" denen insanlar), hizaya getirilmesi gereken ahmak, tehlikeli ve sakıncalı varlıklardır. Bu manzara karşısında insan, "bilmem farkında mısın benim cici kıyafetim: sen nelere kadirsin!" demeden geçemiyor.

Mahalledeki Filmler ve Elbiselerin Şovu

Başka bir zaviyeden bakalım elbiselere: Onlar bireysel kimliklerin ötesinde, gönüllü ya da zorunlu olarak bürünülen kurumsal bir kimliğin işareti de olabilir yerine göre. Bu noktada elbiseler, kişinin toplum içinde, insanlar arasında veya resmî/özel kurum yapısı içerisinde bulunduğu konum ve mevkie atıfta bulunur. Doktorlar, güvenlik ve aşayiş görevlileri, adliye mensupları (hakim, savcı, avukatlar), gemi kaptanları, uçak pilotları, ordu mensupları, yer yer devlet başkanları, belediye-firma-işletme-fabrika elemanları ve daha başka görevliler, sahip oldukları meslekî/resmî konum ve statüyü göstermek üzere belli renk, şekil ve tasarımda elbiselere bürünürler görev saatlerinde. Ve o elbiselerin giyilmesiyle birlikte, kendi halinde enteresan bir gösteri başlar. Kurumsal kimlik sahnededir artık. Sahnelenen gösterinin adı, "elbiselerin tek kişilik stand-up şovu"dur. Yalnız bu stand-up çalışmasının türünde bir terslik vardır. İzlediğimiz sahneler, yer yer güldürü ögeleri içerse de, şov bir komedi değil "gerilim-korku", "saygı-kurgu" örneğidir.

Bu tuhaf şovda kabaca, sayabildiğimiz, iki ana tema göze çarpar, sürekli tekrar eden: Birincisi; giyilen o özel elbiselerin şahsında, bireysel benlik ve kimliğin gerilere itilerek, kurumun/mesleğin havasına, gereksinimlerine uygun düşen yeni bir kimliğin ortaya çıkarılması ve sergilenmesi. Yani kendi özel hayatındaki tavır, tepki, alışkanlık, duygu ve davranış şekillerinden nispeten hatta tamamen farklı bir adam (en azından imaj olarak) yaratılması. İkincisi de, özel elbiseli bu kurum görevlileriyle diğer "faniler" arasında, kurumun ya da mesleğin gücüne yaslanan bir saygı duvarının örülmesi; böylelikle üzerlerine giydikleri o elbiselerle adeta görünmez bir zırha bürünen bu görevlilerin, "sıradan insanlar" olmadıklarının etrafa hissettirilmesi. Bu hava etrafa bir kere yayıldıktan sonra, konuşmalar ona göre şekillenir, davranışlar ona göre belirlenir, yürüyüşler ve hatta bakışlar bile ona göre biçimlenir. **"Kadir olmak" işte! Besbelli ki böyle bir şey her halde: "ölümlü faniler"le, "ölmeyecekmiş gibi duranlar"ı birbirinden ayırmak…**

Diğer bir pencereden bakalım elbiselere: onlar, gençler adına, yerleşik anlayış ve kabullere, geleneksel düşünme/yaşama tarzlarına, sözlü olarak olmasa bile, dolaylı

yoldan karşı çıkmanın, kafa tutmanın etkin ve kullanışlı bir vasıtası olarak da çıkarlar karşımıza.

Kotlar, yırtık ve bol paça pantolonlar veya değişik cep tasarımlarının sergilendiği açık hava müzesini andıran pantolonlar, üstten en az iki düğmesi eksik gömlekler, üzerlerinde (***"you + me = us"*** gibi kısmen ironik veya **"challenge to everything"** gibi oldukça asi ama) mutlaka karman çorman veya yamuk yumuk İngilizce ifadeler taşıyan değişik renklerdeki tişörtler.. Sözün merkezinde "asi, yaramaz, hırçın gençlerin hayatı" olduğunda, sahnede bu kez de başrolleri bu elbiselerin paylaştığı bir gösteri vardır artık.

Sahnenin ışıkları yandığında izlemeye başladığımız film, hiç tartışmasız uzun metrajlı bir insanlık klasiğidir. Hatta film, tarih sahnesinde modern dönemle birlikte gösterime giren ve kolay kolay da gösterimden kaldırılacağa benzemeyen bir başyapıttır. Zira film küçük mola araları dışında hiç kesilmeden devam etmektedir. Anne/baba ve evlatların görülmesiyle başlayan karelerde, zamanla evlatlar, baba ve anne rolüne geçmekte, onların yerini ise yeni çocuklar almakta ve beyaz perde böylece akıp gitmektedir.

Türüne gelince: Film her seferinde, "İsyanlardayım: Bana Şans Dile" tarzı bir gerilim ve "Kavak Yelleri"vari bir fantezi havasında başlayıp, final kısmında, sinema salonlarında istisnasız herkesin içini burkan ve izleyenleri gözyaşlarına boğan "Babam ve Oğlum" tadında bir dramla finale girer. "Filmde hiç mi romantizm yok?" diyenler için yapabileceğimiz tek şey, onun, gerilim-fantezi-dram üçlüsünün hırçın davranışları karşısında, küçük bir çocuk gibi, bir kenara çekilip şaşkın bakışlar arasında sessizce olanları seyretmekle yetindiğini söylemek olacak.

Sözün özü, filmde kuşaklar arasındaki (40-45 yaş üstü yetişkinlerle 15-30 yaş arası genç nesil arasındaki), soğuk savaş dönemlerini aratmayan, mücadele ve gerilimlerin en hararetli aktörleridir elbiseler. Yetişkinlerin yaptığı sözlü müdahaleler, bu elbiseler aracılığıyla, genç nesiller tarafında, "benim dünyam farklı" pankartları taşıyan bir isyan ve karşı saldırıya dönüşür…

Elbiseler, eğitim alanlarının da, onurlarına düzenlemeler yapılan büyük aktörlerindendir. Okullarda, şereflerine düzenlenen kılık-kıyafet yönetmelikleriyle, elbiselere dair bir dizi "şekli sınırlandırmalar", modern zamanların her döneminde ve coğrafyasında, tavizsiz bir biçimde uygulanır hep. Böylelikle, öğretim kurumlarında hangi elbiseye ayrıcalık tanınıp, hangisinin kapıdan içeri alınmayacağına dair kurallar kol gezer ortalıkta.

Bu noktada, "yüceltilecek" ya da "sürgüne gönderilecek" elbiselerle ilgili anlayışlar zamanla değişebilir. Ama "düzenleme ve sınırlandırma" mantığı asla değişmez; "elbiselerin şanına dair bir ferman mutlaka yürürlüktedir.[2] Sonuçta, bu düzenlemeler yoluyla sosyal hayatta yaygın dünya görüşü, hâkim yaşam tarzı, mevcut iktidar mücadeleleri ve yönetim/siyaset anlayışı, eğitim/öğretim kurumlarına yansımış olur. Ve öğrenciler söz konusu düzenlemeler vasıtasıyla, "bile-isteye" ya da "zorla" kendi paylarına düşeni alırlar, hayata dair bu "görüş", "tarz", "çekişme" ve "anlayışlar"dan..

Elbiseler: Dışarıdaki Temsilcilerimiz

Öte yandan elbiseler, çevremizde kendimizle ilgili oluşturmak istediğimiz intiba, imaj ve sergilemek istediğimiz kimlik için etki dozu yüksek bir ifade biçimidir. Bazen de mutluluk

kaynağıdır onlar, dudak kıvıranlara ve kafa sallayanlara inat. Elbisesinin kendisine çok yakıştığını söylediğimizde, muhatabımızın yüzüne çöken çocuksu sevinç ve heyecan bundan değil midir? Veya kendisine alınan yeni ayakkabılarına ya da gömleğine sarılarak uyuyan küçük bir çocuk, bu mutluluğun saf bir ifadesi değil midir? Yahut eşimize, dostumuza ve sevgilimize bir gömlek, kravat, bluz hediye edişimizin altında hep bu elbiselerin sevinç vesilesi oluşları yok mudur?

Kimi zaman ve ortamlar için yüksek kalibreli bir savunma aygıtıdır elbiseler. Güç ve otoritenin simgesine dönüşür bazen, göz kamaştıran ihtişamı ve insanı olduğu yerde duraklatan ağarlığıyla, etrafa saygınlık ve korku saçarken.. Neticede hepsi kumaş olsa da, renk ve tasarımdaki farklılıklara yaslanarak bazı ortamlarda kaynaşmanın ve birleşmenin, bazı ortamlardaysa ayrışmanın ve cepheleşmenin sembolü oluverirler.

Elbiselerimiz kişilik ve karakterimizi ele verirler kimileyin, doğru mu yanlış mı olduğunu umursamadan... Daha biz ağzımızı açıp bir tek kelam etmeden, toplum içinde durduğumuz yeri, hangi işi yaptığımızı, düşünce çevremizi, arkadaş ortamımızı, dini durumumuzu, hayata bakışımızı, medeni halimizi, zengin mi fakir mi, serseri mi beyefendi mi olduğumuzu, hatta aşık olup olmadığımızı bile söyleyiverirler evin küçük çocukları gibi. Yalnız şu var ki, küçük çocuklar ev halleriyle ilgili, tembihlenmedikçe, nedense hep doğru söylerler ama elbiselerin onlar kadar dürüst olduklarını söylemek güç; yanıltabilirler kimi zaman. Yalnız "elbise dostlarımız"ın da haklarını yemeyelim, küçük çocuklar doğru sözlülükleriyle büyük imajlar yaratamaz, hatta var olanı yerle bir edebilirler belki, ama elbiseler bu yarı-dürüst karakterleriyle derin ve çarpıcı imajlar yaratıverirler bir hokkabaz esintisiyle. Aslında burada elbiseler adına bir sorumluluk hali filan söz konusu da değil. Bir sorumlu varsa o da, bizim elbiselere iliştirdiğimiz, bir süre sonra "sorgusuz sualsiz doğru saydığımız" yorumlarımız ve kabullerimizdir.

Sonuç Yerine:
Önlüklerle Başlayan Büyülü Hayat

"Hayatımda ilk ceketi ne zaman giydim, hiç hatırlamıyorum ama giydiğim ilk önlüğü çok iyi hatırlıyorum: Bir kız önlüğüydü. Hem de en yenisinden..."

Arkadaşım Ahmet böyle başlamıştı ilkokul yıllarının ilk günlerini anlatmaya. Anlattığı tuhaf hikâyenin sonunu ise "daha o yaşlarda fark etmiştim, elbiselerin, üzerimizi örtmek dışında gizemli, garip ve ilginç bir tılsımının olduğunu" diye noktaladı. O, elbiselerle ilgili hikâyesini bitirmeye bitirdi ama elbiselerin hayattaki hikâyesi devam ediyor hala, hem de rekorlar kırarak. Ne diyelim! "Kumaşı bol olsun!"

Dipnot

1 "Yorumlayıcı filtreler" metaforu, Sözün Düşüşü kitabının yazarı Jacques Ellul'a ait aslında. Tabi Ellul, farklı bir bağlamda kullanıyor bu metaforu.

2 1960 ihtilalinden sonra, bütün ortaokul öğrencilerinin şapka takması zorunlu kılınmış. Şapkasını evinde unutan ya da okulun giriş kapısında şapkasını çıkaran hiçbir öğrenci okula alınmazmış. Bugünse tam tersi bir uygulama söz konusu. Hatta bu uygulama, orta ve lise öğretimi dışında üniversiteli kızları, hani o reşit olmuş, aklı başında, "özgürlük timsali" varlıkları da kapsıyor ve başlarına (sanırım peruk hariç) hiçbir şey takamayacaklarını salık veriyor. İnsan merak ediyor, bir gün bu koca koca kızların hepsi, bu günlerde küçük kızları sevimli ve şirin göstermek için satılan, şu, iki tarafında yaylı hayvancıkların sallandığı tokalardan takarak fakülte önüne gelseler. Nasıl bir matraklık doğar acaba kapıda? Yo yo hemen celallenmeyin, şuanki matraklığın, (bazıları buna kepazelik de diyebilir) doğacak olandan pek kalır yanı yok aslında. Komedi bu ya? Yenilenme zamanı geldi galiba.

ATÖLYE/İKTİBAS

Cemil MERİÇ

ÇAĞIN DİNİ: HÜMANİZM (!)

"Yürekten inanıyorum ki geleceğin dini katıksız bir hümanizm olacaktır, yani insanın bütününe saygı; hayat ahlaki bir değer taşıyacak, kutsileştirilecek yüceltilecek. Yarının başlıca kanunu güzelim insanlığa özen göstermek. Belli bir şekle bürünmeyecek bu inanç, hizipler ve tarikatlar gibi kimseye kapalı olmayacak. Akıldan başka kılavuz tanımayan, gizli remizleri, tapınakları, rahipleri bulunmayan, kiliseler dışı dünyada gönlünce yaşayan geniş ve hür ilim.. işte insanlığı kanatlandıracak biricik inanç." (Renan, İlmin Geleceği)

İmanını kaybeden bir çağın dini. Sözünü dinletmek isteyen her felsefe bu kaftana bürünmek zorunda.

Marksizmden egzistansiyalizme kadar Avrupa'nın tüm düşünce akımları hümanist.

Kavramdan çok kılıf; kelime değil bukalemun: demokrasi gibi, sosyalizm gibi.

Hümanizm genç bir kavram, batı dillerini 1850'den sonra fethetmiş. Ama müstağriplerimiz hemen benimsemiş kelimeyi, onlara göre Yunus'lar, Mevlana'lar, Hacı Bektaş Veli'ler su katılmamış birer hümanist. Hümanizm nedir, kimsenin tarife yanaştığı yok.[1]

Kelimenin iki ayrı manası var : 1) Antikite hayranlığı.

16. asır Avrupası için bir kaçış, bir meçhulü arayıştı hümanizm. Bir egzotizm, bir yeni boyut ihtiyacı.

Kilisenin yasaklarından kurtulmak isteyen Orta Çağ insanı Eski Çağ edebiyatlarına kaçtı. Ferdi cemaat içinde eritmeyen paganizm, hürriyetti, direnişti. Nas'ların çelik korsasından kurtulup kilisenin duvarları dışına fırlamak hem cazip hemde tehlikesizdi. Kendi mazisine sığınıyordu batı; manevi mirasını yeni baştan inceliyor, o metruk hazineden el değmemiş mücevherler derliyordu. Antikite hem kendisiydi hem başkası. İnsan Hristiyanlığın posalaştıramadığı bir düşünceyle yakından temas ediyordu. Vesayetten kurtuluşdu bu, kendi kanatları ile uçmak arzusuydu. Açıktan açığa bir isyan değildi şüphesiz, çünkü Hristiyanlık, greko latin kültürü ile hiçbir zaman göbek bağlarını koparmamıştı. Fakat nas'ların korkuluğundan atlıyarak putperest dünyanın şiir ve düşünce bahçelerine açılmak yine de tehlikeliydi.

Ne olursa olsun Avrupa, zincirlerini kırmak, rüştünü ispat etmek, horlanan haysiyetini kurtarmak zorundaydı. Böylece batı aydını çeşitli tahriflerle tanınmaz hale gelen Hristiyanlığı bir yana bırakacak ve giderek kendi kendini tanrılaştıracaktır.

Filhakika hümanizmin ikinci manası insanlık dinidir. Kilisenin abesleriyle bunalan serazad zekalardan kimi, "tabiatta tanrı yoktur, tanrıyı yaratan insandır. Toplum kendi değerlerini gökkubbeye aksettirmiş, beşeriyi ilahileştirmiştir", dedi; kimi, "insanlığı kurtaracak tek kılavuz ilimdir"; ne Rab ne ibad.

İnsanın yabancılaşmasıydı din, bir çeşit afyondu. Geçen asrın düşünce fatihleri Promete'yi bayraklaştırırlar, "bütün tanrılardan iğreniyorum" diyen Promete'yi. İyi ama Promete'nin iğrendiği tanrılar karanlık bir çağın kan dökücüsü, habis, zenperest mabudları değil mi?

Hümanizm, Avrupalı için kaybettiği dinlerin, yıktığı inançların yerini alan bir put. Hümanizm bir aydın hastalığı ama kimse bu "izm"in hudutlarını çizemiyor. Diyorlar ki hümanizm, insanı mükemmelleştirmek, varabileceği en

yüksek irtifaa yükseltmek yani gerçek insan, kamil insan yapmak. Yalnız örnek kim olacak?

Sokrat mı, Vinci mi, Erasmus mu, Goethe mi? Nietzsche'nin ideali insan-üstü idi; yakın tarihin kanlı tacidarları bu rüyanın ne kadar tehlikeli olduğunu ispat ettiler. Carlyle'ın kahramanlarına gelince onlar da mazide yaşayan veya yaşandığı farzedilen birer gerçek veya tecrid. Hümanizm insanın tanrılaştırılmasıymış, hangi insanın, feylesofun mu, kozmonotun mu, yığının mı?

Hümanizm, saltanatının sarsıldığını anlayan kilisenin de bayrağı. Gerçek hümanist biziz diyen Pierre l'Hermite'lerin, Ignace de Loyola'ların torunları kanlı pençelerine ipek eldivenler geçirerek insanoğlunu kardeşliğe çağırıyor.

Katolik bir tarihçi, "Hristiyan hümanizmi, Yunanlıların dini ideali ile İncil arasındaki kaynaşmanın eseridir, diyor; Yunan felsefesi Latin hukuk anlayışı ve judeo kretien teoloji aynı potaya döküldü, bu haritadan çıkan ana mefhum: insanoğlunun değeridir". (Grouset)

Ya İslamiyet? Hümanizm putperest sanata karşı duyulan hayranlıksa müslüman dünya böyle bir muhabbetten habersiz yaşamıştır. Çölde doğan İslamiyet, Yunan şiirinin çılgın ve günahkar cazibesine kapalıydı. Sirenlerin şarkısını engin denizlere açılmayanlar duyamazlardı ki. İslamiyet Yunan ve Roma'dan düşünceyi almıştı, besleyici unsurları varlığına katmış, posayı bırakmıştı geriye. Unutmayalım ki karanlıklar içinde bocalayan Avrupa'ya antik çağın en büyük dahisini, Aristo'yu İslamlar tanıtmıştır, yani batı hümanizminin ana kaynaklarının biri İslamiyet'tir. Ne var ki İslam'ı Homeros da ilgilendirmemiştir, Virjil de.

Cahiz (772-870) için dünya şiiri Yedi Askı şairleriyle başlar. İslam, Yunan ve Latin sanatına niçin dönecekti? Ne dilde ne zevklerde ortaklık söz konusuydu.

Rönesans hümanistlerinin çağdaş hümanizm üzerinde etkisi nedir? Başka bir deyişle, bir Feurbach'ın, bir Renan'ın, bir Marx'ın dikkatini insanoğlunun muhteşem kaderine, eşsiz değerine kanatlandıran Rönesansın metin aktarıcıları mı olmuş? Onlar olmasa Comte İnsanlık Dinini kuramayacak mıydı? Bilemeyiz.

Biz Rönesansı yaşamadığımız için mi hümanist olamadık? Evvela Rönesans tarihi, bir gerçekten çok, bir İtalyan miti. Düşüncede yeniden doğuş ve atlayış olmaz. İslamiyet'te kilisede yok, Allah'la kul arasında herhangi bir aracı da. İslam düşüncesi hangi baskıya karşı direnecek, bağımsızlığını kime ispat edecekti?

Hümanizm insan haysiyetine saygı, insana tabiat içinde istisnai bir değer vermekse, İslamiyet tek gerçek hümanizmdir.

"Humanités" edeb, efendilik, nefse hakimiyet, mukaddese saygı ise İslamiyet ve bilhassa tasavvuf "humanités" nin ta kendisi. İnsan yalnız İslamiyet'te eşref-i mahlukattır. Bir yanıyla balçık, bir yanıyla tanrı. Feyzi Hindi'nin meşhur beyiti ile çerçevelediği muhteşem varlık:

Haki, eğer bezulmeti hesdi mukayyedi,
Arşi, eğer benur-ı ilahi münevveri.

OCAK 1980 – HİSAR DERGİSİ

Dipnot

1 Şemsettin Sami, "insaniyete muhabbet" diyor (Kamus-u fransevi). İsmail Fenni, "devr-i teceddüd üdebasının yani elsine ve edebiyat-ı atika tarafdaranının mezhebi..beşeriyete ibadet mezhebi" (Lugatce-i felsefe). (Yazarlarımıza sorsak).. Bu izm "dünyanın en namussuz sömürüsü olan burjuva sömürüsünü örtbas etmek için ileri sürülmüş bir duman perdesi" Kemal Tahir'e göre. Ergun Göze için, "insan ruhunu metafizik kaynaklardan koparan ve bu sebeple insanı vücuduna irca eden zavallı bir sistem..son aşaması: makineleşen insan."

(Bu keşmekeş nereden geliyor. Önce kelimenin kendisinden. Kemal Tahir hümanizm ile hümanitarizmi birbirine karıştırmıştır.)

Prof. Dr. Herkül MİLLAS

ZİHİN COĞRAFYASINDA "AYRIMCILIK" KAZISI: Önyargılar, İmajlar, Paradigmalar ve Komplo Teorileri[1]

Hepinizi saygıyla selamlıyorum. Beni buraya davet edenlere de teşekkür ediyorum. Bu daveti, beni çok mutlu kılan bir tür ödül gibi algılıyorum. Konuşmam doğal olarak temelde gençlerimize yöneliktir ve onlara sesleniyorum, sağlıklarıyla ilgili bir konuşmadır. Bugün ayrımcılık ve sağlığımıza zararları konusuna değineceğim; hem toplumların bu alanda sıkıntıları olduğu için hem de bu konuda deneyimim olduğu için. Ancak bana, tam tersine, bugün burada pozitif ayrımcılık yapıldığını düşünmekten de geri kalamıyorum. Yani sabancı üniversitesi ortamı farklıdır, ileridir ve güzeldir demek istiyorum.

Hayal gücünüzü gerçekten güçlü bir biçimde seferber ederseniz benim de bir zamanlar, çok eskiden, sizin gibi, bir okulda, bu tür bitirme konuşmaları dinlemiş olduğumu görebilirsiniz. Bir ihtimal, şimdi sizin de yaptığınız gibi sıkılmış, içimden 'konuşma inşallah uzun sürmez' diye dileklerde bulunmuştum! Sonunda bende ne kaldı o günlerin konuşmalarından? Bunu düşünüyordum bugünkü konuşmamı hazırlarken. Söylenenlerden ne kalacak acaba genç dinleyicilerin belleklerinde? Ben kendi payıma o eski nutuklardan bir tek şu ilginç cümleyi anımsıyorum: 'Oxford'un mezunları dünyaya hakimmişler/egemenmişler gibi yürürler, Cambridge mezunları dünyaya kimin hakim olduğunu umursamaz bir havada yürürler, bundan böyle sizler de, şu ya da bu biçimde ama kendinize özgü bir biçimde, kendi yolunuzda yürüyeceksiniz!'.

Özgüven ve gurur aşılayan bir cümleymiş ki, aklımda kalmış. Herhalde bir tatmin duygusu duymuştum. Bu tür uzun konuşmalardan geride fazla bir şeyin kalmamış olması aslında o denli önemli değil. Çünkü eğitim dünyasından en büyük kazanımımız hatırladıklarımızla sınırlı değildir ve olmamalıdır da. Olay bir "bellek yeteneği" *(vurgu Bİ'ye ait)* sorunu değildir. Büyük kazanımımız içimize sindirdiklerimiz ve çoklukla da bilinçsiz olarak yaşam boyu içimizde taşıdıklarımızdır. Bir dünya görüşüdür bu, bir yaşam biçimidir, ileri insan ilişkileridir, bir sorumluluk ve yaptıklarımızda tat edinmemizdir, güvenli, yaratıcı ve huzurlu olmamızdır. ….

Konumuz ayrımcılık

Yukarıda sözünü ettiğim Oxford ve Cambridge öğrencilerinin çalımlı yürüme yöntemlerinden yola çıkarak, devam etmek istiyorum. Kuşkusuz her yiğidin farklı yoğurt yiyişi olduğu gibi yürüyüşü de farklı olacaktır. Ama bu yürüyüşlerle ilgili sözlerde bir yerde pek de hoşuma gitmeyen bir ayrımcılık seziyorum. Birileri kendilerini, ötekilerden ayırarak, üstün sayıyor sanki. Bunun ne zararı var demeyin, çünkü eşitliğin zedelendiği durumlarda kaçınılmaz olarak haksızlık da doğar. Kendini daha üstün sayan kendisi için ayrı haklar ister, kendisi için çıkar sağlayacak ayrımcılık ister. Demokratik olamayan toplumlarda temel sorun da bu değil midir? Dünyaya hakim olduğunu ya da hakim olmaya hak kazandığına inanan bir insandan nasıl bir davranış bekleriz? Herhalde daha aşağı saydığına kıyasla kendine haklar yakıştıracaktır, aşağı gördüklerine biraz ya da oldukça haksız davranacaktır. Ya da en azından 'daha aşağı' kimselere haksızlık edildiğinde sesini çıkarmayacaktır çünkü bu davranışta 'anlaşılır' bir yan görecektir: hepimiz aynı değiliz ki, biz farklı yürüyenleriz diyeceklerdir, biz farklı bir grubuz, biz 'onlar' gibi değiliz!

Ayrımcılığın aynı zamanda bir kimlik ilanı ve belirtisi olduğu da açıktır. Çevremizdeki insanları sınıflandırırken otomatik olarak kendimize de bir mekan sağlarız. 'onlar' ve 'bizler' ayrımı yalnız onları belirlemez, temelde bizleri belirler. Onları marjinalleştirmeye koyulurken kendimizi merkeze çekiyoruz. Bu dışlayıcı kimlik kavgasında doğal olarak hepimiz zararlı çıkıyoruz. Genellikle kavgaların sonunda herkesin zararlı çıktığı gibi. Bu konuşmada ayrımcılığın bu kimlik yanına daha az değineceğim. Ama bu tür dışlayıcı bir kimlik belirtisinin pek sağlıklı ve yararlı olmadığını hatırlatmakla yetineyim.

Ayrımcılığı (discrimination) işte böyle bir ruh hali olarak algılıyorum. İnsanları iyi-kötü, üstün-aşağı, haklı-haksız, bizden olan, bize karşı olan ya da bizden olmayan diye ayıran bir anlayıştır. Bu ayrımcılık ruhu hem çok eskidir hem de çok yaygın.[2] Yaşamın her alanında görülebilir. Biz-ötekiler ayrımı konusunda pek çok çalışma var. Genellikle vurgulanan bu ayrımcılığın bilinçaltında yattığı, insanların bu ayrımcı tutumlarının bilincinde olmadıklarıdır. …..

Ayrımcılık bilinç altındadır

Kimi etnik grupları hatırlatıp, adlarını söyleyip (ben şu anda bunu yapmayacağım) 'onlar da vatandaşımızdır' denir. Bunda kimilerince bu insanların vatandaş sayılmadıkları anlamı çıkar. Normal vatandaş sayılsalar zaten bu sözü etmenin gereği de kalmazdı. Hiç 'kısa boylular da, kırk yaşının üstündekiler de, beşiktaşlılar da, gözlük takanlar da vatandaşımızdır' der miyiz? Demeyiz çünkü bu konuda sorun yoktur, şüphe yoktur, bu konuda bir konsensüs zaten vardır. Bir şeyi vurguluyorsak birileri karşı çıktığındandır. Hatta kendimiz de bu alanda rahatsız, kendimizi inandırmaya çalışıyor olabiliriz. 'ben ırkçı değilim, zencilere karşı bile hoşgörülüyüm' diyen bir insanı düşünün. Nasıl trajik bir çelişki içindedir! (fıkrası da bu durumun: adam ne demiş? Ben iki şeye tahammül edemiyorum, birincisi ırkçılıktır ikincisi de şu zencilerdir!)

Ayrımcılığın bu bilinç dışı yanına vurgu yapmak istiyorum. Çünkü ayrımcılığın bu yanıdır önemli ve zararlı olan. Hiç kimse ayrımcı yanını göremez. Önyargılarımızı da göremediğimiz gibi. Tanım gereği ön yargı görünmeyendir, görülmeyendir. Şimdiye kadar kurulmamış ve herhalde hiç kurulmayacak cümle 'benim bir önyargım vardır' cümlesidir. Çünkü fark edilen önyargı o an yok olur, artık

yoktur. ‘eskiden bir önyargım vardı’ diyebiliriz ama ‘önyargım vardır’ demeyiz. Senin, onun, sizin, onların önyargıları vardır deriz. (‘bizim önyargımız vardır’ dediğimizde aslında ifade edilen başkadır: ‘benim paylaşmadığım ama içinde yaşadığım topluluğun başka üyelerinin önyargıları vardır’ demek istenir) ayrımcılık da öyledir. Hitler bile, kendi algılamasına göre kötü bir şey yapmamıştır, kendi ulusunun çıkarlarını korumuştur. Ne haksızlık ettiğini aklından geçirmiştir ne de vahşet uyguladığını. Yazılı ya da yazıya geçirilmemiş yasaları ve temayülleri çiğnediğini biliyordu ama o yasaları zaten haksız ve gereksiz derecede sınırlayıcı sayıyordu. Yasayı çiğneyenler iki türlüdür: Bunun kötü bir şey olduğunu peşin bilenler kendilerini suçlu görenler ve yasaların gereksiz sınırlamalar getirdiklerinden kötü ve zararlı olduklarına inananlar. Onlar çeteler kurup yüce idealler adına cinayetler de işlerler.

Sorunu ve kendimizi nasıl anlayacağız?

Peki, işler öyle sinsi biçimde işliyorsa, önyargılarımızı nasıl anlayacağız? Aslında bu soru Atina Üniversitesi’nde Türkiye konusunu işlediğim derste öğrencilerime sınavlarda sormuş olduğum bir sorudur. Multiple choice (çoktan seçmeli) sorusudur, size de sorayım, bakalım istediklerimi anlatabilmiş miyim? Soru şöyle:

‘Her birimizde var olan önyargılarımızı nasıl keşfederiz, nasıl bilincine varırız?’ yanıt olarak 5 seçenek var:

1- görüşlerimizin içerdiği milliyetçi yaklaşımdan,

2- içerdikleri bağnazlıktan,

3- içerdikleri çelişkilerden,

4- soğukkanlı ve bilimsel inceleme sonucunda,

5- başkaları bize bunları gösterdiğinde, hatırlattığında.

Bu bir tuzak sorudur. Eğer öğrenci ‘bu hoca milliyetçiliğe, bağnazlığa, çelişkilere, çifte standarda, soğukkanlı olmayan söyleme karşıdır’ diye düşünür, ilk 4 yanıttan birini seçerse ‘çuvalladı’ demektir. Yanıt, ‘önyargılarımızı biz göremeyiz başkaları söylediğinde bilincinde olabiliriz… o da olabilirsek’!. Yani eksikliklerimizi kabul etme eğitiminden geçmişsek.

Çünkü insan kendi sakat milliyetçiliğini, aşırı bağnazlığını, çelişkilerini, tarafsız olmayan görüşlerini bilemez ki! Önyargılar gibidir bütün bunlar. Bunları görse zaten anında yok olurlar, anında onları reddeder. Her birimiz önyargılarımızı ‘yargı’ gibi, ‘bilgi’ gibi görürüz, öyle algılarız. Ama bizim ‘bilgimiz’ karşı tarafa ‘önyargı’ olarak yansır. Siz karşı tarafın a, b ve c özellikler taşıdığını ‘bilirsiniz’ ama karşı taraf sizin bilgi dediğinize ‘önyargı’ diyebilir. Onun için siz karşı taraf için oluşturduğunuz görüşlerinizin – bu karşı taraf komşu halk olabilir, siyasi hasmınız olabilir, kavga etmekte olduğunuz kız ya da erkek arkadaşınız olabilir – doğruluğundan ve tarafsızlığından nasıl emin olabilirsiniz? …. Ancak o görüşlerinizi karşı tarafa açıkladığınızda ve karşı taraftan, bir dereceye kadar da olsa, onay aldığınızda biraz emniyette hissedebilirsiniz. Karşı taraf ‘önyargılısın’ derse yeniden düşünmemiz gerekiyor demektir.

Diyalogun gereği

Bütün bunlardan çıkan sonuç, ve bu sonuç bendenizin değildir Habermas’ındır – çatışmalarda ve öteki ile ilgili yargılarda karşı taraf ile temas kurmanın, diyalog oluşturmanın, görüş alışverişinde bulunmanın şart olduğudur. Karşı tarafı

ayrımcılık yapıp dışlarsanız bir ‘gerçeğe’ varma kapılarını da kapamış olursunuz.

Bir örnek vereyim. Bakıyorsunuz televizyonda beş kişi oturmuş öteki diye algılanan birileri konusunda konuşuyorlar. Bu seçim öncesi dönemde bu öteki hakkında fazla bir şey söylemek istemiyorum. Herkes bir öteki farz edebilir. Beş konuşmacı sonunda anlaşıyorlar. Ama orada öteki yoksa, ya da o bu görüşlere katılmıyorsa, sözüm ona konsensüsün ne değeri olabilir?. O anda başka bir televizyon kanalında da tam tersi bir konsensüs oluşuyor olabilir.

Ama burada bir kısa durak yapıp özet olarak sonuçları hatırlatalım. Kısaca ne dedik şu ana kadar?

1- Ayrımcılık ve önyargı gibi mekanizmalar bilinç düzeyinde işlev görmezler, bizim bilincimizin dışında çalışırlar, biz onları ‘bilgi’ olarak algılarız. Hatta yüksek öğrenimde bile ‘bilim’ olarak da öğretilebilir – lafım meclisten dışarı!

2- Bu tuzakları anlamanın yolu ise dışa açılmak, karşı tarafla diyalog kurmak ve bir konsensüse varmaya çalışmaktan geçer. .... Kendi yolunun doğruluğunu kontrol etmenin (check etmenin) bir yoludur bu. Diyalog aslında bu arayışların bir sonucudur.

Bunlardan hareketle, hepimizin bir yerde önyargılı, ayrımcı, çelişkilerle yaşayan insanlar olduğumuzu peşinen kabul etmemiz çok sağlıklı bir başlangıç noktasıdır. Bu tür insanlar bu kabullerinden dolayı kendilerini hep kontrol atında tutacaklar ve dolayısıyla bu eksikliklerini en azından bir dereceye kadar gidereceklerdir. Oysa ‘ben bir bilim insanıyım’, ‘neden önyargılı olacakmışım, benim niyetim iyidir’ diyen ve kendinden çok emin olan kimseler, kusurlarını ne görecek ne de aşacaktır. ‘Ben önyargılı değilim’ diyenlerden çekininiz!

Din, Etnisite, Siyasal Ayrımcılık

Ayrımcılık çeşitli alanlarda görülebilir. Genellikle farklı olana, ‘öteki’ sayılana karşı uygulanır. Farklı inanç, farklı ırk, farklı etnik köken, yöre, siyasal görüş, cinsiyet, sınıf, fizik yapı yani şişman ya da zayıf ya da özürlü olma gibi birçok neden ile – aslında bahane ile - ayrımcılık yapılır. Ayrımcılık yapanların bir özelliği de vicdanlarının rahat olmasıdır. Rahattır çünkü yaptıklarının bazen çok yararlı bir davranış olduğuna, kimi zaman da yaptıklarının kötü bir şey olmadığına inanırlar. Ama çok önemli bir soru, ayrımcılığın neden yapıldığıdır.

Benim en fazla ilgi duyduğum ayrımcılık türü etnik, dinsel ve siyasal ayrımcılıktır. Bunlar zaten bir paket oluştururlar, yakın ilişki içinde bulunurlar. İlgimin nedeni de kendimin de zaman zaman bu ayrımcılığı tatmış olmam. Uzmanlık alanım oldu sonunda bu ayrımcılık. Ama hala ayrımcılığın nereden kaynakladığını tam olarak anladığımı söyleyemem. Nasıl çalıştığını anlar gibi oldum ama neden bazı insanların bu yolu seçtiklerini bir yere kadar anladım. Size ailemden ve kişisel deneyimlerimden de söz etmek istiyorum.

Babam bu ayrımcılığı anlamamda çok yardımcı oldu. Rahmetli, balkan savaşlarını, birinci ve ikinci dünya savaşlarını yaşamıştı. Yani milliyetçi çatışmalar dünyasının adamıydı. Milliyetçi olması şaşırtıcı değildi. Bir Yunan milliyetçisiydi. Bunu ne iftiharla ne de utanarak söylüyorum.. Uzun uzun çevremizi tartışırdık, öteki, anlaşmazlık nedeniydi ve genellikle de anlaşamazdık. Özellikle Türk-Yunan ilişkileri gündeme geldiğinde heyecanlanırdı. Ve beni çok şaşırtan onda gördüğüm bir çelişkiydi.

Ötekileştirdiği Türklerin kendisine hep kötü davrandıklarını, haksızlık ettiklerini, gelecekte de aynı biçimde davranacaklarını söylerdi. Bu Türklerin sevilecek bir yanı yoktu.

Olumsuzdular kısacası. Ama aynı anda bizim eve gelen Türk arkadaşlarımı severdi, onlarla sohbet etmekten zevk duyardı. Komşularımıza karşı da iyi duygular beslerdi. İş alanında ötekileştirdiği ve hoşlanmadığı kimseler yoktu. Peki, derdim, kim senin sevmediklerin? Kim bu kötü, tehlikeli, zararlı gördüklerin? Ona göre sevdiği insanlar hep 'istisna' idi. Ama bu istisnalar bütün tanıdıklarımızı kapsıyordu ve bu istisnalar öteki konusundaki genel yargının değişmesine pek yardımcı olmuyordu. Gençliğimde bu deneyimden, babamın zihinsel sağlığının pek iyi olmadığı sonucunu çıkarır ayrıca da üzülürdüm.

Ama yıllar geçti doktora çalışması olarak, ileri yaşta, Türk ve Yunan romanlarını ve bu romanlarda öteki'nin nasıl algılandığını inceledim. Ve birden babamın o çelişkili durumunun eşini bazı yazarlarda buldum. Size kısaca bu çalışmanın sürprizli, yani beni şaşırtan bir yanını anlatayım. Üç tanınmış yazar, Ömer Seyfettin, Halide Edip ve Yakup Kadri hem edebiyat metinleri – roman ve öykü – hem de anılarını yazdılar. Üç yazar edebiyat metinlerinde Yunandan sürekli söz ederler. Bu Yunanlı karakterleri olumlu ve olumsuz diye ayırırsak, erkekli kadınlı 69 kez olumsuz olduklarının ve yalnız 3 olumlu Yunanın var olduğunu görüyoruz. Yani %96'sı olumsuz. Şaşırtıcı olan anılardaki Yunanlılar. Bunların %85'i olumlu (17/20). Yani, yazarlara göre yaşamları boyunca tanıdıkları Rumlar ve Yunanlılar hoş ve sevilen kimseler ama roman ve öykülerinde Yunanlıdan söz ederken yalnız kötülerden söz etmişler!

Biraz ayrıntılara girmek istiyorum. Bu romanlarda yunan olumsuz derken, burada anlatmak istemediğim kadar çok olumsuzdurlar. Benim düşünebileceğim bütün kusurlar ve ahlaksızlıklar bu insanların içine sinmiş sanki. Ama anılarda bütünüyle farklı bir öteki söz konusu. Ömer Seyfettin anılarını subayken ve Yunanlılar tarafından savaş esiri olarak hapsedildiğinde yazmıştı. Yunan subayları ve erleri terbiyeli ve hoş insanlar olarak anlatır. Hatta bir Yunanlı subayın oğlu savaşta diye de çok üzülür. Savaşa giden tahmin edebileceğiniz gibi Osmanlılara, yani Ömer Seyfettin'in sınıf arkadaşlarına karşı savaşmaktadır. Halide Edip'in durumu daha da ilginç. Anılarından öğrendiğimize göre annesi ölmüş ve onu Eleni adında bir yaşlı kadın büyütmüş. 'Eleni'nin varlığı ona huzur ve güven veriyordu, ona duyduğu sevgiyi unutmadı' biçiminde birçok şey yazmıştır. Anılarında sözü geçen 13 Yunanın 10'u çok olumlu kimselerdir. Bu Yunanlılar ona destek vermiş, yardım etmiş iyi insanlardır. Ama romanlarında bütün Yunanlıların çok olumsuz olmalarının yanı sıra, özellikle kadınlar siyasal ve etik açıdan çok kötüdür. Sinekli bakkal romanında 'tiksindirici bir hizmetçi Eleni' bile buluyoruz.

Babamın çelişkileri bu çelişkilerin yanında solda sıfır kalır. Bu nasıl şeydir, roman ve anı arasında neden böyle farklar var? Hatta Halide Edip'te bir Yunanlı subayın linç olayı var ki çok ilginçtir. Anılarında linçe karşı çıkar ve böyle davranışları kınar. Ama bir öyküde aynı linç olayını haklı gösterir. Bu örnekleri çoğaltmak çok kolay. Yunan romanlarından da örnekler verilebilir. Ama artık babamın dengesiz olmadığını anlamış oldum. O çok sık karşımıza çıkan ve milli bir paradigma içinde hareket eden biriydi. Ve bu milli paradigmayı biraz olsun anlamadan etnik ayrımcılığı da anlamamız olanaklı değildir.

Milliyetçi paradigma

Bu paradigmanın nasıl bir işlevi olduğunu Aristoteles'in *Poetics* adlı çalışmasında buldum. Aristo tarihçiliği, yani somut

olaylardan söz eden bir yazımı ve şiiri, yani edebiyat metnini kıyaslar. Ona göre edebiyat metni temeldir, asıl önemli olandır, çünkü tek tek ve rastlantısal olabilecek olayları değil, özle ilgili ve olabilecek durumları da anlatır. Hayatta belki belli iyi insanlar tanıyabiliriz ama biz 'öze' bakmalıyız. Peki nedir öz? Somut olaylarla öz arasında nasıl bir ilişki vardır? İşte milliyetçiliğin püf noktası da buradadır. Milli bir anlatım yerleştikten sonra o anlatıya uymayan somut olayların bir anlamı kalmamaktadır. İnsanlar bir tür körlük yaşarlar. Gördüklerine göre değil, paradigmanın oluşturduğu mitosa göre yargılarda bulunurlar ve buna göre bir yaşam biçimi seçerler.

Bunu farklı biçimde de ifade edebiliriz: milli önyargılar, stereotipler, imajlardan söz edebiliriz. İnsanlar buna göre yaşarlar. Bir roman yazacak bir yazar somut olaylara güvenmeyecek, paradigmaya göre bir dünya çizecek. Kafasındaki stereotipler onu yönlendirecek. Adorno *The Authoritarian Personality* (1950) adlı çalışmasında, önyargıların bir kez oluşunca artık insanların görüş değiştirmelerinin çok zor olduğunu çok güzel anlatır. Siz ne kadar farklı somut örnek gösterirseniz gösterin o bütün bunları istisna sayacaktır. Ben Yunanistan'da bir Türk'ü yunanlılara tanıştırdığımda çok sık karşılaştığım bir tepki, bir süre sonra, 'çok hoş bir insan, hiç Türk'e benzemiyor' demeleridir. Demek ki kafalarında bir Türk imajı var ve Türklerin çok azı o imaja, o stereotipe uyum sağlayabiliyor. Buraya gelen Yunanlılar öyle değil mi? İyileri geliyor Türkiye'ye. Bizi sevenler geliyor. Çoğunluk, yani kötüler sınır ötesinde yığılmışlar.

Milliyetçi paradigma eğitim ve toplumsal etkileme sonucu yerleşir, kendini en doğal bir 'bilgi' olarak topluma ve bireylere kabul ettirir. Aslında bir sınıflandırma ve çevremizi algılama yöntemidir: Artık her olayı ve durumu, uluslar çerçevesinde görmeye başlarız. Kişiler silinir, ulusal karakterler, ideolojik gruplar egemen olur. Somut kimseler önemsiz olur, tarihi geçmiş ve genellemeler temel sayılır. Etnik nitelemeler kafamızda yer eder ve artık bireyler yok olur. İnsanlardan değil, İngilizlerden, Amerikalılardan, Ruslardan söz ederiz. Kafamızın arka tarafında da bu uluslara roller veririz, özellikler yakıştırırız, haklarında öngörülerde bulunuruz. Artık paçayı kaptırmışızdır, bu paradigmanın içinde yuvarlanır gideriz.

Küçükken babam bana birinci dünya savaşını anlatmıştı. İngilizler, Ruslar bile demiyordu. Birkaç kişinin kavgasını anlatır gibiydi. Alman İngiliz'e kızdı ama Rus da bunu fırsat bilip bilmem ne yaptı şeklinde. Tabi Türk de geri kalır mı? Hemen Rus'a saldırdı. Hepsi de ulusal karakterlerine göre davrandılar. O çocuk yaşımda bu masal çok çarpıcı gelmişti. Gelecek de artık kaçınılmazdı. Ulusların değişmez karakteri olduğuna göre gelecekteki davranışlarını da öngörebiliriz. Saldırganlar saldırganlıklarını, hainler hainliklerini, kötüler kötülüklerini sürdüreceklerdir. Bu noktada da ırkçılıkla ulusçuluğun yakın akrabalığını görüyoruz. Uluslara, ister olumlu ister olumsuz olsunlar, değişmez özellikler yakıştırırsak ırkçı bir dünya algılaması da kaçınılmaz oluyor.

Ayrımcılığı anlamak

Ayrımcılık bilincimiz dışında gelişir derken bu durumları da göz önüne almalıyız demek istemiştim. Aslında bu konularda kendimizi aldatmaktayız. İki ek mekanizma konuyu anlamamız için önemlidir: 1) suskunluk ve 2) seçmecilik. Paradigmaya uymayan olaylar bilinçsiz bir biçimde hem bellekten hem de gündemimizden silinir, unutulur, konuşulmaz olur. Buna 'suskunluk' diyelim.

Bazı tatsız konular açılınca rahatsızlık doğururlar ve tepkiler doğar. İkinci mekanizma 'seçmecilik' ise, paradigmanın kanıtlanması için kullanılır. İşimize gelen örnekleri seçeriz ve ona göre hem geçmişin öyküsünü oluştururuz hem de bazı olayları ikincil ya da hiç olmamış sayarak paradigmayı yaralamayız.

'Bu konuda size bir örnek vereyim' cümlesini duyunca 'eyvah!' derim, 'işte seçmeci yöntem yine gündemde'! Çünkü bir şeyi kanıtlamak için bir örnek bulmak her zaman çok kolaydır. Oysa istatistik verileriyle konuşmak çok daha güvenli bir yoldur. Bu konuya da burada değinmek istemiyorum. Ama elimizde bütün bu konuları incelemek için çok yararlı ve aydınlatıcı istatistik verilerinin bulunduğunu söylemekle yetineyim.

Başka mekanizmalar da yürürlükte olabilir. Temel paradigmayı korumak ve kurtarmak için ek ve yardımcı kuramsal yöntemler oluşturulur. Komplo teorileri güzel bir örnektir. Hep bir başkaları yapar, biz de kurban durumunda kalırız. İç ve dış düşmanlardır bunlar. Dış düşmanlardan Amerikalılar her yerdedir son zamanlarda. İklimi değiştiren de onlardır, iç huzursuzluğun sorumluları da. Eskiden bu rolü iç ve dış komünistler üstlenmişti. Şimdi farklı etnik kökenliler ve farklı inançtan ötekilerdir her olumsuzluğun nedeni.

Bütün bu engelleri sıralarsak karşımızda ayrımcılık alanında bir sıra sorun çıkar. Bilinç dışı işlevler, suskunluklar, seçmeci yöntemler, bu yönde çalışan bir eğitim sistemi, eski toplumsal önyargılar, tekrarlana tekrarlana artık hiç sorgulanmayan stereotipler, sınırlayıcı imajlar. Bazı uzmanlara göre bu engelleri aşmanın tek ve etkili yolu, vaazlarda bulunmak, etmeyin eylemeyim, ayıptır, günahtır demek değildir. Önemli olan bizi şekillendiren mekanizmaları anlamamızdır. Bunlar anlaşıldığında büyüleri ve etkinlikleri de yok olurmuş. Bu psikoterapiye gidenleri anımsatıyor. Saplantılarının nedenini anladığında iyileşmeleri gibi bir şey. Ama bu da ayrı bir engel çünkü herkes iyileşmek için terapiste gitmek istemez.

Bütün bunlara karşı koyabilir mi bireyler? İnsan direnebilir mi? Herhalde koyamaz ve direnemezler ki bugünkü dünyamızda yaşıyoruz. Dünyamız ayrımcılıklar dünyasıdır. Belki hep öyle idi de biz şimdi fark ediyoruz. Ama bu çok olumlu ve iyimser bir işaret. Sorunu masaya yatırmak demek çözüm şansı sezdik demektir. Böyle bir olanak var demektir. Söylenenlere inanırsak, çözüm olanağı olmayan sorunlar gündeme gelmezmiş. ■

Dipnot

1 Başlık BÜLTENİLAM tarafından konmuştur.

* Bu yazı, Sabancı Üniversitesi 2006-2007 akademik yıl kapanış konferansı onur konuşmacısı Herkül Millas'ın "Ayrımcılık ve Sağlığımıza Zararları" başlıklı konuşma metnidir – 29 Haziran 2007. (Kısaltılarak alınmıştır.) [E.n.]

2 Örneğin Paul Cartledge'in The Greeks: A Portrait of Self and Others (2002) adlı ilginç çalışmasında eski Yunanlıların ayrımcı algılamalarını okuyabiliriz.

Doç. Dr. Ferhat KENTEL
Vd.

MODERN ULUS POSTMODERN KÜRESELE KARŞI[1]

Farklı kelimelerle ifade edilse de, günümüzde sıradan olmayan bir dönem yaşanıyor. Bu dönem "küreselleşme"nin, sermayenin akışkanlığının üst dereceye vardığı, fiziksel ve sembolik sınırların kalbur gibi olduğu, ulus-devletlerin stratejilerinin krize girdiği ve kriz karşısında yeniden yapılandığı bir zaman dilimi olarak nitelendirilebilir. Buna bağlı olarak, son iki yüzyıla damgasını vuran ve ulus-devletlerin kurulmasına eşlik eden milliyetçilik ideolojisi, bugün küreselleşmenin sonuçları karşısında önemli bir değişim yaşıyor.

Küreselleşme karşısında farklı nedenlerle direnen, muhalefet eden kesimlerin bile değiştiği, bunların yeni ve farklı ifade tarzları geliştirdiği göz önüne alınırsa, bu değişim kaçınılmaz gibi görünüyor. Toplumlar, kültürler ve bireyler arasındaki akışkanlık ve etkileşim o kadar hızlı ve güçlü ki, insanların kendilerinden şüpheye düşmelerine neden olabilecek ve her seferinde kendilerini ispat etmelerini gerektirecek sorular ve sorunlar kamusal ve gündelik hayatta eksik olmuyor. Bu sorular ya da sorunların insanların sadece en derin, en yerleşik duygularına, inançlarına dokunan radikal dürtüler içermesi gerekmiyor.

Televizyonda bir haber, bir film; bir taşra kasabasında karısını bıçaklayan bir adam; burada veya uzaklarda belleğinin kırık dökük parçalarını birleştirmeye çalışan insanların trajik hikâyeleri; doğdukları topraklardan uzaklarda yaşayan akrabaların, soydaşların kimlik mücadeleleri; yükselen ırkçılık; dünyanın bir köşesinde çıkan bir kitap, bir yorum; hiç aklımıza gelmemiş bir olasılık, hiç gün yüzüne çıkmamış bir bilgi; "öteki" diye bildiğimiz insanlarda bizden bir parça, bizim de paylaştığımız bir değer; bir kadın imam, devrimci bir papaz; kapatılan bir fabrikanın işçilerinin direnişi, balta girmemiş bir ormanın derinliklerinde yaşayan kabilenin diplerine kadar gelen makinelere karşı isyanı; arşivlerden çıkan bir mektup, bir anı kitabı; sınıfların ölmediğini söyleyen bir düşünür, ayetlere, hadislere yeni bir yorum getiren bir âlim.. Kısaca, yaşadığımız dünya ve toplum, insanları sürekli olarak, yeniden tavır almaya, en azından düşüncelerini yeniden gözden geçirmeye (ya da zamana uygun olarak daha da sağlamlaştırmaya) itiyor; içeride veya dışarıda olan herhangi bir olay, dile gelen bir düşünce insanların bir yönünü ilgilendiriyor ve sarsıyor.

Ülkeler, toplumlar, cemaatler ya da bireyler sınırlarını kapatmadıkları sürece, her zaman şüpheye düşülmesine neden olacak yeni girdiler, şimdiye kadar olduğu gibi, bundan sonra da olmaya devam edecek. Ancak, dünyayla birlikte yaşandığı için bu sınırları kapatmak da mümkün görünmüyor. Çünkü beğenelim beğenmeyelim, modernitenin (ve kapitalizmin) küreselleşme versiyonunda yaşıyoruz. Aydınlanmadan başlayıp, on dokuzuncu yüzyılda ve yirminci yüzyılın ilk yarısında Batı'nın gerçekleştirdiği gelişme düzeyi ile önüne çıkan her alternatifi ezip geçen, bütün dünyaya "öğrettiği" ilerleme fikrine dayanan bu zihniyet, yani modernite artık eski gücüne sahip değil. Modernite bütün kabulleriyle, varsayımlarıyla kriz yaşıyor ve dünyanın farklı köşelerinden yükselen seslerle birlikte, şimdiye kadar örttüğü farklı insanlık ve duygu hallerine yer açmak zorunda kalıyor. Yer açmak zorunda kalmasına rağmen bu durum modernitenin ve başta ulus-devletler olmak üzere, onun ürünlerinin

tükendiği anlamına gelmiyor. Kapitalizmin ve dünya üzerine hegemonya kurmuş olan coğrafya ve kültürlerin doğayı ve insanlığı sömüren pratikleri yüzünden, teoride de kalsa, bazen farklı terimlerle de ifade edilse, "evrensel insan hakları", "eşit yurttaş hakları" idealleri hâlâ insanların büyük çoğunluğunun arzularına tercüman olmaya devam ediyor.

Küreselleşmenin etkileri karşısında bütün dünyada olduğu gibi, Türkiye'de toplum düzeyinde de iki duygu birden yaşanıyor; bu iki duygu küreselleşmenin iki haline tekabül ediyor (Kentel, 2006).

Bunlardan birisi, sembolik miladını 68 hareketinde bulan, "postmodern", "düşünümsel" (refleksif) gibi sıfatlarla tanımladığımız, etkileşime açık, melezliğin, çok boyutluluğun, çoğul ve dönüşüme açık dinamik kimliklerin, kültürün ve kültürlerarasılığın öne çıktığı, modernitenin kurumlarının dikey otoriteleri yerine, zengin bir yatay dinamik içeren küreselleşmedir. Bunu tüm insanların deneyimlerinin paylaşıldığı, beraber üretilen yeni bir modernlik olarak tanımlayabiliriz. Burada, sürekli değişim; modernliğin modernleşmesi, radikalleşmesi (Beck, Giddens, Lash, 1995); bireyin araçsal rasyonalitenin, çıkarların esaretinden kurtulması (Touraine, 1992; 1997); kültürü, belleği, duyguyu keşfetmesi söz konusudur. Bu, Fukuyama (1992)'ya aceleci ve beceriksizce "tarih bitti" dedirten "yumuşak küreselleşme" sürecidir. Oysa tarih bitmek bir yana, tersine, yeni toplumsal kimlik ve hareketlerle, kadın hareketiyle, gündelik hayata, yaşanılan çevreye sahip çıkan hareketlerle değişimin aktörleri çoğalıyor; daha geniş bir demokrasinin önü açılıyor. Süreç, 1968'le başlayıp, 1989'da Berlin Duvarı'nın yıkılmasıyla doruğa çıkan, yeni ve küresel bir modernite olarak tanımlanabilir.

Ama bir başka eksen, başka bir küreselleşme daha söz konusudur. Burada da, bir yanda kapitalizmin uluslararası düzeyde sağladığı tahakküm ve hegemonya, diğer yanda yıkılan duvarın altında kalan insanlarla, Yugoslavya'nın kana bulanmasıyla, Saraybosna'da insanlığın ölümüyle, umutları başladığı gibi hızla bitiren, keskin bir kutupsallaşmadan –"sert küreselleşme"den- bahsedebiliriz. Bu, geçirdiği yapısal dönüşümlerle, işçi sınıfının devrimci mücadelesini, toplumsal sınıflara dayalı sosyalizmi işlevsiz bırakan; tüketimi yaşam tarzı haline getiren; her türlü mikroskobik denetim aracıyla bireyleri parçası haline getiren; özel tahakküm mekanizmalarına ihtiyaç duymayan kapitalizmin küreselleşmesidir.

Neo-Marksist analizlerin öne çıkardığı yaklaşımla, bu, ekonomi ve kültür endüstrilerinin iç içe geçtiği, farklılık söylemleriyle aynılaştıran medya tekelleriyle farklı kültürleri sermayenin çokuluslu şirketlerine bağımlı kılan, inanılmaz bir güce sahip olan bir küreselleşmedir (Jameson, 1998). Bu küreselleşme, riskleri, güvensizliği arttırıyor ve "sahibi" görünmeyen bu harekete karşı direnmek neredeyse imkânsız hale geliyor. Hissedilen huzursuzluk ve çaresizlik, içe, cemaate kapanarak aşılmaya çalışılıyor. "Biz"den olmayan herkeste "öteki" bulunmakta; farklı her tezahüre karşı nefret beslenebiliyor. Bu küreselleşmede Huntington (1997)ın formülü "sözde-açıklayıcılık" kazanıyor; onunla birlikte "medeniyetler çatışması"nın kaçınılmaz olduğu iddia edilebiliyor. Bu durum toplumsal varoluşun bütün karmaşıklığıyla kendisini göstermesinin önüne bir engel koyuyor; toplumsal olan dilini kaybediyor, dilsizliğe karşı çareler aranırken ortaya en önemli sonuç olarak milliyetçilikler çıkıyor ve bu milliyetçilikler, çaresizliği sırtlandıkça şiddetle iç içe geçebiliyor. ■

Dipnot

1 Bu yazı, TESEV'in Algılar ve Zihniyet Yapıları serisi içerisinde Ferhat Kentel, Meltem Ahıska ve Fırat Genç tarafından hazırlanan "Milletin Bölünmez Bütünlüğü" adlı çalışmadan alınmıştır. s. 21-23.

SEMPOZYUM ALANI

Kapak; New Yorker, Nisan 2, 1960 Saul Steinberg

Mayıs ayının ikinci haftasında (11-12 Mayıs 2007) Osmanlı Bankası Müzesi (OBM), Garanti Bankası'nın, "aydınlanma/aydınlatma" temasıyla başladığı 60. yıl etkinlikleri kapsamında, Aydınlanma Sempozyumu'na ev sahipliği yaptı. Boğaziçi Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü'nün işbirliğiyle gerçekleştirilen sempozyumda, aydınlanma felsefesi ve Türkiye'deki etkileri tartışıldı.

Şükrü Mutlu KARAKOÇ

HANGİ AYDINLANMA? ULAŞILAMAYAN BİR KUTSAL ya da KAÇINILMAZ BİR HAYALET

Anlaşılamayan, Aşılamayan, Gelmeyen ve Bitmeyen Üstüne Düşünceler

Meramın Haritası:
Kulak Çınlamaları Arasında Bir Arka Plan Denemesi

Etrafımızdaki olay ve oluşumları işaret etmek üzere kullandığımız kavramların tuhaf, ele avuca gelmez, biraz efsunlu bir tabiatı var aslında. Kavramlar öncelikle etrafımızı "adlandırma"mızı ve "anlamlandırma"mızı sağlar. İş bununla da kalmaz, çevremizde olup biten şeylere yüklediğimiz anlamlar, onlarla ilgili hali hazırdaki ve ileriye dönük değerlendirmelerimizi önemli ölçüde etkiler, yönlendirir. Ayrıca her anlam, her ad belli bir bakış açısını, düşünce biçimini taşır bünyesinde, gizliden gizliye. Bu yüzdendir ki aynı kavrama farklı anlamların yüklendiği olur kimi zaman.

Öte yandan, Kılıçbay'ın kulaklarını çınlatarak söylersek, bir kavramın anlam alanıyla ilgili geçmişe doğru birer, onar, yüzer veya biner yıllık adımlarla yapacağımız dört farklı yolculuk, kavramın sahip olduğu anlam dairesi konusunda bizi farklı sonuçlara götürür. Her bir yolculuk, uzunluğuna bağlı olarak, bizi, kavramın bu günkü kapsamından ayrı, değişik anlam halkalarıyla tanıştırır.

Hadi bu kez de Şerif Mardin'in kulaklarını çınlatarak söyleyelim; Kılıçbay'ın işaret ettiği durum, kimi kavramlar için, geçmişe doğru değil de sadece belli bir zaman dilimi içinde hayatın ara sokaklarına doğru yapacağımız yolculuklarda da çıkar karşımıza.

Kavramların arkasında saklı bütün bu "çeşitlilikler bahçesi", insan ve hayat arasındaki ilişkinin tabiatıyla, insanın çevresiyle bağlantı kurma tarzıyla ilgilidir esasında. Her şeyden evvel, insanın kendisi, şu şöhretli zengin, Karun'un hazine anahtarlarını aratmayacak kadar çoklukta duygu, düşünce, istek, beklenti, hayal ve amacın iç içe geçtiği renkli bir varlık. Ve bu renklilik insanın, etrafındaki eşya ve gelişmelere bakışını etkiliyor. Ayrıca insanın içinde yaşadığı gündelik hayat da aynı

çeşitliliğe sahip.. Geçmişten bugüne, bin bir türlü farklılık ve çelişkinin üst üste geldiği, karmaşık bir örgü, dünya hayatı. Düz ve sade bir toplum resmi değil, engebeli ve açık uçlu bir manzara var önümüzde.

Bu çok boyutlu hayat içerisinde kendi konumunu belirlemek ve bir düzen kurmak isteyen insan için, "isimler" ve dolayısıyla "kavramlar" hakları ödenemeyecek kurtarıcılar olur hep. Ve insan, yaşadığı onlarca farklı tecrübeyi, karşılaştığı yüzlerce değişik olay ve eşyayı, pek çok görüş, anlam ve bakışı, aralarındaki kimi ortak özellikler, benzerlikler hatırına aynı "kavram sepeti"ne doldurur. Tamda bu süreçte, birbirinden ayrı olan birçok şey (olay, oluşum, fikir, yaklaşım, algı vs) katlanarak yan yana gelir, farklılıkların hayat içerisindeki pürüzlü görünümü saklanır, bir şekilde. Sonuçta, aynı adla çağrılan bir sürü toplumsal, siyasal veya kültürel oluşumun/anlayışın, gerçekten birbirleriyle aynı/özdeş oldukları yanılgısı doğar. Yahut tam aksine, sepetin içindeki farklı unsurlardan birine veya ötekine yaslanarak, "aynı kavram" birbirinden "ayrı anlamlar" için kullanılmaya başlar.

Hal böyle olunca, son bir kez de Derek Layder'in başını ağrıtarak söylersek, hayat, bir "gerçeklik" olduğu kadar aynı zamanda bir "kurgu"dur da ve bu kurgulamanın neredeyse tek efendisi "kavramlar ve adlar"dır. Başka türlü söylersek, kavramlar hayatla ilgili belli bir gerçekliğe işaret etseler de, bu işlev, insan zihninin kurgusuna, hayatı belli bir açıdan algılamasına dayanır. Neticede çoğu zaman kavramlar, hem hayatın çok boyutlu, katı uçlarını, farklı yanlarını görmemize mani olur, hem de hayata (oradaki bir olguya) dair değerlendirmelerimizi etkiler; yorumlarımızın zıtlaşmasına ve hatta kimi zaman karşımıza uzlaşı zemininden uzak bir Babil kulesinin dikilmesine mühendislik eder.

Aydınlanma Üzerine Konuşmak: Tanım ve Çerçeve Sorunu

Aydınlanma sempozyumunun onur konuğu Şerif Mardin'i dinlersek, aydınlanma üzerine konuşma, onu tanımlama ve ona kavramsal bir çerçeve çizme girişimlerinin başı, tam da böyle bir açmaz ve sorunlar yumağıyla derttedir. Şöyle ki, dışarıda/toplumda ve kimi entelektüel çevrelerde aydınlanmayla ilgili genel, yaygın bir tasavvur ve imaj vardır: Bu tasavvur ve imaja göre aydınlanma, tek bir kaynaktan doğan ve sonra bir "seyl-i huruşan" (ifade Mardin hocaya ait) halinde toplumlara dağılarak, onlara yeni bir hayat ve imkân alanları sunan, yek pare, pürüzsüz bir düşünce biçimi olarak algılanır..

Hâlbuki her şeyden evvel aydınlanma için tek bir kaynaktan söz etmek imkânsız. Onun İngiliz, Fransız ve Alman kaynaklı üç farklı yüzü var. İlki daha "pratik ve gelenekçi", ikincisi daha "materyalist ve devletçi", üçüncüsü ise daha "idealist ve kültür eksenli" üç ayrı kaynak.. Aydınlanma fikirleri, bu üç farklı odak noktasına sahip geleneklerden teşekkül eder. Bu kaynak farklılığına bağlı olarak, aydınlanmanın hem mahiyeti hem de muhtevası konusunda üretilen ve öne sürülen fikirler de değişiklik arz eder.

Bu bağlamda örneğin aydınlanmanın ne olduğu, nerede, ne zaman ve nasıl oluştuğu, aydınlanmayı ayırt etmek için hangi ölçütlerin kullanıldığı konusunda, aydınlanma düşünürlerinin, bir dönemden diğerine, hiç de hem fikir olmadıkları görülür. Aynı şekilde, yer yer, aydınlanmanın "nedenleri", birbirini izleyen "belirtileri" ve "eğilimleri" de değişik düşünürler elinde değişik açıklama ve yorumlara uğrar.

Dolayısıyla aydınlanma kapsamında yan yana getirilen düşünceler, önemli bir kısmı birbiriyle uyuşmayan, farklı bağlam, içerik ve eğilimlere sahip fikirlerdir. Ayrıca Nazım İrem'e göre, aydınlanma sürecinin menzil taşlarını oluşturan temel kavram, adım ve hareketlerin de birbiriyle sorunsuzca yürüyen, hoş geçinen uyumlu "dostlar" olduğunu söylemek son derece güç. Dolayısıyla aydınlanma dediğimizde, H. Bülent Kahraman'ın ifadesiyle, birbirine zıt karşıtlıklar (dikatomi) üzerine kurulu bir fikrî gelenek söz konusu. Örneğin sürecin başlarında aydınlanma çevresinin hemen tüm sokaklarına "bireysellik, akıl ve özgürlük" sesleri hâkimken, zamanla bu çevrenin sokaklarında bunlara karşı itiraz eden, "cemaat, sağduyu ve disiplin" nidaları duyulacaktır. Hasılı aydınlanma geleneği tek bir argüman ve fikirden değil, birbirinden farklı argümanlar ve fikirler yumağından oluşur.

Peki, sözünü ettiğimiz geleneğin hiç mi bir ortak paydası yok? Bu fikri akışa rengini veren temel hareket noktalarından, başlangıç ilkelerinden, gayelerden hiç mi söz edemeyeceğiz?

Retorik Zenginlikle Aydınlanmayı Tanı(mla)mak
"Bilmeye Cüret Ediniz"

Evet, sahip olduğu onca renkliliğe ve farklılığa rağmen, aydınlanma için, en azından başlangıç düzeyinde, bazı ortak nokta ve ilkelerden bahsetmek mümkün. Bunun için önce, 18. yüzyıldaki heyecanlı ve umut dolu atmosferde aydınlanma (hayali) üzerine yapılan son derece geniş ve genel tanımlardan bir kaçını vererek başlayalım. Aydınlanma kabaca;

"Din ya da Kilise merkezli toplumsal yapının ve düzenlemelerin yerine, akıl merkezli toplumsal düzenleme arayışı",

"Ortaçağda hüküm süren dünya görüşüne karşı, her konuda akla öncülük tanıyan yeni bir dünya görüşünün ortaya çıkması ve temellendirilmesi" veya

"'Akıl'ı kurucu ilke olarak benimseyerek, tüm toplumsal yaşamın ve düşünüşün buna göre şekillendirilmesi" şeklinde tanımlanır. Bu doğrultuda, "aydınlanmış insan" ise *üstündeki vesayetten arınmış, kendi iradesiyle hareket eden (o meşhur ifadeyle söylersek, "bilmeye cüret eden") özgür varlık* olarak ifade edilir.

Vermeye çalıştığımız bu tanımların hemen hepsinin kategorik bir tasnif mantığı taşıdığı, misyon yüklü, stratejik, oldukça iyimser bir söyleme yaslandığı, aydınlanmayı ve aydınlanma tecrübesini gerçekçi renklerle resmetmediği, ancak onun siluetine dair temel çıkış noktalarına işaret ettiği söylenebilir. Dolayısıyla bu tanımlar bize aydınlanmanın bütününü göstermekten ziyade, bizim, bu sürece egemen "ana akım düşünme biçimini" anlamamıza yardımcı olabilir.

Buna göre, filmi başa doğru sararsak, aydınlanma hareketinin ana eksenini "deney ve gözleme dayanan özgür bir akıl aracılığıyla doğru bilgilere ulaşılabileceği, bu doğru bilgi ile toplumsal yaşamın düzenlenebileceği, ayrıca insanlığın ilerleme konusunda beklenen son adımı atacağı ve neticede de mutluluğa ereceği" fikri oluşturmaktaydı.

Aydınlanma çevrelerine göre, söz konusu bu "mutluluk vaadi"nin gerçekleşmesi için yapılması gerekenler de basitti: Bir kere, öncelikle doğaüstünün doğalla, dinin

bilimle, tanrısal buyruğun doğa yasasıyla ve din adamlarının filozoflarla yer değiştirmesi gerekliydi. İkincisi, sosyal, siyasal ve hatta dini bütün sorunların çözümünde, deneyin rehberliğindeki aklın mürşitliği kabul edilmeliydi. Üçüncüsü, insanın ve toplumun mükemmelleştirilebileceğine ve dolayısıyla insan soyunun geliştirilmesine iman edilmeliydi. Ve son olarak, siyasi yönetimlerin baskı ve kötülüklerinden uzak tutulmak suretiyle, insanın hak, özgürlük ve saygınlığının korunması gerekliydi (Robert Bierstedt, "18. Yüzyılda Sosyolojik Düşünce", Sosyolojik Çözümlemenin Tarihi, s.19).

Şerif Mardin ve Tülin Bumin'in ifadeleriyle özetlenecek olursa, aydınlanmaya ilişkin bu reçete, şu ortak noktalara işaret ediyordu: 1) Tabiata yönelmek, ondaki yasaları keşfetmek ve böylece tüm eski adetleri başının üstüne dikmek suretiyle, dünyayı büyüsünden arındırmak, 2) Despotizmin kötülüğünü ilan etmek, 3) Her şeyi belirleme sevdasındaki, kaynağı ve kerameti kendinden menkul Otorite algısına karşı çıkmak, 4) Bireyin özgürlüğü (otonomi).

"Özgürlük, bireysellik, ilerleme, evrensellik ve mutluluk…" Bin yedi yüzlü yılların başlarından itibaren dillere yer etmeye başlayan aydınlanma söyleminin vaat ettiği bu nihai hedefler, önünde durulabilecek gibi değildi. Önünde durmak bir tarafa, itiraz bile edilemezdi o zamanlar. Zaten itiraz edenlerin, ilk dönemlerde, biraz aşağı biraz yukarı neyle suçlanacakları belliydi: "Zalim, cahil, kaba, zorba, gerici, tutucu, mankafa, ahmak vs.." Zira kulağa hoş gelen, baş döndürücü bir tınısı vardı aydınlanma etraflı bu kavram ve ilkelerin. Yalnız, dönemin düşünürleri arasında aydınlanmayı betimleyen bu efsunlu "kavramlar", "ilke" ve "gayeler" ortak olmaya ortaktı da, gelgelelim bu "kavram ve ilkelerin içeriği", "gayeleri gerçekleştirme yolları" masaya getirildiğinde, ortada oldukça esaslı farklılıklar baş gösteriyordu. Görüşler farklı farklıydı.

Zamanla, bu farklılıklar giderek belirginleşecek, bir süre sonra da yarılacak ve aydınlanma geleneğinin o karşı konmaz güzellikteki ilkeleri, toplum hayatında insanları şaşkına çeviren acı manzaralara imkân sunacaktı. Ortak istasyondan hareket eden tren, başlangıçtaki güzergâh planını koruyamayacak, iyi, cazip, çekici ilke ve düşüncelerle yola çıkılsa da, kimi iyileşmeler dışında, beklenen "mutlu son"a bir türlü ulaşılamadan savruluşlar yaşanacaktı. Yol kenarındaki "Yirminci yüz yıl" levhası, bu konudaki belki de en derin hayal kırıklıklarının habercisiydi sanki.

Bu yüz yılda yaşanan iki büyük dünya savaşı, ayrıca önce Almanya ve İtalya'yı kasıp kavuran Faşizm ve Nazi kampları, ardından Sovyet Rusyası'nın sosyalist/komünist uygulamaları, Gulag ve Auschwitz toplama kamları, Bosna katliamı, soykırımlar ve bütün bunların "ilerleme, akılcılık, düzen, özgürlük, eşitlik" gibi aydınlanma düşüncesine rengini veren ilkeler adına yapılıyor oluşu, aydınlanma düşüncesine duyulan güveni altüst etmişti.. Aydınlanma fikrinin, despotizm ve militarizme hizmet eden, onu besleyen, destekleyen yüzü görülmeye başlamıştı. Ve masaya yatırılan artık aydınlanma düşüncesinin kendisiydi. Zira yaşananlar, "aydınlanmanın krizi"ne işaret ediyordu. Akıllara gelen ilk soru şuydu: Acaba son derece cazip, olumlu ilkelerle donatılmış bir söylem (aydınlanma), her türlü siyasi ve ideolojik anlayışı, duruş ve konumu, tasallut ve tahakkümü meşrulaştırma aygıtı olarak kullanılıyor olabilir miydi? Ya da eskinin, eski kanaatlerin, eski adetlerin, irrasyonel

anlayışların tiranlığından kurtulmak isteyen insanlık, akıl, özgürlük, ilerleme, eşitlik etiketli yeni tiranlıkların gölgesine mi düşmüştü?

Alternatif Aydınlanmalar ve Şimdi

Aydınlanma ışığında, özellikle geride bıraktığımız asır içinde, yaşanan kötü deneyimlerin ardından, entelektüel çevre, bu tür soruların yükseldiği tuhaf bir gürültüyle uyandı. Zira insanı, gelişim ve ilerlemenin zirvesine ulaştırarak, "olgunluk dönemi"ne erdireceği düşünülen parlak enstrüman/aydınlanma (süreç, proje, teori, hareket yada nasıl nitelersek niteleyelim) hiçte planlanmayan kör patikalara dalmıştı.

Entelektüel çevrelerin bugün, gelinen son noktada, üç asırlık aydınlanma tecrübesinin nasıl tanımlanacağı, niteleneceği, anlaşılacağı ve anlamlandırılacağı konusuna kafa yorduğu görülür. Şimdilerde sosyal bilimler mahallesinde, bu konuda, üç farklı yaklaşım sergileniyor.

Çağlar Keyder'in dillendirdiği yaklaşıma göre aydınlanma, bir yanda mutlak otorite ve düzen kurma arayışındaki "devlet", diğer yandaysa hukuki güvence altına alınmış özgürlük ve hak talebindeki "birey"den oluşan iki kutuplu, iki boyutlu bir gerilim sürecidir. Aydınlanma 18. yüzyıldan bugüne bireyle devlet arasındaki bu özgürlük-düzen eksenli gelişmeler eşliğinde devam etmektedir. Bu bağlamda, iki binli yıllara gelirken yolda uğranan olumsuzluklar, yaşanan bu sürecin bir parçasıdır. Ve bu haliyle aydınlanma devam eden bir projedir.

Tebliğlerinde Ayşe C. Bilgen'in açıkça, H.Bülent Kahraman'ınsa kısmen işaret ettiği diğer yaklaşıma göre, aydınlanma 18. yüzyıldan itibaren iki ayrı çizgide[1] ilerlemiştir. Locke-Kant-Constant üçlüsünün temsil ettiği olumlu çizgiye göre aydınlanma, kaynağı her ne olursa olsun "mutlak otorite" yerine, "evrensel barış ve özgürlüğün" merkeze taşınmasıdır. Tarihi seyir içerisinde bu tür bir anlayışı bastıran ve devre dışı bırakan ikinci çizgiye göreyse aydınlanma, "dini otorite" yerine "seküler devlet otoritesi"nin (veya "piyasa sistemi"nin) hakim kılınması olarak okunur. Hobbes-Rousseau-Hegel'i takip eden ve Karl Schmitt'le son noktaya ulaşan bu anlayış, "dinî akıl"ın, "seküler ulus-devlet mantığı" lehine sahneden çekilmesine işaret eder ki, bu haliyle aydınlanma, mutluluk ve özgürlük getirip getiremediği bir tarafa, safi, yeni bir otorite inşa etme projesi olarak görülür. Bu projenin, hedefine ulaşmış olduğu ve bu haliyle aydınlanmanın sona erdiği söylenebilir. Bilgen'e göre ise, bugün aydınlanma yoluna devam etmek üzere bu iki çizgi arasında bir tercihte bulunulacaksa, elbette ki evrensel barış ve özgürlük çizgisi takip edilmelidir - ki bu manada aydınlanma projesi henüz gerçekleşmemiştir.

Cem Deveci'nin seslendirdiği üçüncü yaklaşıma göreyse, geçen üç asır zarfında, önce "Maksimum"la başlayıp, milenyumun sonlarında "Minimal"e dönüşen ve bugün öylece yoluna devam eden bir aydınlanma süreci göze çarpar. Bu yaklaşıma göre aydınlanma iki düzeyden oluşur.

Bunlardan ilki olan "Maksimum aydınlanma", herkesi ve her şeyi kuşatacak kesin, nesnel, evrensel bir üst norm arayışını ve hayatın da buradan hareketle algılanıp değerlendirilmesini ifade eder. Başka bir söyleyişle bu aydınlanma çizgisi, insanın yeryüzündeki hayatını, belli başlı bazı ezeli ve ebedi büyük boy normlar içerisinde geçen "kurtuluş, ilerleme ve olgunlaşma öyküsü" olarak görme eğilimindedir. İlericilik-gericilik, bilimsellik-bilimdışılık, rasyonellik-

irrasyonellik, çağdaşlık-çağdışılık, özgürlük-tiranlık, hayattaki tüm sorun ve gelişmelerin kendi etrafında değerlendirileceği söz konusu üst normlardan başlıcalarıdır.[2] Kimi entelektüel bakışlara göre maksimum aydınlanma, bu haliyle, son birkaç on yıl hariç, aydınlanma serüveninin çehresini belirlemiş, en nihayetinde bu serüveni krize sokmuş ve sona ermiştir.

Bugün onun yerine, hayatı ve olayları kendi ortam ve koşulları içerisinde değerlendirmeyi esas alan "Minimal aydınlanma" geçmiştir. Bu aydınlanma düzeyi, hayatı ve her özel, tekil hadiseyi, büyük boy anlatılara/normlara kurban etmeden, kendi bağlamında ele almayı ve öylece çözüme kavuşturmayı önemli sayar. Ancak bugün diyor Cem Deveci, zaman zaman biz, karşılaştığımız sorunlarla, içinde bulunduğumuz bağlam ve koşullar etrafında yüzleşmekten korktuğumuzda, üst normlara kaçarak, maksimum aydınlanmaya davetiye göndermiş oluyoruz.

Bitirirken:
"Garp Cephesinde Yeni Bir Şey Yok!" ya da "Ahir Zaman İlanları"

Aydınlanma..? Kimine göre biten (başarısızca biten), kimine göre devam eden (bildiği gibi devam eden), kimileri için iyi, kimileri için kötü, bazılarına göre ulaşılamayan, bazılarınca gelmeyen bir süreç o. Bazıları için tamamlanmamış bir proje. Kimileri için her ne yapılırsa yapılsın, kapsamından çıkılamayacak bir süreç. Veya istenir ya da sevimli olup olmadığı bir yana, peşimizi bırakmayan bir hayalet. Yine kimileri için aydınlanma, "ikinci en iyi" dünya görüşü ve düşünce biçiminin adı. Birinci en iyi ise "ideal olan". Bunun içindir ki, hala bir türlü gelmeyen, ulaşılamayan en iyi aydınlanma üzerine hipotezler ve teoriler üretiliyor.

Bazıları içinse aydınlanma, yola çıkış gayesi düşünüldüğünde son derece ironik de olsa, insanlığın elindeki yeni bir "mit". "Yeni!", zira aydınlanma, mitlerin her türünün insanlığın ilerlemesine mani olduğunu iddia ederek "eskilerini" rafa kaldırmıştı.

O bildik temenniyle bitirelim: "Hep birlikte aydınlık yarınlara…"

Dipnot

1 Bu iki ayrı çizgiyi temsil eden düşünürler konusunda bakınız: Zühtü Arslan, "Rousseau'nun Hayaletleri: Yeni Devlet Eski Söylem", DoğuBatı, sayı: 21, yıl:2002-03

2 Bugün Türkiye'deki Laikçilik-İslamcılık tartışmalarının da böyle bir anlayışa işaret ettiği söylenebilir.

KİTAP RAFLARI

BİR KİMLİK PEŞİNDE TÜRKİYE

Feroz AHMAD

İSTANBUL BİLGİ ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI, 2007

Türkiye'de tarihçilerin, siyaset ve toplum bilimcilerin yakından tanıdığı bir isim olan Feroz Ahmad, bu son eserinde Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan günümüz Türkiye Cumhuriyeti'ne uzanan sürecin toplumsal, ekonomik, siyasal ve kültürel veçhelerini 'bir kimlik arayışı' sorunsalında incelerken; bu arayışın peşinde koşulan yüzlerce yıllık serüvenin geniş çerçevesini büyük bir ustalıkla çiziyor.

Ahmad'ın akademik yaşamında uzun yıllara dayanan araştırma ve gözlemlerinin ürünü olan bu çalışma, yaşadığımız coğrafyada kurulan bir aşiret tarafından kurulan devlet düzeninin dayandığı dini ve kültürel temellerin gelişimini, tarihsel ve toplumsal olayların yüzyıllar sonra ulaşılan "millet olma" kavramıyla birleşmesini, devamlı değişen bir "kimlik" harcıyla kararken, birbirinden farklı sonuçlara da ulaşıyor..

Yazar, kendi deyişiyle "tarihçilere tarih öğreten biri olarak değil" dışardan analitik ve nesnel bakan biri olarak, günümüz dünyasında modern Türkiye Cumhuriyeti'nin önüne Batılılar tarafından sürekli konulan siyaset-ordu, demokrasi-cumhuriyet, din-laiklik ikilemlerinin yarattığı gerilimleri incelerken, bunların kaynaklarına da nüfuz edebiliyor. Eskilerin deyimiyle "müfit ve muhtasar" olan bu kitabın, Türkiye tarihi için yepyeni bir referans olacağına inanıyoruz.

"Bu çalışma kırk yıl sürmüş bir araştırmanın herkesin anlayabileceği bir özeti... Batılı ve Ortadoğulu akademisyenlerin güncel çalışmalarıyla yazarın içerden bakış ve yorumunun birleştiği bu eser İslâm, küreselleşme ve Türkiye'nin Amerika ve Avrupa Birliği ile ilişkileri gibi zorlu güncel konuları, tarihsel arkaplanı içinde incelemektedir.."

Hasan Kayalı, California Üniversitesi, San Diego

"Eserdeki tarihlerin güvenilirliği ve ekteki mükemmel kronoloji, bu kitabı Türkiye'nin Modern Tarihi konusunda yararlı bir referans haline getiriyor."

Hugh Pope, International Journal of Middle East Studies

İÇİNDEKİLER

Osmanlılar: Devletten İmparatorluğa (1300-1789) Reformdan Devrime (1789-1908) **Meşrutiyet Devrimi, Reform ve Savaş (1908-1918)** Kemalist Dönem (1918-1938) **Çok Partili Siyaset ve Demokrasiye Doğru (1938-1960**) Askeri Vâsiler (1960- 1980) **Ordu, Partiler ve Küreselleşme (1980- 2006)**

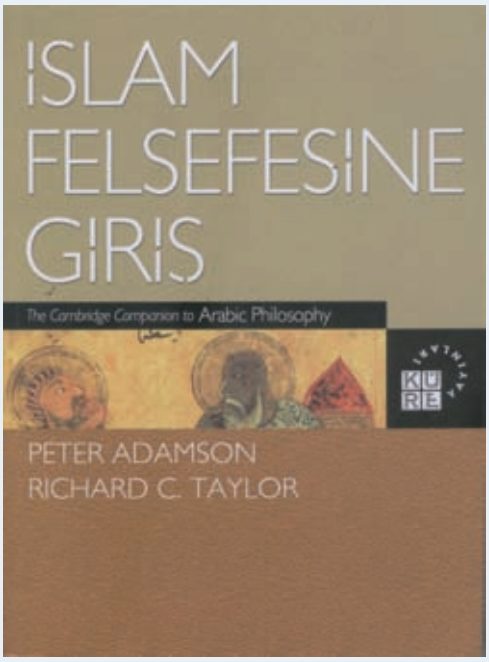

İSLAM FELSEFESİNE GİRİŞ

P. ADAMSON, R. C. TAYLOR

KÜRE YAYINLARI, 2007

İslam medeniyetindeki felsefi hareket, felsefe tarihinin en büyük geleneklerinden birini oluşturmaktadır. İlhamlarını, Antik-Helenistik dünyada kaleme alınan Yunanca felsefe eserleri ile İslam dünyasındaki kelamî tartışmalardan alan İslam filozofları, dokuzuncu yüzyıldan itibaren sadece tarihî değil felsefî olarak da büyük öneme sahip görüşler ortaya koymuşlardır.

Önde gelen Batılı İslam felsefesi uzmanlarının kaleme aldığı makalelerden oluşan bu eser, özellikle, İslam felsefesinin "klasik" dönemi olarak adlandırılan dokuzuncu yüzyıldan on ikinci yüzyıla kadarki dönemin önemli simalarına tahsis edilmiş müstakil bölümler vasıtasıyla bu alana bir giriş sağlamayı amaçlamaktadır. Ayrıca eser; mantık, ahlak, siyaset, tabiat felsefesi, psikoloji ve metafizik gibi İslam felsefesi geleneği içinde araştırmaya konu olmuş alanlara dair tartışmalar yanında klasik dönem sonrası İslam düşüncesinin seyri ve İslam felsefesinin Yahudi ve Latin dünyasındaki hareketler üzerindeki etkisini inceleyen bölümlerle daha da zenginleştirilmiştir.

İslam felsefesiyle ilgili Batılı literatürü büyük ölçüde kapsayan bibliyografyası ve önde gelen İslam düşünürlerine dair verdiği kronolojik liste, elinizdeki bu eseri, İslam felsefesiyle yeni tanışanlar için olduğu kadar bu alanın uzmanları için de vazgeçilmez bir başvuru kaynağı haline getirmektedir.

19. YÜZYILDAN 20. YÜZYILA MODERN SİYASAL İDEOLOJİLER

Derleyen: H. Birsen ÖRS

İSTANBUL BİLGİ ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI, 2007

Türkiye'de siyaset bilimi alanında kaynak olabilecek telif eserlerin azlığı bir gerçek. Üniversite öğrencilerimize bu konuda önerilebilecek derli toplu bir çalışmanın olmayışı, daha çok çeviri kaynakların kullanılması, Türkçe kaleme alınmış kaynakların yetersizliği vb. akademik düzeyde sağlam bir siyaset bilimi eğitiminin önündeki engellerdir. Hiç kuşkusuz bu durum da üniversitelerimizde ders veren akademisyenlerin karşılaştığı en büyük sorunlardan biridir.

İşte ülkemizde siyaset teorisi alanında var olan bu eksikliği gidermeye yönelik olan bu kitap, söz konusu güçlükleri bilen ve yaşayan öğretim üyeleri tarafından bu kaygı gözetilerek hazırlandı. İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde yürütülen "Çağdaş Siyasal Teoriler" dersi üzerinden ortaya çıkan eserin önemli bir özelliği, hazırlanmasının uzun bir süreye yayılması ve konuların ders verme süreci içinde bir anlamda uygulamalı olarak olgunlaşmasıdır.

Kitap, temel olarak, 18. ve 19. yüzyılda ortaya çıkan ideolojileri konu edinmektedir. Eserde liberalizm, muhafazakârlık, milliyetçilik, marksizm, anarşizm, sosyal demokrasi, feminizm, faşizm ve korporatizm, tarihsel bağlamları içerisine oturtulup, bugünle bağlantıları kurularak ele alınmakta; kitabın başında ideoloji kavramına tarihsel bağlamı içinde açıklamalar getirilmekte ve siyasal kültür ile arasındaki ayrımlara yer verilmektedir. Bunun yanı sıra siyasal ideolojilerin tek tek ele alındığı bağımsız metinler, genel değerlendirmelerle birlikte eleştirel bir bakış açısı da taşımaktadır.

Üzerinde durulması gereken bir husus da, kitapta yer alan metinlerin, "lisans düzeyinde kalma" kaygısıyla yazılmaması, lisans öğrencilerinin rahatlıkla "ezberleyecekleri" metinlerden öte her düzeyden okurun kapasitesini zorlayacak özelliklere sahip olmasıdır. Bu nedenle elinizdeki kitap konuya ilgi duyan herkesin başvuracağı bir kaynak olma özelliğini taşımaktadır.

İÇİNDEKİLER

Giriş İdeoloji: Karmaşık Bir Dünyayı Anlaşılır Kılmak **Liberalizm: Tek Bir Pozisyona İndirgenmesi Olanaksız Bir İdeoloji** Muhafazakarlık: Kadim Geleneğin Savunusundan Faydacılığa **Marksizm: "Praksis"in Teorisi** Sosyal Demokrasi: Melez Bir Politik Gelenek **Milliyetçilik: "Uyuyan Güzeli Uyandıran Prens"ten Frankeştayn'ın Canavarına** Anarşizm: Gönüllü Düzene Övgü **Feminizm: Ataerkil İktidarın Eleştirisi** Faşizm: Modernitenin Karanlık Yüzü **Korporatizm: Özgürlükten Yoksun Bir "Üçüncü Yol" Vaadi**

İSLAM'A GİRİŞ
Ana Konulara Yeni Yaklaşımlar

Komisyon

DİYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI, 2006

Elinizdeki kitap, ülkemizin ilahiyat alanındaki çağdaş birikimini ve Diyanet İşleri Başkanlığı'nın din hizmetlerinde edindiği tecrübeyi bütünleştirmeyi amaçlamaktadır.

İnanıyoruz ki ülkemiz insanı, bu eserle İslam'ı doğru bilgi ve sağlıklı bakış açısıyla derli toplu bir şekilde öğrenme yolunda yeni bir imkâna kavuşmuş olacaktır.

Amacımız, din konusunda doğru bilgiye dayalı ortak bir anlam alanının oluşmasına katkı sağlamaktır.

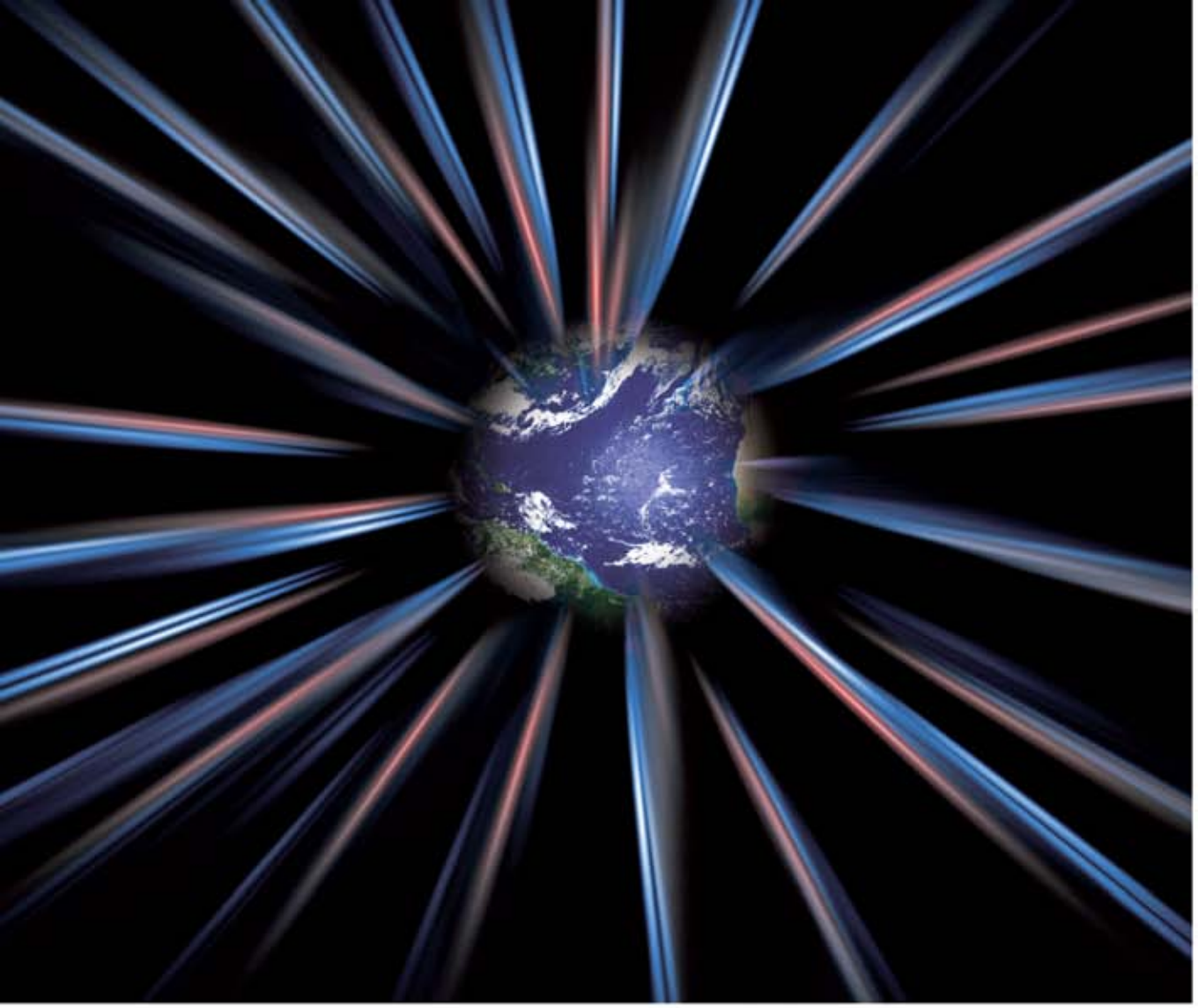

HABER-İLAM

UZUNGÜNDEM

& TIRMANAN TERÖR ve ÇARE ARAYIŞLARI

& ANAR'IN HAZARGRUBU İÇİN YAPTIĞI BAŞÖRTÜSÜ ANKETİ

TOPLUM/TİPOLOJİ TASVİRLERİ

Nail OKUYUCU
ÇÖLDE BİTEN ŞEHİRLER

Ali CAN
SOSYOLOJİK OLARAK MÜSLÜMAN OLMAK ya da "MAHALLE BASKISI"NI BASTIRMAK

"BİLİMSEL" BİLGİLER, "SEKÜLER" DURUŞLAR

MEHMET ÇİÇEK
MODERN ZAMANDA "BİLİMSEL BİLGİ" VE BİR BİLİM ADAMI OLARAK "MÜFESSİR"

Dr. Salih İNCİ
KADİM DÖNEMLERDEN MODERN ZAMANLARA UZANAN BİR TUHAFLIK: TANRISIZ BİR DİN TASAVVURU

Engin BEDİR
TEORİYE DAİR DUYGUSAL KARELER: Erikson'un Öyküsü ya da Psikolojinin Kimliği

BİR DÜŞÜNCE...

Şükrü Mutlu KARAKOÇ
"BENİM CİCİ CEKETİM" Terfi Eden Giysiler ya da Üniformanın Zaferi

ATÖLYE/İKTİBAS

Cemil MERİÇ
ÇAĞIN DİNİ: HÜMANİZM (!)

Prof. Dr. Herkül MİLLAS
ZİHİN COĞRAFYASINDA "AYRIMCILIK" KAZISI: Önyargılar, İmajlar, Paradigmalar ve Komplo Teorileri

Doç. Dr. Ferhat KENTEL vd.
MODERN ULUS POSTMODERN KÜRESELE KARŞI

SEMPOZYUM ALANI

Şükrü Mutlu KARAKOÇ
HANGİ AYDINLANMA?
ULAŞILAMAYAN BİR KUTSAL ya da KAÇINILMAZ BİR HAYALET

KİTAP RAFLARI

& BİR KİMLİK PEŞİNDE TÜRKİYE
& İSLAM'A GİRİŞ
& 19. YÜZYILDAN 20. YÜZYILA MODERN SİYASAL İDEOLOJİLER
& İSLAM FELSEFESİNE GİRİŞ
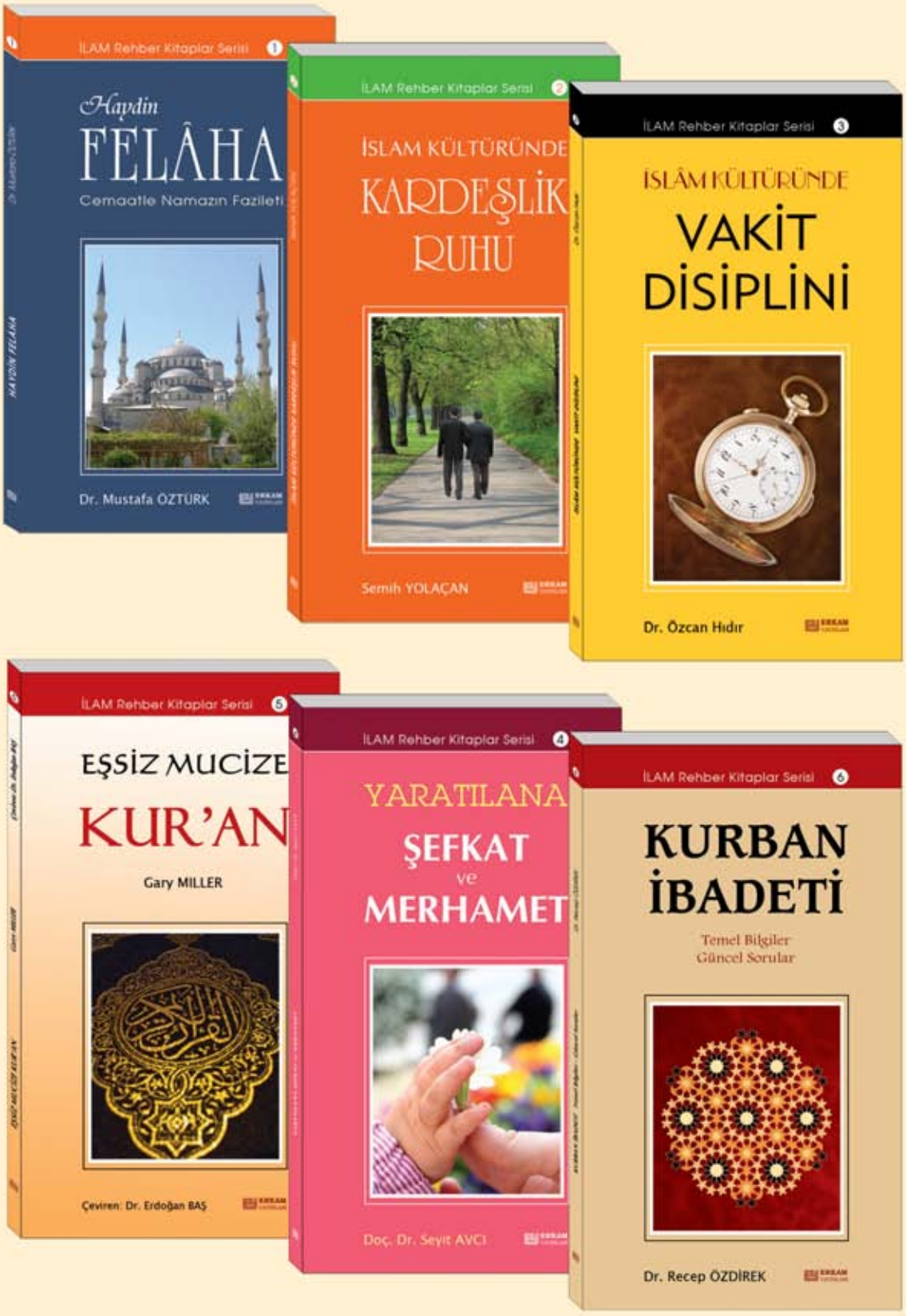
İLAM Rehber Kitaplar'dan...